

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ALTIN BANKACILIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan SARITEPE

HAZIRLAYAN
Mehmet GÜRBÜZ

ELAZIĞ-2016

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ALTIN BANKACILIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Erdoğan SARITEPE

HAZIRLAYAN

Mehmet GÜRBÜZ

Jürimiz / / 20 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile kabul etmiştir.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun.....tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****İslam Hukuku Açısından Altın Bankacılığı****Mehmet GÜRBÜZ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı****İslam Hukuku Bilim Dalı****Elazığ - 2016, Sayfa: XII+112**

İlk çağlarda temel ihtiyaçlarını tabiatın karşılayan insanlar, rahat bir hayat sürmek ve hayat şartlarını iyileştirmek adına bazı arayışlara girmişlerdir. Bunun sonucunda ortaklık, alışveriş, satın alma, borçlanma, kiralama gibi bir takım usulleri geliştirerek ihtiyaçlarını bu yollarla karşılamaya çalışmışlardır. İlk zamanlarda takas yöntemi ile ticaret yapan insanoğlu, ilerleyen süreçte parayı icat ederek ticari hayatını daha da kolaylaştırmıştır.

Tarih boyunca altın, ticarete ve sermaye edinmede insanlar tarafından en çok tercih edilen ve kullanılan madenlerden birisi olmuştur. Bu süreç içerisinde hem yatırım hem de tasarruf aracı olan altın, son zamanlarda ise bankaların da ilgi alanına girmiştir. Başlangıçta sadece mevduat hesapları üzerinden altın işlemlerini gerçekleştiren bankalar; zamanla bu işlemleri eksperler yardımıyla vadeli, vadesiz, câri, katılma ve altın depo hesapları seçenekleri ile toplumun hizmetine sunmaya başlamışlardır.

Altın hesapları fikhî noktada işleme konu olan nesnenin altın olması yönüyle sarf akdinin, satın alınan kaydî nitelikteki altınların bankaya yatırılması yönüyle de karz akdinin özelliklerini ve hükümlerini bünyesinde barındırır. Dolayısıyla altın hesapları, her iki akdin özelliklerini bünyesinde bulunduran ve karşılıklı rızaya dayanan güncel ve karma bir akittir.

Mevduat ve katılım bankalarında farklı hesaplar olarak açılan altın hesapları fikhî açıdan açılan hesap türüne göre değerlendirilmektedir. Vadesiz- câri altın hesapları

TL ya dolar karşılığı açılan hesaplar gibi fikhî olarak karz akdi; vadeli altın hesapları, faiz unsurunu bünyesinde bulunduran karz akdi; altın katılma hesapları ise mudâربه akdi olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Takas, Ticaret, Para, Sermaye, Altın, Banka, Altın bankacılığı, Vadeli ve Vadesiz Hesaplar

ABSTRACT**Master Thesis****Gold Banking From the Point of Islamic Law****Mehmet GÜRBÜZ****Fırat University****Institute of Social Sciences****Department of Basic Islamic Sciences****Sub-department of Islamic Law****Elazığ - 2016, Page: XII+112**

At the beginning of the mankind history, people used the natural sources for their basic needs. Nevertheless from the first day, humanity have been searching for an ease and relief life style. As a result of this tendency, in the name of to get their demands, mankind improved some sorts of commercial ways. Like; association, trading, purchasing, borrowing, renting and etc. Initially, people started to trading as barter. Then, with the invention of the money, they have made their commercial life more easiness in time.

Throughout the history, especially gold had been the major player of the fund and trading life. Instead of other mines or materials, gold mostly used by people for both commercial relations and gathering. When we came our century, banks interested in gold so much as well. Primarily, banks used gold just for deposit accounts. In course of time, with the aid of the experts, banks start to give facilities to society with gold for deposit and drawing accounts and gold stock.

From the view of Canon Law, because of the gold is the main object, gold account becomes to expenditure contracting's topic. Besides, because of the gold is invest in to bank account as buying registration, it brings Contractual Debt's features and adjudications. Therefore, the gold accounts bring both Canon Law's and Contractual Debt's characteristics and it is an actual and mixed contracting's subject that needs to mutual agreement.

According to deposit and participation banks, the gold account has different conditions. And in this respect, the account evaluated for terms of Canon Law. As well as, demand current gold accounts are evaluated as Canon Law Contractual Debt's contracting like turkish liras or US dollars account, deposit gold accounts are like Contractual Debt's contract which has interest elements and gold participations accounts evaluated as labor-capital partnership contract respectively.

Key Words: Barter, Commercial, Money, Capital, Gold, Bank, Gold Banking, Deposit adn Drawing Accounts

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	VIII
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BANKA İŞLEMLERİ VE KANUNÎ – FIKHÎ AÇIDAN TAHLÎLİ.....	11
1.1. Banka Kavramı ve Bankacılığın Tarihçesi	11
1.1.1 Banka Kavramı	11
1.1.2. Bankacılığın Tarihçesi	12
1.1.2.1. Mevduat Bankacılığının Tarihçesi.....	12
1.1.2.2. Katılım Bankacılığının Tarihçesi.....	16
1.2. Bankaların Mevduat Toplama ve Kullandırma Yöntemleri	21
1.2.1. Ticari Bankaların Mevduat Kaynakları	25
1.2.1.1. Ticarî Bankaların Mevduat Toplama Yöntemleri.....	25
1.2.1.1.1. Öz Kaynaklar	25
1.2.1.1.2. Yabancı Kaynaklar	26
1.2.1.2. Ticarî Bankalarının Mevduat Kullandırma Yöntemleri	28
1.2.2. Katılım Bankalarının Fon Kaynakları	29
1.2.2.1. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri.....	29
1.2.2.1.1. Cârî Hesaplar	30
1.2.2.1.2. Katılma Hesapları	30
1.2.2.1.3. Özel Fon Hesapları	31
1.2.2.2. Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemleri.....	31
1.2.2.2.1 Kurumsal Finansman Desteği.....	32
1.2.2.2.2. Kâr ve Zarar Yatırım Ortaklığı	35
1.2.2.2.3. Finansal Kiralama	38
1.2.2.2.4. Mal Karşılığı Olan Vesaikin Alım Satımı	39
1.2.2.2.5. Bireysel Finansman Desteği	40

1.3. Banka Hesaplarının Kanuni Tahlili	43
1.3.1. Ticari Banka Hesaplarının Kanuni Tahlili.....	43
1.3.1.1. Mevduat Hesaplarının Usulsüz Tevdî Olduğu Görüşü.....	44
1.3.1.2. Mevduat Hesaplarının Karz Akdi Olduğu Görüşü	46
1.3.2. Katılım Bankaları Hesaplarının Kanuni Tahlili.....	48
1.3.2.1. Cari Hesapların Kanuni Tahlili.....	48
1.3.2.2. Katılma Hesaplarının Kanuni Tahlili.....	49
1.4. Banka Hesaplarının Fıkhî Tahlîli.....	49
1.4.1. Vadesiz ve Cârî Hesapların Fıkhî Tahlîli	50
1.4.2. Vadeli Hesapların Fıkhî Tahlîli	53
1.4.3. Katılma Hesaplarının Fıkhî Tahlîli	56

İKİNCİ BÖLÜM

2. BANKACILIK'TA ALTIN İŞLEMLERİ VE FIKHÎ TAHLÎLİ	61
2.1. Altın Bankacılığı ve Hukuksal Dayanağı	66
2.2. Altın Bankacılığı Uygulamaları.....	68
2.3. Altın Bankacılığı İşlemlerinin Fıkhî Tahlîli	72
2.3.1. Altın Hesaplarında Sarf Akdi	73
2.3.2. Altın Hesaplarında Kabz.....	81
2.3.3. Altın Hesaplarında Mudârabe.....	86
2.3.4. Altın Hesaplarında Havale.....	88
2.3.5. Altın Forward İşlemleri	89
2.3.5.1. Forward İşlemlerinin Caiz Olduğu Görüşü	90
2.3.5.2. Forward İşlemlerinin Caiz Olmadığı Görüşü	91
SONUÇ	93
BİBLİYOGRAFYA	100
EKLER	111
Ek 1. Orijinallik Raporu	111
ÖZGEÇMİŞ	112

KISALTMALAR

A.Ş.	: Anonim Şirketi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
B.K	: Borçlar Kanunu
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
(ç.)	: Çoğulu, cemisi
Der.	: Dergisi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakülte
İAR	: İstanbul Altın Rafinesi
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSAV	: İslami İlimler Araştırma Vakfı
İSTEM	: İslam San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi dergisi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
Md	: madde
MB	: Merkez Bankası
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
(ö.)	: Ölüm tarihi
ÖFK	: Özel Finans Kurumları
S	: Sayı
s	: Sayfa
(s)	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
Sos. Bil. Ens.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
thk.	: Tahkik eden
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
trc.	: Tercüme eden, Çeviren

ty.	: Tarih yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları, Yayınevi
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

İnsanlar var olduğu günden bu güne kadar geçen zaman içerisinde hep bir arayış ve bir ihtiyaç giderme çabası içinde olmuştur. İnsanların bir kısmı ekonomik olarak bir önceki neslin tekrarını yaşamış bir kısmı ise yaşadığı dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek ticari arayışların içerisine girmiştir. Bu süre içerisinde Yüce Allah, peygamberler ve kitaplar aracılığıyla dini ve dünyevi hükümlerini insanlara bildirmiştir. Bu hükümler incelendiğinde; dinin, yalnızca bir inanç sisteminden ibaret olmadığı, bunun yanı sıra; iktisadi, sosyal ve siyasal boyutunun da olduğu görülecektir. Faiz, hile ve haksız kazançların yasaklanması gibi hükümler iktisadi kurallar arasında söylenebilir. İslam dini, faiz'i kesin bir şekilde yasaklayarak ekonomik yapıyı, faiz'in olmadığı bir sistem üzerine kurmayı amaçlamıştır.

İnsanların fitri yaratılışı gereği beslenme, giyinme, barınma ve korunma gibi temel ihtiyaçları vardır. Aklı sayesinde bu temel ihtiyaçlarını karşılayan insan, diğer canlılardan farklı olarak yaşamı boyunca tek bir hal üzere kalmamış, sürekli olarak bir gelişim göstermiştir. İlk çağlarda bu ihtiyaçlarını, malı mal ile değiştirme (trampa veya takas) usulünü kullanarak temin ederken, zamanla ihtiyaç fazlası olan malları ticari bir amaç için değiştirmeye başlamıştır. Bu ticari amaç, insanlar arasında iş bölümlerinin oluşmasına, ticari mallara olan ihtiyacın artmasına ve bu malların üretimine neden olmuştur. Bu artış, trampa sisteminin hayat içerisinde kullanımının zorluğunu beraberinde getirerek zamanla trampa sisteminin kalkmasına ve aşamalı olarak para sisteminin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Para sistemine geçiş sürecinde başlangıçta genel olarak madenden yapılan paralar kullanılmıştır. Bunların başında ise altın ve gümüşten yapılan madeni paralar gelmektedir. Altın ve gümüş yıllar boyu para olarak kullanılmıştır. Zamanla bu durum nakit olarak taşıma problemleri meydana getirince temsili para sistemine geçilmiştir. Temsili paraya banknotlar, altın ve gümüş sertifikaları örnek olarak verilebilir. Zamanla bu sistemden de vazgeçilerek kâğıt para sistemine geçilmiştir.

Tarihi süreç içerisinde paranın icadı üretimdeki artışı beraberinde getirerek, insanları sermaye bulmaya zorlamıştır. Sanayi devrimi öncesinde üretim ve işletme yüksek sermayeyi gerektirmediğinden paranın biriktirilmesi pek önemsenmemiştir. Sanayi devrimi sonrasında ise büyük işletmelerin kurulması, yüksek miktarda finansman teminini zorunlu hale getirmiştir.

Finansman ihtiyacı zaman içerisinde insanları kredi teminine, kredi ihtiyacı ise aşamalı olarak bankaların kurulmasına neden olmuştur. Finansman temin yöntemleri geçmişten günümüze, basit bir yapıdan karmaşık bir yapıya doğru ilerlemiştir. Bu yöntemleri faiz’li ve faiz’siz yöntem şeklinde özetlemek mümkündür. Bankalar bu yapının en önemli unsuru haline gelerek bugünkü ticari sistemin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

I. Dünya Savaşına kadar bütün ticari işlemlerde para olarak kullanılan altın, para fonksiyonunun yanı sıra taşıdığı değerle de gündemden hiç düşmeyerek yatırımcıların ilgisini çekmeye devam etmiştir. Günümüzde kullanılan kâğıt paraların enflasyona karşı değerini koruyamaması, altına olan ilginin daha da artmasına neden olmuştur. Enflasyonist bir ortamda paranın değerini koruyamaması hatta değer kaybetmesi, insanları bir takım tasarruf modellerine yöneltmiştir. Bugün bu modellerin birçok şekli vardır. Bazı tasarruf sahipleri; gayri menkule, faiz’li veya faiz’siz bankalarda; vade’li, vade’siz, carî, katılım hesaplarına, bazıları da enflasyon ortamında değerini muhafaza eden menkul yatırım araçlarına yatırım yapmaktadırlar. Menkul değerler içerisinde her dönem değerini koruyabilen altın, tasarruf sahipleri tarafından daha çok tercih edilmektedir. Finansal sistem içerisinde en önemli kurumlardan biri olan bankalar, halkın elinde bulunan bu altınların finansal sisteme aktarılmasında ve altına dayalı ekonominin geliştirilmesinde önemli roller üstlenmiştir. Altın bankacılığı faaliyetleri ile altın yatırımlarının finansal sisteme aktarılması amaçlanmıştır.

Bu tez çalışmamızın giriş kısmında paranın farklı tanımlarına ve tarihçesine değinilerek, paranın fonksiyonları ve tarihi süreç içerisinde İslam’da ve diğer sistemlerde kullanılan para çeşitleri belirtilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde banka kavramı, bankacılığın tarihçesi banka hesabı türleri ile bankaların mevduat toplama ve kullandırma metotları anlatılmıştır. Banka hesabı türlerinin kanuni niteliği belirtildikten sonra bankacılık işlemlerinin fikhî tahlili ve İslam hukuku açısından dayandığı prensipler genişçe anlatılarak konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; altın madeninin özellikleri, parasal özelliği, altın bankacılığının işleyişi, faizli ve faizsiz bankalar açısından tasnifi ile altın bankacılığının ürünleri açıklanmıştır. Altın bankacılığının fikhî açıdan tahlili yapılarak fikhin sarf, vedia, karz, mudarebe ve kabz açısından izahı yapılarak İslam hukukuna uygun olup olmadığı üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında ise altın bankacılığının bankalara göre işleyişı ve dayandığı fikhî prensipler göz önüne alınarak genel bir değerdendirme yapılmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında ve yüksek lisans eğitimi süresince gösterdiği yakın ilgi ve değerdli katkılarından dolayı değerdli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Erdoğan SARITEPE'ye, desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet ERDEM'e ve diğerd hocalarıma teşekkürü büyük bir borç bilirim.

ELAZIĞ – 2016

Mehmet GÜRBÜZ

GİRİŞ

Bugün içinde bulunduğumuz toplumun en önemli özelliklerinden birisi paraya dayalı bir ekonomik sisteme sahip olmasıdır. Yeni konuşmayı öğrenen bir çocuğun bile ilk öğrendiği terimlerden bir tanesi de hiç şüphesiz para kavramıdır. Hayatımızda ve günümüz ekonomisinde önemli bir yere sahip olan paranın tanımını yapabilmek zordur. İktisatçıların da üzerinde uzlaştığı herhangi bir para tarifi yoktur. Hatta Jevons ve List gibi bazı iktisatçılar para için bir tanım belirtmeye ihtiyacın olmadığını savunmuşlardır.¹

Paranın tanımı, fonksiyonları ve tarihi serüveni tezimiz açısından büyük bir önem arz etmektedir. Paranın tarih içerisindeki gelişimi ve işlevi aynı zamanda bankacılık sisteminin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Paranın ne tür işlemleri yerine getirdiği belirtilirse para ve banka ilişkisi daha net bir şekilde kavranmış olur. Paranın tanımı ile ilgili olarak, tarihi süreç içerisinde paraya duyulan ihtiyaca göre birçok tanım yapılmıştır. Bu bölümde bütün detaylarına girilmeden paranın tanımı, fonksiyonu ve genel olarak tarihi süreç içerisindeki gelişimi üzerinde durulacaktır.

Paranın Tanımı

Farsça parça ve gümüş parçası anlamlarına gelen “pâre” sözcüğünden türeyen² para, modern iktisat bilimi açısından tanımı en güç kavramlardan biridir. Bazı iktisatçılar paranın tanımını yaparken bazıları da tanımı üzerinde durmayarak paranın fonksiyonlarını izah etmeye çalışmışlardır. Her türlü nesne ve kıymetli eşyaları satın alma gücüne sahip olan para, terim olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. İktisatçılar genel olarak, mal ve hizmetlerin satın alımında genel kabul gören her türlü nesneyi para olarak kabul etmişlerdir.³ Paranın bu şekilde tanımlanmasındaki en önemli etken mübadele işlemlerinde büyük kolaylık sağlamasıdır. Para için genel bir tanım ancak bu mübadele fonksiyonuna dayanılarak yapılabilir. Bu özelliğinden dolayı paranın en iyi tanımı olarak zikredilecek söz, “*Herkes tarafından kabul gören bir mübadele aracı*” şeklindedir.⁴

¹ Orhan Oğuz, *İktisada Giriş, Temel Kavramlar ve Prensipler*, Marmara Üniversitesi Yay. 1, İstanbul, 1992, s.156.

² Ali Akyıldız, “Para”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/163.

³ İlker Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Ezgi Yay.4, Bursa, 1992, s.9.

⁴ Mükerrrem Hiç, *Para Teorisi*, Menteş Yay. 1, İstanbul, 1989, s1; Zeynel Dinler, *İktisada giriş*, Ekin Yay. 21, Bursa,2015, s.429; Sabri Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para, Faiz ve İslam, İSAV*, S.XI, İstanbul,1987, s.1.

Para sözcüğünün İslam iktisadında karşılığı en-nakd (ç. nukûd) kelimesidir. Sözlükte “vezni tam, peşin para ve ayarı yüksek paraları ayarı düşük olan paralardan ayırmak” demektir.⁵ Terim olarak ise para, “insanların mübadele işlemlerinde ödeme vasıtası ve değer ölçme aracı olarak kullandıkları nesne” ve “mal veya hizmet ihtiyacını karşılamak ya da borç ödemek maksadıyla insanların kabul ettiği nesne” olarak iki şekilde tanımlanmıştır.⁶ Önceleri sadece altın ve gümüş için kullanılan nakit kelimesi, zamanın ilerlemesi ve ticari işlemlerin çoğalmasıyla insanların mübadele aracı olarak kullandığı her türlü altın, gümüş, fülûs ve kâğıt paralar için kullanılmıştır.⁷

Paranın mal ve hizmet değişiminde üstlendiği mübadele fonksiyonunun doğal bir sonucu olarak ödeme vasıtası özelliği de ortaya çıkmaktadır. Paranın bu özellikleri bir arada düşünülerek şu genel tarif yapılmıştır; “*Para, bir ekonomide mal ve hizmetlerin alım-satımında kullanılan, herkes tarafından kabul gören bir değer ölçüsü ve mübadele aracıdır.*”⁸ Paranın bu şekilde tanımlanması aynı zamanda ekonomik sistem içerisindeki rolünü de ortaya koymaktadır. Paranın fonksiyonu ile kastedilen günümüz ekonomik koşullarında paranın üstlendiği görevler ve sağladığı kolaylıklardır.

Paranın Fonksiyonları

Paranın tanımı konusunda iktisatçılar arasında herhangi bir görüş birliğine varılamasa da paranın fonksiyonları hususunda genel kanaatin olduğunu belirtmek mümkündür. Paranın fonksiyonları genel olarak *mübadele aracı olması, ortak değer ölçüsü olması, tasarruf aracı olması ve iktisat politikası aracı olması* şeklinde dört ana başlık altında toplanmaktadır.

Paranın genel tanımından da anlaşılacağı üzere en temel fonksiyonu mübadele aracı olması ve değer ölçüsü olmasıdır. Bu iki kavram arasında cüz’i bir fark vardır. Hesap parasında olduğu gibi değer ölçüsü olabilen her para mübadele aracı olmayabilir. Hesap parası; piyasada ortak kabul edilen bir maddenin mübadele aracı olmayıp, diğer mallar satılırken kendisine kıyas edilerek satılan para demektir. Bu tür bir para, değer ölçüsü olabilmekte fakat piyasada elden ele dolaşmadığı için mübadele aracı olma

⁵İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru-Sâdır, Beyrut, III/425; Ahmed Şirbâsî, *el-Mu'cemü'l-İktisadî'l-İslâmî*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1981, s.467; Ahmed Hasan, *el-Evraku'n-Nakdiyye fi'l-İktisadî'l-İslâmî Kıymetüha ve Ahkamüha*, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1999. s.29.

⁶ Hasan, *el-Evraku'n-Nakdiyye*, s.36; Ahmed Hasenî, *Fıkhî ve İktisadî Açından İslam'da Para*, (trc. Âdem Esen), İz. Yay. 1, İstanbul, 1996, s.23; Bilal Aybakan, “Nakit”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/324.

⁷ Muhammed Osman Sebîr, *el-Muâmelâtü'l-Maliyyetü'l-Muasıra fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Daru'n-Nefais, Ürdün, 2007, s.148.

⁸ Dinler, *İktisada Giriş*, s.429; Orman, “Para, Kredi ve Faiz”, s.1.

özelliğini henüz taşımamaktadır. Para ticari işlemlerde bil-fiil elden ele dolaşma özelliği taşıyorsa mübadele işlevini hakkıyla yerine getiriyor demektir.⁹

Paranın diğer bir özelliği *ortak değer ölçü birimi* olmasıdır. Para ticari işlemlerde mübadeleyi kolaylaştırırken diğer yandan da ortak değer ölçüsü olma fonksiyonunu yerine getirmektedir. Ortak değer ölçüsü olarak para, bir mal ya da hizmetin ne kadar para birimi karşılığında el değiştireceğini gösterir. Mübadele fonksiyonunun yanında değer ölçüsü olma fonksiyonu trampanın zorluklarını kaldırmanın yanında aynı zamanda ticari işlemleri de kolaylaştırmıştır. Bu iki özelliğe *paranın aslı fonksiyonları*¹⁰ denilmektedir.

Paranın ticari işlemlerde mübadele özelliği arttıkça zamanla yeni bir özelliği de ortaya çıkmıştır. Elllerinde bulunan eşyaları para karşılığı değiştirmeye başlayan insanlar aldıkları parayı hemen ticarete sarf etmeyip zamanla başka ticaret için saklamaya başladılar. Böylece para *tasarruf aracı* veya diğer bir ifadeyle *değer biriktirme* görevini de üstlenmiştir. Paranın bu fonksiyonunda önemli olan, ticari işlemlerde fiyatın sabit kalabilmesidir. Sürekli fiyatların arttığı bir ekonomide buna paralel olarak paranın satın olma gücü de düşecektir.

Klasik iktisat teorisinde paranın tasarruf aracı fonksiyonu üzerinde hiç durulmamaktadır. Çünkü klasik iktisat teorisinde para, ticari işlemleri kolaylaştıran ve mübadeleye aracılık eden bir nesne olarak kabul edilmiştir. Para, o günün şartlarında talep edilen bir nesne olmadığından gelecekte satın alma gücünün olabileceği ve paranın talep edilen bir nesne konuma gelebileceği düşünülmemiştir. Modern para teorilerinin ortaya çıkışı ile birlikte paranın böyle bir özelliğinin var olduğu kabul edilmiştir.¹¹

Keynes gibi bazı iktisatçılar paranın bu özelliklerine ek olarak bir de *iktisat politikası aracı* olması fonksiyonunu da yüklemişlerdir. 1929 Büyük Ekonomik Krizi yıllarında Keynes, devletin ekonomide para arzını kontrol ederek yatırım ve tasarrufları etkileyebileceği tezini ortaya atarak devletin para politikası aracılığıyla ekonomiyi yönlendirebileceğini belirtmektedir.¹²

Devletin ekonomiye ne düzeyde müdahale edebileceği konusu tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Günümüzde para ekonomisinin boyutları genişledikçe paranın fonksiyonları da artmaktadır. Paranın buraya kadar anlatılan fonksiyonlarına

⁹ Orman, “Para, Kredi ve Faiz”, s.7.

¹⁰ Dinler, *İktisada Giriş*, s.431.

¹¹ Oğuz, *İktisada Giriş*, s.159.

¹² Hiç, *Para Teorisi*, s.1; Mikail Altan; Suna Akten Çürük, “Modern İktisat Bilimi Açısından Para ve Faiz” *Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri, İSAV*, S.XXXXXXXVIII, İstanbul, 2012, s.33.

ilaveten *ekonomiyi teşvik etmesi, gelir dağılımını düzenlemesi ve egemenlik işlevi* gibi bir takım özellikleri de eklenebilir.¹³ Paranın fonksiyonlarını genel hatlarıyla izah ettikten sonra günümüzde kullandığımız parayı daha iyi anlayabilmek için paranın tarihsel gelişimine değinmek faydalı olacaktır.

Paranın Tarihçesi

Çağlar boyunca insanlar, kendi üretimlerinin yetersiz kalması sonucu başkalarında bulunan mallara gereksinim duymuşlardır. Bu gereksinim insanları, ellerinde bulunan malları ihtiyaç duyduğu diğer mallar ile değiştirmeye mecbur bırakarak takas veya diğer adıyla trampa sisteminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu sistem aynı zamanda *aynî mübadele sistemi*¹⁴ olarak da isimlendirilmiştir.

Trampa veya aynî mübadele yöntemi ile ihtiyaç duyulan eşyalar, bir eşya karşılığında değiştirilerek ihtiyaç temin edilmektedir. İnsanların ilk dönemlerde bu yöntem ile alışveriş yaptığı ve belli süreçlerden sonra parayı icat ettiği konusunda iktisat tarihçileri görüş birliğindedir.¹⁵

İnsanların ihtiyaç duyduklarında ellerindeki malları başka mallar ile değiştirmesinden o dönemde ticari faaliyetlerin ve iş bölümünün çok az olduğu anlaşılmaktadır. Zira o dönemlerde alışveriş çoğunlukla ihtiyaç olduğu zaman yapılmıştır. Bu sistemde herhangi bir eşyaya ihtiyacı olan insan, bu ihtiyacını gidermek için elinde bulunan bir malı karşılık olarak vermesi gerekiyordu. İşlemin gerçekleşmesi için bir başka kişinin de kendisinde bulunan mala ihtiyaç duyması ve bu iki kişinin bir araya gelip satış işlemini gerçekleştirmesi gerekirdi. Örneğin pirince ihtiyacı olan birisini varsayalım. Bu kişi pirinç ihtiyacını temin edebilmesi için elinde takasa konu olabilecek bir malı olması gerekirdi. Elinde değiş tokuş yapabileceği bir eşyası olduğu takdirde bile karşı tarafın da elinde bulunan o mala ihtiyaç duyması ve karşılıklı rıza içerisinde olmaları gerekirdi. Bazı durumlarda karşılıklı rıza olsa bile mübadele işleminin gerçekleşmesine mani durumlar da olabiliyordu. Cüz'i bir nesneye ihtiyaç duyan birinin elinde o nesneden daha fazla bir değere sahip nesne olduğu takdirde herhangi bir mübadele gerçekleşemezdi. Örneğin 1 kilo pirince ihtiyacı olan kişinin elinde koyunu olduğu varsayılırsa takas işlemi koyunun bölünememesi gerekçesi ile gerçekleşemezdi.

¹³ Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, s.9.

¹⁴Orman, "Para, Kredi ve Faiz", s.3.

¹⁵ İbrahim Paçacı, "Altın-Para – Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı", *Fıkhî Açıdan Finans ve Altın İşlemleri, İSAV, S.XXXXXXVIII*, İstanbul, 2012, s.418.

İnsanlar arasında zamanla iş bölümünün gelişmesi, ticari ürünlerin çoğalması ve beşeri ihtiyaçların artarak farklılık arz etmesi tedrici olarak trampa sisteminin zorluklarını beraberinde getirmiştir.¹⁶ Bu zorluklarla beraber değiş tokuş olacak malların değerinin neye göre tespit edileceği, müşterinin rızası ve satılan eşyanın taşınması gibi bir takım sorunların da oluşmasına neden olmuştur. Sonuç olarak hem üretim hem de ihtiyaçların artması sebebiyle trampa sistemi ile ticari işlemler zorlaşınca insanlar farklı arayışlara girmişlerdir. Bunun neticesinde aşamalı olarak para dediğimiz nesne ortaya çıkmıştır.

Tarihi süreç içerisinde ticari işlemlerde kullanılan paraları *mal para*, *madeni para* ve *temsili para* olarak üç kısımda incelemek mümkündür. Ticarete para olarak kullanılan eşya, para özelliğinin yanında mal olarak da bir değere sahipse buna *mal para*¹⁷ denmektedir. Paranın kullanımında ilk adım olarak malların değerini tespit edebilmek için tuz, kahve, canlı hayvan, kuru balık, midye, pirinç, arpa, mısır gibi tahıl ürünleri ve altın, gümüş gibi bazı madenler para olarak kullanılmıştır.¹⁸

Mal para olarak kullanılan nesneler, genel olarak geçim kaynaklarına ve coğrafi özelliklere göre farklı olabilmektedir. İnsanların balıkçılık ve hayvancılık ile geçimini temin ettiği dönemlerde hayvanların, hayvan derilerinin, balıkların, kuru balıkların; Tibet’te çayın, Kore’de pirincin, Midilli adasında zeytinyağının para olarak kullanılması bunun güzel örneklerindendir. Bir zamanlar İzlandalıların ticari işlemlerinde balıkları ve hayvan derilerini para olarak kullandıkları rivayet edilir.¹⁹ Zikredilen sistemde ortak bir mal, değer ölçütü olarak kabul edilir ve diğer eşyalar ona kıyas edilerek bir değer tespiti yapılır. Bununla beraber değer tespitinde kullanılan nesne, alışverişte mübadele konusu olan ve ticari bir değer olarak saklanan para değildir.

Mal para olarak kullanılan nesneler içerisinde en önemlileri altın, gümüş gibi değerli madenlerdir. İlk zamanlarda bakır, bronz ve demir gibi madenler de para olarak kullanılsa da daha sonra bu madenlere göre daha üstün özelliklere sahip olan altın ve gümüş, para olarak tercih edilmiştir.²⁰ Bu madenlerin insanlar tarafından kolaylıkla bilinmesi, değerini koruyabilmesi ve ticari istikrarı sağlaması o dönemde ödeme aracı olarak tercih edilmelerine neden olmuştur. İlk zamanlar bu madenler külçe halinde

¹⁶ Meyranda Zağlol Rızk, *en-Nukûd ve'l-Bünûk*, Banha Üniversitesi, y.y., Mısır, 2003, s.10.

¹⁷ Paçacı, “Altın-Para – Faiz İlişkileri”, s. 415.

¹⁸ Oğuz, *İktisada Giriş*, s.160.

¹⁹ Vildan Serin, *Para politikası(Tarihi-Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulaması)*, Marmara Üniversitesi Yay. 1, İstanbul, 1987, s.26.

²⁰ Paçacı, “Altın-Para – Faiz İlişkileri ”, s. 419.

tartılarak ve mihenk taşına vurularak ticari işlemlerde kullanılıyordu. Bu durum zamanla terazinin ve mihenk taşının bulunmadığı, külçelerin ufak parçalara bölünemediği zamanlarda ticaretin zorlanmasına neden olmuştur.²¹ Külçe halindeki altınların küçük ödemeleri karşılayamaması neticesinde aşamalı olarak belli ağırlıklarda çubuk ve külçe halinde madeni paralar yapılmıştır.

Madeni paraların ilk olarak kim tarafından kullanıldığı tartışmalıdır. 1924 yılında Hintli arkeologlar tarafından yapılan kazılarda, ilk paranın M.Ö. 3500-1500 yılları arasında bugünkü Pakistan sınırlarında kullanıldığına dair bazı bulgulara rastlanılmıştır.²² M.Ö. 3200 yıllarında Mısır Hükümdarlarının eşit boyda çubuklar halindeki altınları para olarak kullandıkları belirtilmiştir.²³ Bazı tarihi kayıtlarda Mısırlıların M.Ö. 4000’li yıllarda para olarak kullanılmak üzere altın külçe ürettikleri belirtilmektedir. O dönemde üretilen külçeler üzerine Firavun Menes’in adını yazdırmıştır. Mısırlılar altının yanı sıra gümüşü de para olarak kullanmışlardır. Altın ve gümüş arasındaki oranı ise %5 ve %8 olarak belirledikleri rivayet edilmiştir. Hz. Yusuf’un tüccarlar tarafından kuyudan çıkarıldıktan sonra 30 gümüş şekel karşılığında satıldığı rivayeti o dönemde paranın varlığını desteklemektedir.²⁴ Bu gibi rivayetler o dönemlerde Mısır’da altın ve gümüşün para olarak kullanıldığını kanıtlamasının yanı sıra altın ve gümüşün uluslararası ödeme aracı olarak kabul edildiğini de göstermektedir. Hz. Yusuf’un Filistin topraklarında bulunan kuyudan çıkartıldıktan sonra köle olarak satılması karşılığında ödenen paranın Mısır’da da geçerli olması bunu ispatlamaktadır.

Önceleri külçe veya parçalar halinde kullanılan altın ve gümüş, daha sonra sikke olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Altının sikke şeklinde ilk defa M.Ö. VII. Yüzyılda Lidya kralı Gynes tarafından basıldığı belirtilmektedir. Altın ve gümüş Lidya’da kuartz madenlerinde yüksek miktarlarda mevcut olduğundan önceleri ağır ve çeşitli şekillerdeki külçeler yerine kıymeti tasdik ve garanti edilmiş madeni paralar piyasada kullanılarak ekonomide büyük gelişmeler sağlanmıştır.²⁵ Yunanlı tarihçi Herodot para basımıyla uğraşan, altın ve gümüş sikkeleri kullanan ve ilk perakendeci tüccarların

²¹ Oğuz, *İktisada Giriş*, s.160.

²² Serin, *Para politikası*, s.27.

²³ Paçacı, “Altın-Para – Faiz İlişkileri ”, s. 421.

²⁴ Peter L. Bernstein, *Altının Gücü (Bir Tutkunun Olağanüstü Tarihi)*, (trc. Levent Konyar), Scala Yay. 4, İstanbul, 2012, s.35-36.

²⁵ Dauphin Meunier, *Bankacılık Tarihi*, (trc. Aykut Akıncılar), Akmen yay. 1, İstanbul, 1969, s.16.

Lidyalılar olduğunu belirtmektedir.²⁶ İktisatçılar genel olarak gümüşün ilk defa para olarak M.Ö. 269 tarihinde Roma’da, altın madeninin ise ilk olarak mısırdaki kullanıldığını belirtmektedirler.²⁷

Altın ve gümüşün gelişimi, mübadele işlemlerinde büyük kolaylıklar sağlasa da zamanla ticari ilişkilerin gelişmesi, ticaret hacminin büyümesi gibi nedenlerden dolayı madeni paralar da yetersiz kalmaya başlamıştır. Ticaret hacminin genişlemesi, madeni paraların sayılması, taşınması ve korunması gibi zorluklar kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu gibi durumlar zamanla *temsili paranın* oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun sonucunda kıymetli madenler bir yerde depo edilerek madenin miktarı karşılığında sahiplerine verilen makbuzlar veya sertifikalar piyasada kullanılmaya başlanmıştır.²⁸ Kişilerin ellerinde bulunan altınlar bankerlere teslim edilerek %100 karşılığı olan sertifikalar alınmış, zamanla bunun yerini bankalar tarafından çıkarılan ve istendiği anda altına veya gümüşe çevrilebilen banknotlar almıştır.

Paranın bir diğer aşaması da kâğıt paradır. Tarihte ilk olarak M.S. 800 yıllarında Çinliler tarafından kullanılan kâğıt paralar²⁹ bugünkü anlamıyla 20. y.y.’da kullanılmaya başlamıştır.³⁰ Batıda ise kâğıt paralar, 17. y.y. sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. Kâğıt para batıda ilk olarak 1690’lı yıllarda Amerika’da Massachusetts Hükümeti, İngiltere de ise kuyumcular tarafından basıldığı bildirilmektedir. 1694 yılında İngiliz Merkez Bankası’nın kurulmasıyla kâğıt para kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir.³¹

Kâğıt paralar, üzerinde yazılı olan değerden başka bir şeyi temsil etmemektedir. 1929 Yılındaki Büyük Buhrana kadar altına bağlı olarak basılan kâğıt paralar, bu tarihten sonra altın ile bağlantısı kesilerek ABD dışında birçok ülkede kâğıt paraların altına dönüştürülebilme özelliği kalmamıştır. ABD’de ise bu durum Bretton Woods anlaşmasına kadar devam etmiştir. 1944 yılında ABD’de yürürlüğe giren bu sistem, 1968, 1971, 1973 para krizleri sonrası çökmüş ve dolar dalgalanmaya bırakılmıştır. O dönemde ABD’de meydana gelen petrol krizinin enflasyonu körüklemesi ve kontrol

²⁶ Bernstein, *Altının Gücü*, s.41.

²⁷ İsmail Özsoy, “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”, *Fıkıhî Açıldan Finans ve Altın İşlemleri, İSAV*, S.XXXXXXVIII, İstanbul, 2012, s.99.

²⁸ Oğuz, *İktisada Giriş*, s.161.

²⁹ Özsoy, “Para ve Faiz”, s.99.

³⁰ Paçacı, “Altın-Para – Faiz İlişkileri ”, s. 421.

³¹ <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Banknotlari+ilgili+Genel+Bilgiler> (Erişim: 10 Şubat 2016).

altına alınamayacak seviyeye getirmesi neticesinde sabit kur sisteminden esnek kur sistemine bir yöneliş başlamıştır.³²

Kur'an-ı Kerim'de de eski kavimlerde mübadele araçlarının ya da paranın bulunduğu dair bir takım işaretler bulunmaktadır. Hz. Süleyman'ın göz kamaştıran serveti³³, Kârun'un anahtarlarını bile taşıyamadığı hazineleri³⁴, Hz. Yûsuf'un rüyasını yorumlayarak Mısır kralına önerdiği tedbirler ve hazineleri yöneltmesi³⁵, Ashabü'l-Kehf'in para ile alış verişi etmesi³⁶ bunun örnekleri arasında sayılabilir. Ashabu'l-Kehf'in ilahi bir mucize eseri olarak üç yüz dokuz yıl kadar uyuması ve kalktıklarında yanlarında gümüş paranın bulunması üç asır öncesinde gümüş paraların kullanıldığının bir kanıtıdır. Bu ise yaklaşık olarak M.S. 3. yüzyıla tekabül ettiği rivayet edilir.³⁷ Bu kıssayı anlatan Kehf suresinin 18/19. ayetinde geçen (*بورقكم*) *verık* lafzı gümüş para şeklinde tefsir olunmuştur.³⁸

İslamdan önce hicaz bölgesinde komşu ülkeler ile sıkı ticari ilişkiler kurulduğundan bu bölgede genellikle yabancı paralar tedavül edilmiştir. Bu dönemin paraları Suriye kanalıyla Bizans'tan gelen ve Rumî adı verilen altın dinarlar ile İran'dan gelen ve Kisrevî adı verilen dirhemlerden oluşmuştur. İslam öncesi Arabistan'da genel olarak İran, Roma, Bizans ve Cenubi Arabistan sikkeleri yaygın bir şekilde kullanılmıştır.³⁹ Altın ve gümüş dışında bakır ya da bronzdan yapılan madeni paralar İslam'ın ilk dönemlerinde kullanılmamıştır. O dönemde insanlar basit ticari işlemlerde fülüs yerine genellikle inci, yumurta, ekmek, buğday ve bakır levha gibi eşyaları tercih etmişlerdir.⁴⁰ Bu madenlerden yapılan İslami sikkeler ilk defa 638 yılında Dimaşk'ta basılmıştır.⁴¹

İslam'ın geldiği dönemlerde Hz. Peygamber herhangi bir para bastırmamış, o dönemde geçerli olan 10, 12, 20 kırat ağırlıklarındaki üç tür dirhem aynen kullanılmaya devam edilmiştir. O dönemde 10 dirhem gümüş; ağırlık bakımından yaklaşık olarak 5

³² Serin, *Para politikası*, s.132-133.

³³ en-Neml, 27/15-44; Sebe', 34/12-14.

³⁴ el-Kasas, 28/76.

³⁵ Yûsuf, 12/ 45-49.

³⁶ el-Kehf, 18/9-22.

³⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, Erkam Yay. 1, İstanbul, 2008, s.370.

³⁸ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Mektebetü't-Türâs, Kahire, 2000, IX/117.

³⁹ Makrizî, *Kitabu'n-Nukudi'l-Kadime*, Matbaatü'l-Cevaib, İstanbul, 1298/1888, s.3; Seyyid Musa Mazendarânî, *Tarihu'n-Nukudi'l-İslamiyye*, Daru'l-Ulûm, Beyrut, 1988, s.3; Hamdi Döndüren, "İslam'da Para-Kredi Faiz ve Enflasyon İlişkileri", *İslami Araştırmalar Der.*, S.3, (Ocak 1987), Ankara, 1987, s.58.

⁴⁰ Makrizî, *Kitabu'n-Nukudi'l-Kadime*, s.18; Hasenî, *İslam'da Para*, s.69.

⁴¹ İbrahim Artuk, "Fels", *DİA*, İstanbul, 1995, XII/310.

veya 6 miskal altına, satın alma gücü bakımından ise 1 dinar altına denk oluyordu. Peygamber efendimiz döneminde bir dirhem in ağırlığı on dört kırat olup, bu konuda ümmet arasında tam bir icma meydana gelmiştir.⁴²

Dinar Latince kökenli *denarius* (aureus) kelimesinden Arapçaya geçmiş ve genel itibariyle altın paralara isim olarak verilmiştir. Aslında Bizans para birimi olan dinar, cahiliye devrinde Suriye ile ticari ilişkiler kuran Mekkeliler tarafından kullanılmıştır. Dirhem ise Yunanca *drahmi* kelimesinden Farsçaya oradan da Arapçaya geçmiştir. Hicaz bölgesinin kendisine has para birimi olmaması sebebiyle genel olarak Mekke ve Medine’de İran’ın gümüş paraları kullanılmıştır.⁴³

Peygamber efendimiz döneminde paranın varlığı kesin olmakla beraber trampa sisteminin de kullanıldığına dair rivayetler vardır. Trampa sistemine İslam hukukunda *Bey’u’l-mukâyaza* denir. Mecelle’de “*bey’u’l-ayni bi’l-ayni*” veya “*mübadeletü malin bi malin ğayri’n-nakdeyn*” (Mukâyaza, ğayr-ı nakdeyn malı mal ile mübadele etmektir ki lisân-ı türkîde trampa denilir) şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁴ Rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber döneminde yaygın olarak bu usûl kullanılırdı. Buğday, arpa, hurma ve tuzun kendi cinsinden bir malla değiştirildiği takdirde peşin ve eşit olma şartını koşması bunun bir kanıtıdır. Nitekim Ubâde b. es-Samit’ten (r.a) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misle eşit olarak peşin satılır. Kim fazla verir veya alırsa faize düşmüş olur.*”⁴⁵ Bu gibi rivayetlerin çokluğu bey’u’l-mukâyazanın o dönemde yaygın olduğu göstermektedir.

Hz. Ebû Bekir (ö.13/638) dönemine gelindiğinde paralara dokunulmamış ve bu ağırlıklar üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan aynen kullanılmıştır.⁴⁶ Hz. Ömer’in halifeliği döneminde ise fethedilen topraklarda haraç vergisinin o dönemde ağırlığı en fazla olan dirhemlerle tahsil edilmesi istenince vergi mükellefleri halifeden verginin hafifletilmesini talep etmişlerdir. Hz. Ömer bir heyet oluşturarak piyasada bulunan 20, 12, 10 kırat ağırlıklarındaki dirhemlerin ortalaması olan 14 kıratlık dirhemi

⁴² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay. 1, İstanbul, 1985, IV/121-122; Ayrıca bkz. Abdülaziz Bayındır, “Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam toplumunda Madeni Paralar ve Kağıt paralar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der.*,S.II, İstanbul, 2000, s.16-17.

⁴³Mazendarânî, *Tarihu’n-Nukûd*, s.3; Halil Sahillioğlu, “Dinar”, *DİA*, c.IX, İstanbul, 1994, s.352; Halil Sahillioğlu, “Dirhem”, *DİA*, c.IX, İstanbul, 1994, s.368-369.

⁴⁴Mecelle md. 122; Ali Haydar, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, Dârü Âlemi’l-Kütüb, Riyad, 2003, I/113.

⁴⁵ Müslim, *Müsâkât*,80; Ebû Davud, *Buyû*, 12.

⁴⁶ Mazendarânî, *Tarihu’n-Nukûd*, s.40; Hasenî, *İslam’da Para*, s.61-62.

şer'i dirhem olarak esas almıştır. Böylece 10 dirhem 7 miskale eşit olmuş oldu.⁴⁷ Hz. Ömer'in bu uygulaması para basımından daha ziyade para ayarlaması olarak kabul edilmektedir. Eski sikkeler değiştirilmeyerek sadece İslam toprakları sınırı içerisinde valiler küçük değişiklik yaparak sikke basılmıştır.

İslami tarzda ilk para bastıran ve ülke sınırları içerisinde sadece İslami dinarların kullanılması emreden Emevi Halifesi *Abdumelik b. Mervan'dır*. (65-86/685-705)⁴⁸ Babası Mervan b. El-Hakem'in ölümüyle iktidara gelen Abdumelik, 21 yıl süren halifeliği zamanında iç savaşlar ve isyanları bastırması, Ermenistan'ın İslam hâkimiyetine girdirmesi ve ilk İslami paraları bastırmasıyla tanınır. Abdumelik'in para reformu İslam tarihi açısından büyük önem arz ettiğinden kısaca değinmekte yarar olacaktır.

Abdumelik b. Mervan döneminde uzun süren iç savaşlar ve Cezire bölgesinde meydana gelen harici isyanları neticesinde devlet ekonomisi iyice zayıflamaya başlamıştır. Bu dönemde Sasani Devleti zamanından kalan ayarlarıyla oynanmış çok sayıda dirhemlerin piyasaya sürülmüş olması, özellikle cizye ve haraçların toplanmasında ciddi sıkıntılara neden olmuştu. Ülke içerisinde bu sıkıntılar yaşanırken Abdumelik, iç savaşlardan emin olabilmek için Bizans İmparatoru Justinianus'a yüklü miktarda vergi ödemek zorunda kalmıştır. Bu durum, Müslümanların sürekli Bizans paralarına bağlı kalmalarına ve Bizans'ın para tekeli elinde bulundurmasına neden oluyordu. Bu olayların neticesinde Abdumelik, üzerinde İslam'a ait motifler bulunan paraların basılması emretmiştir. İlk olarak dirhem reformuna 72/691-692 yılında başlanmış ve 79/698-699 yıllarında da tamamlanmıştır. Dinar reformuna ise 74/693 yılında başlamış ve beş adımda 77/696 yılında basımı tamamlamıştır. Abdumelik'in para reformu İslam dünyasında genel kabul görmüştür. Bastırdığı paraların en belirli özellikleri; 10 dirhem 7 miskale (veznü's- seb'a) ve aynı zamanda 6 dâneke eşit olarak basılması ve bu paraların müslümanlar tarafından genel kabul görmesidir.⁴⁹

⁴⁷ Mehmet Erkal, "İslam'ın İlk Devirlerinde Para ve Zekat Nisabının Hesaplanması", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der.*, S.III, İstanbul, 1985, s.85; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s.371.

⁴⁸ Hasan, *el-Evraku'n-Nakdiyye*, s.66-67; Mazendarânî, *Tarihu'n-Nukûd*, s.45.

⁴⁹ Fatih Erkoçoğlu, "Abdumelik b. Mervan'ın Para Reformu", *İSTEM.*, S.VIII, Konya, 2004, s.171-179.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BANKA İŞLEMLERİ VE KANUNÎ – FIKHÎ AÇIDAN TAHLİLİ

1.1. Banka Kavramı ve Bankacılığın Tarihçesi

1.1.1 Banka Kavramı

Banka kelimesi Arapça'da *el-masrif* المصرف veya *el-benk* البنك şeklinde kullanılır. “*el-Masrif*” s-r-f kökünden ismi mekân olup kendisiyle para değişimi işlemlerinin tamamlandığı mekân kastedilir. Sarf terim olarak, paranın para karşılığı satımı demektir.⁵⁰ *el-Benk* şeklindeki kullanımı ise, bu kelimenin İtalyanca'dan Arapça'ya geçtiğini gösterir. Bu kelime İtalyanca'da “masa, sıra ve tezgâh” anlamına gelen “banco” sözcüğünden türemiştir. Orta Çağ İtalya'sında sokaklarda, meydanlarda önlerine birer masa koyarak para ticareti yapan, faizle borç veren, senet kıran sarrafların olduğunun bilinmesi bu anlamı desteklemektedir.⁵¹ Banco sözcüğü Arapça'ya “*el-benk*” şeklinde nakledilip kullanımı genişletilerek sadece sarraflık anlamında değil, bugünkü bankaların yerine getirdiği tüm işlevleri ifade eder bir anlamda kullanılmaktadır.

Tarih boyunca gösterilen iktisadî gelişmeler, para sisteminin oluşmasının yanı sıra kredi sisteminin de oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Sanayi Devriminden sonra artan kredi ihtiyaçları aşamalı olarak Bankacılığın gelişip büyümesine ve Bankaların ekonomik hayatı finanse eden kurumlara dönüşmesine neden olmuştur.⁵²

Bankaların ülkelere göre yapısal farklılıkları, faaliyet alanlarının genişliği, değişen teknolojik koşullara uygun olarak sürekli gelişim göstermeleri gibi nedenlerden dolayı, bankacılığın her türlü faaliyetlerini kapsayan bir tarifini yapmak zordur. Bankalar genel olarak kişi veya kurumlara kredi tahsis eden, mevduat hesabı açan, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemleri yapan kurumdur. Bankaların aslî fonksiyonlarının para alıp satmak olduğu düşünüldüğünde “*Asıl amaçları para ticareti olan hizmet işletmeleri*” olarak da tanımlanmaktadır.⁵³ Avrupa Birliği banka hukuku tüzüğünde banka; “*faaliyeti halkın mevduat ya da başkaca geri ödenmesi gerekli paraları kabul etme ve kendi hesabına krediler açmadan oluşan bir işletme*” olarak

⁵⁰ Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkâm*, I/113.

⁵¹ Ömer b. Abdülaziz Metrek, *er-Ribâ ve'l-Muamelatü'l-Masrafiyye fî Nazari's-Şeriatü'l-İslamiyye*, Dâru'l-Âsime, Kahire, 1974, s.309; Salih Hasan Hamûd, *Tatvîru'l A'mâlî'l-Masrafiyye bimâ Yettefiku ve's-Şerîa'ti'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Fikir, Ürdün, 1982, s.31-32.

⁵² Erol Zeytinoğlu, *Ekonomik Sistemler*, Marmara Üniversitesi Yay. 1, İstanbul, 1985, s.35.

⁵³ Mehmet Vurucu; Mustafa Ufuk Arı, *A'dan Z'ye Bankacılık, Yasal Mevzuat- Ürün ve Hizmetler-Uygulamalar*, Seçkin Yay. 1, Ankara, 2014, s.19.

tanımlanmaktadır.⁵⁴ Bu tanımlar çerçevesinde bankaları genel olarak, “*kredi ticareti yapan kurumlar*” olarak tanımlayabiliriz.⁵⁵

1.1.2. Bankacılığın Tarihçesi

1.1.2.1. Mevduat Bankacılığının Tarihçesi

Bankacılığın tarihsel gelişimi aynı zamanda paranın tarihi ile paralellik göstermektedir. Paranın fonksiyonları ve para türleri arttıkça bankacılık gelişmiş ve günümüzdeki seviyesine ulaşmıştır. Bankacılık işlemlerinin ve para ticaretinin tarihçesi oldukça eski yıllara dayanmaktadır. Eski zamanlarda para bozmak, bir takım menfaatler karşılığında borç para vermek, çeşitli şehirlere ait para birimlerini birbirleriyle değiştirmek gibi işlemlerle uğraşan kişi veya kurumların varlığının kesin olması, bankacılığın ilk belirtilerindendir. M.Ö. eski çağlarda Sümer ve Babil medeniyetlerinde bu anlamda ilk bankacılık izlerine rastlanılmaktadır.⁵⁶

Tarihte Babil’de bugünkü Warka’nın yerinde bulunan Uruk şehrinde (Mezopotamya’da) yapılan kazılarda bir tapınak bulunduğu varsayılmaktadır. M.Ö. 3200-3400 yıllarına ait olan ve *Kızıl Tapınak* denilen bu tapınak, bilinen ilk bankalar olarak kabul edilir.⁵⁷ Uruk rahipleri o çağlarda tanrıların kendilerine bir takım mabetler bahsettiği ve tanrı adına bankacılık yaptıklarına inanırlardı. O dönemde ilahi lütfu mazhar olmak adına insanlar, tapınağa bağışta bulunuyor ve değerli eşyalarını emanet olarak bırakıyorlardı. Tapınak kâtipleri emanet bırakan bu kişilere kil tuğladan yapılan makbuzlar veriyorlardı. İstisnasız herkesin emanetini kabul eden din adamları aynı zamanda kaybolan eşyanın tazmin sorumluluğunu da üstleniyordu.⁵⁸ İnsanların uzun bir süre bıraktıkları emanetleri sormaması, bir müddet sonra Uruk rahiplerinin *siptou* diye tabir edilen bir faiz karşılığı bu emanetleri borç isteyenlere kullandırmaya başlamasına neden olmuştur. Çiftçilere, tahıl ve hububat tüccarlarına, savaşçılara borç vermede öncelik tanınmıştır.⁵⁹

Babil’de mabetlerin bankacılık işlemlerini yerine getirmesi, bankacılığın mabetler vasıtasıyla doğup gelişmesine ve ilk bankacılarında, bu mabetlerde çalışan din

⁵⁴ Sait Yüksel; Aslı Yüksel; Ülkü Yüksel, *Bankacılık Hukuku ve İşletmesi*, Beta yay. 10, İstanbul, 2004, s.3.

⁵⁵ Hiç, *Para Teorisi*, s.43.

⁵⁶ Metrek, *er-Ribâ ve 'l-Muamelati'l-Masrafiyye*, s.310.

⁵⁷ Vurucu; Arı, *A'dan Z'ye Bankacılık*, s.20.

⁵⁸ Meunier, *Bankacılık Tarihi*, s.7-10.

⁵⁹ Meunier, *Bankacılık Tarihi*, s.8.

adamların olmasına yol açmıştır. Din adamları ve Mabetler, toplum tarafından güvenilen ve saygı duyulan kişiler ve kurumlar olduğundan eski çağlarda mabetlere servetler biriktirilmiş, altın, gümüş gibi kâr ve faiz getirisi yüksek olan mallar yatırılmıştır. Din adamları halkın manevi problemleriyle ilgilenmelerinin yanı sıra ihtiyaç sahiplerine zor zamanlarında mabetlere bırakılan emanetlerden karşılıksız borç vererek onlara yardımcı olmuşlardır. Başlangıçta borç karşılığı kişilerden herhangi bir faiz (fazlalık) talep edilmemiştir. Ancak zamanla ticaretin gelişmesiyle din adamları, verdiği borçlar karşılığında faiz almaya başlamıştır.

Faiz karşılığı borç alıp vermek (kredi) kazançlı bir iş kapısı haline gelmeye başlamasıyla mabetler, makbuz karşılığı emanet alan ve bu emaneti faiziyle birlikte borç veren kurumlara dönüşmüşlerdir. Zamanla mabetler; emanet kabulü, emlak işlemleri, şarap satışı, köle satışı ve rehin karşılığı borç vermek gibi işlerle de uğraşmışlardır. Mezopotamya’da *Kızıl tapınak*, Eski Yunan’da *Delos*, *Parthenon* ve *Apollon*, Sümer’de *Egibi* ve *Neboahiddin*, Nippur’da *Muraşhu* bilinen ilk mabetler olarak kabul edilmiştir.⁶⁰

Tapınakların yanı sıra büyük toprak sahiplerinin de faiz karşılığı borç vermeye başlamasıyla, bankacılığın din adamlarının tekelinden çıkarak bazı varlıklı ailelerinde bankacılık alanına el atmasına neden olmuştur. Bu ailelerin topraklarında çalışan çiftçilerin, kredi ihtiyaçlarında ilk olarak bu ailelere başvurması zamanla mabetlerle rekabet edebilecek seviyeye gelmelerine neden olmuştur. İlerleyen süreçlerde tapınakların ve varlıklı ailelerin borçlulara karşı sert tutum takınmaları neticesinde devlet, borç alıp verme işlemlerine müdahale etmek zorunda kalmıştır. M.Ö. 2000’li yıllarda Babil kralı Hammurabi, faizi kısıtlayan, tefeciliği engelleyen ve borçlu ile alacaklıya bir takım haklar veren kurallar çıkarmış ve bu kuralları 2.25 m. yüksekliğinde dioritten yapılan bloklar üzerine kazıttırmıştır.⁶¹

Eski Yunan, Mısır ve Roma’da bu tür bankacılık işlerine rastlanılmıştır.⁶² Yunanlıların bankacılık işlerini Babil ile yaptığı ticari temaslar neticesinde öğrendikleri varsayılmıştır. Yunanlılarda Babil’den farklı olarak özel bankacılık sistemi daha yaygın olmuştur. Kendilerine *Trapezites* denilen sarraflar vadeli, vadesiz para kabulü ve borç para verme işleriyle uğraşmışlardır. Zamanla sarraflar faiz oranları arttırınca âmme

⁶⁰ Meunier, *Bankacılık Tarihi*, s.10.

⁶¹ Meunier, *Bankacılık Tarihi*, s.10; İshak Emin Aktepe, *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, Bilge Yay. 1, İstanbul, 2010, s.51.

⁶² Hamdi Döndüren, “İslâm Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kullanılma Yöntemleri”, *İlam Araştırma Der.*, I. S.2, İstanbul, 1996, s.53.

bankaları kurma yoluna gitmişlerdir. Bunların en önemlisi ve en eskisi Sinop şehrindeki Devlet Bankası olup bunun müdürü ünlü Diyojen'in babası Hicesias'ın olduğu ifade edilir. Diyojen de bankacılık yapmış ancak kalpazanlıkla suçlanması üzerine Atina'ya gitmiş ve bir fiçı içine yerleşerek ünlü felsefesini kurmuştur.⁶³

Çağdaş anlamda bankacılığın ilk olarak Avrupa'da ortaya çıktığı bildirilmektedir. Orta Çağ'da Avrupa'da meydana gelen siyasi ihtilaflar, askeri çatışmalar para ve borç veren kurumlara karşı olumsuz bir tavır takınılmasına neden olmuştur. Orta Çağ'ın bu feodalite devrini yaşaması, her tarafta derebeylerin ortaya çıkmasına ve her birerinin kendi namihesabına para bastırmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde çeşitli ağırlık ve şekillerde tedavül vasıtaları ortaya çıkmıştır. Derebeylerin kendi adlarına para basması ve bu paraların değerleriyle oynaması, paraların değerini tespit eden ve daha geçerli olanlarıyla mübadele işini yapan kimselerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kişilere *bancherius*, önlerindeki masaya da *banco* denilmeye başlandı.⁶⁴ Bancherius (banker) adı verilen bu kişiler X ve XII yy'da para basma, paranın korunması, paranın nakli, hesaplar arası muameleler ve kredi vermek gibi işlerle uğraşmışlardır. O dönemde artan kredi talepleri bankerlerin sayısının artmasına neden olmuştur.

Orta Çağ'ın sonlarına doğru devletin müdahale etmesiyle bankacılık büyük bir ilerleme kat etmiştir. 17. ve 18. yy'da ticari senetlerin yaygınlaşması bankacılıkta yeni gelişmeleri beraberinde getirmiş ve bugünkü seviyesini 19. yy'da yakalamaya başlamıştır.⁶⁵ Ancak modern banka işlevlerine benzer nitelikte ilk bankanın Venedik'te 1157 yılında başladığı görülmektedir.⁶⁶ Bu tarihten sonra 1170 yılında İtalya'nın Cenova ve 1401'de İspanya'nın Barcelona şehirlerinde iki ayrı banka daha kurulmuştur. Çağdaş faizli bankalara örneklik teşkil eden ilk banka ise 1578 tarihinde Venedik'te açılan *Banco Della Pizzati Rialto* bankasıdır.⁶⁷ 19. y.y.'a kadar bankalar sadece para işlemleriyle uğraşırken, 19. y.y.'dan sonra sanayi ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler bankaların faaliyet alanını daha da genişletmiştir. Bankaların boyutu işletmelerin kurulmasına ve büyük işletmelere sermaye tedarik etmesine kadar uzanmıştır.

⁶³ Döndüren, "Sermaye Birikimi ve Kullanılma Yöntemleri", s.54.

⁶⁴ Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.51.

⁶⁵ Oğuz, *İktisada Giriş*, s.205.

⁶⁶ Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.77.

⁶⁷ Servet Bayındır, *Faizsiz Bankacılık İşlemlerinin İslam Fıkhi'ndaki Yeri*, (Marmara Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004, s.8.

Ülkemizde ise bankacılığın tarihi gelişimi, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olmak üzere iki kısma ayrılır. Cumhuriyet öncesinde Tanzimat'a kadar geçen dönemde genel anlamda bankacılık izlerine rastlanılmamaktadır. Faizin İslam'da haram kabul edilmesi, Türklerin askerlik ve yöneticilikle çok uğraşmaları ve faizcilik, sarraflık gibi işleri müslüman olmayanlara bırakmaları o dönemlerde bankacılığın oluşmamasındaki önemli etkenlerdendir. İktisat tarihçileri bu durumun asıl nedenini Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da gerçekleşen ekonomik canlanmaya, Sanayi Devrimi'ne ayak uyduramaması⁶⁸ olarak belirtmektedirler.

Para fonksiyonları Osmanlı zamanında sarraflar, mudarebe ve para vakıfları aracılığıyla yerine getiriliyordu. Osmanlı'da para vakıflarında toplanan fonlar vakıf şartlarına göre işletilirdi. Fon işletmesinde kullanılan başlıca yöntemler; ödünç para vermek, mudarabe (emek-sermaye ortaklığı), murabaha(peşin mal alıp vadeli satarak kar elde etmek), ve Bidâadır (hayır amacıyla vakfın parasını işletip karın tamamını vakfa bağışlamak). Bu yöntemler içerisinde en çok murabaha kullanılmıştır.⁶⁹ Bunlarla birlikte Osmanlı'da kısmen de olsa bankacılık işlemlerine benzer faaliyet gösteren bazı kişilerin varlığı kesindir. Sarraf ve Galata Bankeri adı verilen kişiler ihtiyaç zamanında devletin kredi taleplerini karşıladığından o dönemde bu kişilerin etkinlik ve saygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bu bankerlerin ekseriyetini gayri müslimler oluşturur ve meslekleri babadan oğla geçerdi.

Tanzimat'tan sonra milli ve yabancı bazı bankalar kurulmuştur. İlk banka hükümetin yardımıyla J. Alleon ve Thedor Baltazzi adlı iki galata bankeri tarafından 1847 de İstanbul Bankası (Bandue de Costantinople) olarak kurulmuştur.⁷⁰ Daha sonra Bank-ı Osmanî (1856), Türkiye Bankası (1859) kurulmuştur.⁷¹ Bu dönemde kurulup varlığını Cumhuriyet döneminde de devam ettiren ilk ulusal banka, 1868 yılında kurulan İstanbul Emniyet Sandığı'dır. Ziraat Banka'sının çekirdeğini oluşturan bu banka Mithat paşa tarafından halkın elindeki paraları toplayıp ihtiyaç sahiplerinin hizmetine sunmak amacıyla kurulmuştur. 1907 yılında kısmen, 1984 yılında da tamamen Ziraat bankasına katılmıştır.⁷²

⁶⁸ Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, s.92.

⁶⁹ Hamdi Döndüren, "Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Der.*, C.XVII, S.I, Bursa, 2008, s.4.

⁷⁰ Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, s.92.

⁷¹ Oğuz, *İktisada Giriş*, s.206.

⁷² Nurhan Aydın vd., *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2012, s.60.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde bankacılığın gelişmesi yönünde bazı çalışmalar yapılmıştır. 1924 yılında Türkiye İş Bankası, 1925 yılında Türkiye Sinaî ve Maadin Bankası, 1927 yılında Eytam ve Emlak Bankası o dönemde açılan bankalardır. Türkiye Sinaî ve Maadin Bankası 1932’de Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını almış, 1933 yılında da Sümer Bank’a devredilmiştir. Eytam ve Emlak Bankası 1946 yılında Emlak ve Kredi Bankası’na dönüştürülmüştür.⁷³ Ülkemizde 2016 yılı şubat ayı itibariyle 47 adet banka bulunmaktadır. Yurt içi şube sayıları toplamı 11111, yurt dışı şube sayıları toplamı ise 80 dir.⁷⁴

1.1.2.2. Katılım Bankacılığının Tarihçesi

Batı düşüncesiyle oluşturulan bankacılık sisteminin İslâm’ın temel prensipleriyle çelişmesi, özellikle faiz unsurunu bünyesinde bulundurması, İslam ülkelerinde bankacılığın gelişmemesindeki en önemli etken olmuştur. Arapçada *ribâ* kelimesiyle ifade edilen faiz,⁷⁵ İslam öncesi toplumlarda da var olan ve ortaya çıktığı andan itibaren din adamları, iktisatçılar ve filozoflar tarafından sürekli tartışılan bir konu olmuştur. İlk çağ filozoflarından Eflatun ve Aristo faizi, zengin ile fakiri karşı karşıya getiren çirkin bir kazanç yolu olarak görmüşlerdir. Ayrıca Aristo kısır bir döngü ile paradan para kazanmayı, doğal olmayan ve adalete aykırı bir durum olarak görür.⁷⁶ O çağlarda Eflatun ve Aristo’nun bu görüşleri, faizde vicdanın ve aklın kabul edemeyeceği bazı özelliklerin bulunduğu belirtilmesi açısından önemlidir. İslam öncesi Arap toplumlarında faiz yaygın olmakla beraber faizin hoş karşılanmadığı bazı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Ebû Vehb el-Mahzûmî Kâbe’nin yapıldığı sırada Kureyşlilere seslenerek: “Buraya temiz kazançlarınızı koyun. Ne zina yoluyla ne faiz alarak ne de başkasına zulmederek aldığınız kazançları koymayınız” demiştir.⁷⁷ Bu ifade, Cahiliye döneminde faizin ahlaka aykırı bir davranış olarak kabul edildiğini gösterir.

İslam dini her türlü ticari işlemlerin karşılıklı rıza ve eşitlik üzere yapılmasını istemiş ve faizi, bu dengeyi bozan bir unsur olarak kabul etmiş ve yasaklamıştır. İslam öncesi Araplarda günümüz bileşik faizin bir benzeri olan cahiliye ribâsı yaygındı. Bir

⁷³ Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, s.93; Aydın vd, *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*, s.60.

⁷⁴ https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp (Erişim: 20.02.2016).

⁷⁵ Sözlükte “fazlalık ve artma” gibi anlamlara gelen Faiz, fıkıh terimi olarak “bir akitte taraflardan birinin lehine şart koşulan ve karşılığı bulunmayan fazlalık olarak” tanımlanmaktadır. (Serahsî, *el-Mebsût*, XII/109).

⁷⁶ İsmail Özsoy, “Faiz”, *DİA*, C.XII, İstanbul, 1995, s.100.

⁷⁷ Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.51.

kişi vadesi dolduğu halde borcunu ödeyemediği zaman, borcu arttırılarak vade de uzatılırdı. Faizin bu çeşidi borçluyu büyük bir yük altına soktuğundan İslam'ın ilk devirlerinde faiz çeşitlerinden ilk önce cahiliye ribâsı yasaklanmıştır. Hicretin 3. yılında inen “*Ey iman edenler! ribâyı kat kat arttırılmış olarak yemeyin*”⁷⁸ ayeti bu duruma işaret etmiş, daha sonra inen ayetlerle beraber faizin her çeşidi yasaklanmıştır.

İslam dini, bir yandan faizi yasaklarken diğer taraftan İslam'a aykırı olmayan sermaye temin etme yöntemlerini teşvik etmiştir. Bu yöntemler, karşılıksız ve karşılık alınan sermaye temin etme yöntemleri şeklinde özetlenebilir. Zekât, sadaka, kefaretlar, adak, vakıf, hibe gibi işlemler karşılıksız finansman türleri arasında sayılır. Karşılık alınan sermaye temin yönteminde; ya şahsa verilen anaparanın sadece kendisi alınmakta, ya da kâr veya zarara ortaklık söz konusu olmaktadır. Paraya ihtiyaç duyulduğunda insanların başvurduğu yöntemlerin en yaygını faizsiz borçlanma (karz-ı hasen)dir. Karz- ı hasenin meşruiyeti noktasında şüphe yoktur. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler! Belli bir vadeye kadar birbirinize borç verdiğinizde onu yazın. Aranızda doğruluğuyla tanınmış bir kâtip onu yazsın.*”⁷⁹ İhtiyaç durumunda faizsiz sermaye temin etme yollarından diğerleri, Âriyet (kıyemî mallar üzerinden borçlanma), Şirket akdi, Vadeli atış, Selem (para peşin mal veresiye), İcâre, İstisna' akdi gibi akitlerdir. Bu akitlerde temel amaç, finansman açığı yaşayan kişilerin bu ihtiyaçlarını, faize bulaşmadan meşru' akitler vasıtasıyla sağlamaktır.⁸⁰

İslam fetihlerinin çoğalmasıyla Müslümanların fethettikleri topraklardaki ganimetleri, kıymetli para ve madenleri piyasaya arz etmeleri İslam topraklarında büyük bir iktisadi canlanmaya neden olmuştur. Bu fetihler sonucunda önemli ticaret merkezlerinin Müslüman hâkimiyetine girmiş ve zengin Müslüman tüccar sınıfı çoğalmıştır. İslam topraklarında bir taraftan ticaret gelişirken diğer taraftan da devlete ait gelir-giderlerin takibi, para siyasetinin belirlenmesi, farklı yörelere ait paraların ayar ve miktarlarının tespiti gibi ihtiyaçlar doğmuştur. Bu ihtiyaçlara ilaveten ticari işlemlerin hızlı ve güvenli yapılmasına yardımcı olacak, gerektiğinde tüccarlara sermaye tedarik edecek kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Tarihte bu hizmetler genel

⁷⁸ Al-i İmrân, 3/130.

⁷⁹ el-Bakara, 2/282.

⁸⁰ Detaylı bilgi için bkz: Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.59-74.

olarak *Beytü'l-mal*, *Sarraflar*, *Cehbezler* ve *Mudarabe şirketleri* tarafından sağlanmıştır.⁸¹

Beytü'l-mal, terim olarak devlete ait malların korunduğu mekânı ifade etmekle beraber devlete ait her türlü menkul ve gayrı menkul malların toplamını ifade etmektedir. Temelleri Hz. Peygamber zamanında atılan beytü'l-mal, İslam toprakların genişlemesiye birlikte Hz. Ömer döneminde bağımsız bir kurum haline dönüşmüştür. Beytü'l-malın gelirlerinden genel olarak; maaşlar, ordunun giderleri, kamu giderleri, zekât giderleri ve ihtiyaç sahiplerine yapılan karşılıksız bağışlar ödenirdi. İslam tarihinde Beytü'l-mal'ın bu sayılanlardan başka şahıslara borç vermek gibi özelliklerinin de bulunduğu görülmektedir. Hz. Ömer'in Hind bint Utbe'ye beytü'l-maldan 4 bin dirhem borç verdiği ve Hind'in bu paraları ticarete kullandığı rivayet edilir. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında, Basra valisi Ebû Musa el-Eş'arî, Ubeydullah b. Ömer ve Abdullah b. Ömer'e Medine'ye götürülmesi için bir miktar para vermiş, onlarda bu para ile Irak'tan mal alıp Medine'de satmış ve beytü'l-malın parasını ödemiştir. Hz. Ömer bu ticaretten elde edilen kârın yarısını beytü'l-mal için almıştır.⁸²

İslam dünyasında sermaye temin edilen bir diğer kesim *sarraflar* ve *cehbezler* olmuştur. Fıkıhta paranın para ile değişimine sarf akdi, bu işleri meslek edinenlere de *sarrâf* denir. Özellikle Abbasiler döneminde ticaretin gelişmesiyle sarrafların rolü de artmıştır. Abbasiler döneminde bunların ticari işlemlere ve devlete nakit para sağlamaları bir banka gibi faaliyet göstermelerine neden olmuş ve *cehbez* olarak anılmaya başlamışlardır.⁸³ Özellikle Halife Mansur (754-775) ve Harun Reşit (786-809) dönemlerinden itibaren kaynaklarda cehbezlerden çokça bahsedilmiştir. Cehbezlerin, borç para vermek, emanet kabul etmek, halk ile darphane arasında aracılık etmek, para havalesi yapmak ve takas işlemlerine aracılık etmek gibi birçok görevleri vardır.⁸⁴

İnsanların sermaye açığını telafi etmeye yönelik oluşturulan kurumlardan diğeri de şirket ortaklığıdır. İslam hukukunda ortaklık genel hatlarıyla İbâha, Mülk, Akit, Mudârebe, Müsâkât ve Müzâraa olmak üzere altı kısma ayrılır. Bunlardan mudârebe, İslam tarihinin her döneminde sermayedar ve iş adamlarının başvurduğu bir ortaklık kurumu olmuştur. Temeli İslam öncesine dayanan ve İslam'da da meşru görülen mudârebe, sermaye bir taraftan, emek ve çalışmak diğer taraftan olmak üzere kurulan

⁸¹ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.12.

⁸² Mâlik, *Muvatta*, Kırâz,1; Erkal M., "Beytü'l-mal", *DİA*, S.VI, İstanbul, 1992,s.93-94.

⁸³ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.13.

⁸⁴ Celal Yeniçeri, "Cehbez", *DİA*, S.VII, İstanbul, 1993, s.222.

şirket akdidir.⁸⁵ Meşruluğu Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sabit olmakla beraber, aralarında Hz. Ömer (23/643), Hz. Osman (35/655), Hz. Ali (40/660), Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Ubeydullah b. Ömer ve Hz. Aişe'nin bulunduğu birçok sahabenin mudârebe akdi yaptığı rivayet edilir.⁸⁶ Mudârebe ortaklığı Osmanlı döneminde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Şer'iyye sicil kayıtlarında Osmanlı'da başta gemi kaptanlar olmak üzere vezirler, askerler ve müderrisler gibi toplumun birçok kesiminin mudârebe ortaklığı yaptığı bildirilir.⁸⁷ Mudârebe günümüz faizsiz bankacılığının temelini oluşturmaktadır.

Dünya ekonomik yapısı içerisinde İslami bankacılık olarak tanımlanan faizsiz bankaların Türkiye'deki ismi, katılım bankacılığıdır. Katılım bankacılığı; *“mal ve hizmet hareketlerinin parasal işlemlerle birbirine sıkı sıkıya bağlandığı, her para hareketinin mutlaka bir mal veya hizmete karşılık geldiği; gelirin ise kâr ve zarar ortaklığı esasına göre bölüştüğü bir sistem”* olarak tanımlanır.⁸⁸

Faizsiz bankacılık günümüzdeki anlamıyla düşünce olarak ortaya çıkması 1940'lara dayanır. O tarihte Pakistanlı akademisyenlerin yaptığı çalışmalar, faizsiz bankacılığın olabileceğine dair fikir birliğinin oluşmasını sağlamıştır. Bilimsel anlamda ilk faizsiz bankacılık araştırmaları 1955 yılında Pakistanlı iktisatçı Muhammed Üzair tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸⁹

Ortaklığa dayanan ilk faizsiz bankacılık Mısır'da Nil kenarında Suudi Arabistan kralı Faysal'ın da desteğiyle 1963 yılında *Mit Ghambir* tasarruf bankasının faaliyete geçmesiyle başlamıştır. Banka, kırsal kesimdeki üreticileri tefecilerin elinden kurtarmak amacıyla *Ahmed en-Neccâr* tarafından kurulmuştur. Dönemin ağır siyasi baskıları nedeniyle banka sadece 4 yıl faaliyet gösterebilmiş ve 1967 yılında faaliyetine son vermek zorunda kalmıştır.⁹⁰ Bu tarihten sonra ilk faizsiz banka Kahire'de 1972 yılında faaliyete geçen Nasser Soical Bank'tır. Kurucusu olan Ahmed en-Nassar bankanın hem hissedarı hem de idari çalışanıdır. Bu banka köy sandığı kavramına yakın bir metotla faaliyet göstermiştir. Ticari amaçtan ziyade, sosyal bir mantıkla çalışan bu banka,

⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, XXII/18; Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai' fi Tertibi's-Şerai'*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye Beyrut, 2003, VIII/3; Mecelle, md.1404.

⁸⁶ Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai'*, VIII/74.

⁸⁷ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.19.

⁸⁸ İsmail Özsoy, *Türkiye'de Katılım Bankacılığı*, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yay. 1, İstanbul, 2012, s.19.

⁸⁹ Erhan Özgür, *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği*, (Kocatepe Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Afyon, 2007, s.42-43.

⁹⁰ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.21.

hastalık, ölüm, evlenme gibi nedenlerle masraf yapmak zorunda kalan insanlara faizsiz kredi sağlamaktaydı. Bundan dolayı o dönemde bu banka, bankacılık ve kredi kanununun dışında tutulmuştu.⁹¹ Ardından 1970 yılında Cidde’de yapılan İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısında, İslam ülkeleri arasında ekonomik işbirliğine gidilmesine karar verilmiştir. Pakistan’da yapılan bir konferansta Mısır ve Pakistan, milletlerarası faizsiz bir bankanın kurulmasının gerekliliğini ileri sürmüştür. 1973 yılında Kahire’de aralarında Türkiye’nin de bulunduğu İslam ülkeleri mali bir komite kurarak, faizsiz bir ekonomik sistemin oluşturulması ve İslam ülkelerindeki sermaye birikiminin tüm İslam dünyasının yararına sunulması yönünde karar vererek bunu ilan etmişlerdir. Nihayetinde, 1975 yılında Kral Faysal’ın teşebbüs ve desteği ile 43 Müslüman ülkenin katılımıyla İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. İslam Kalkınma Bankası’nın varlığı, faizsiz bankacılık hareketinin gelişimini hızlandırmıştır. 1973’ten itibaren Arap dünyasında ortaya çıkan faizsiz bankaların canlanmasında da etkili olmuştur.

Ülkemizde faizsiz sistemi esas alan kurumların temeli 1975’e dayanır. 1975’te kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) bu alandaki ilk adımdır. Bu bankanın temel amacı, halk girişimlerinin ve yurt dışında çalışan işçilerin birikimlerini ekonomik bir güce dönüştürerek, kârlılık ve verimlilik anlayışıyla değerlendirmek ve sanayi kesiminde yatırımlara yöneltmektir. Bu banka 1975-1977 yılları arasında faizsiz bankacılık sistemi ile çalışmış, ancak 1978 yılından sonra yönetim kurulu kararıyla faizli sisteme geçmiştir.⁹² Bankanın kuruluş işlem ve faaliyetleri 14 Kasım 1983 tarih ve 165 sayılı kanun hükmünde kararname ile yeniden düzenlenmiştir. 15 Temmuz 1988 tarih ve 329 sayılı kanun hükmünde kararname ile ünvanı “Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.” olarak değişmiştir.⁹³

Ülkemizde genel olarak katılım bankacılığının gelişimi 1980’li yıllarda olmuştur. 16.12.1983 tarih 83/7506 sayılı kararname ile Özel Finans Kurumları (ÖFK) adı altında katılım bankacılığının temeli atılmıştır. 1980’li yılların başlarında Türkiye ile Orta Doğu’nun petrol zengini İslam ülkeleri arasında siyasi ve ticari alanda meydana gelen hızlı gelişme, ülkelerin mali yapılarındaki farklılıktan dolayı ekonomi alanında beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. ÖFK’lerin kurulmasıyla mali yapılarındaki

⁹¹ Özgür, *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği*, s.43.

⁹² Özgür, *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği*, s.52.

⁹³ <http://www.kalkinma.com.tr/kurulus-kanunu.aspx> (Erişim: 20 Şubat 2016).

farklılıklar ve farklı nedenlerle daha önce ülkemize gelmeyen fonlar, ülkemize çekilerek ekonomik ve ticari ilişkilerin artmasına imkân sağlanmıştır.

1999 yılında Bankalar Kanunu kapsamına giren ÖFK'ler, 2001 yılında yapılan değişikliklerle Güvence Fonu oluşturulmuş, 2005 yılında kabul edilen 5411 Bankacılık Kanunu kapsamında bu kurumlar, "Katılım Bankası" adı altında faaliyetlerine devam etmektedirler. 2005 yılına kadar olan süreç, katılım bankacılığının Türkiye'de kuruluş dönemi olarak kabul edilir. 2005'ten sonrası ülke geneline yayılma ve büyüme süreci olarak değerlendirilebilir.

1.2. Bankaların Mevduat Toplama ve Kullandırma Yöntemleri

Günümüz itibariyle bankalar ekonomik hayatın temel öğeleri haline gelmiştir. Paraların toplanması, havale edilmesi ve finansman ihtiyacının giderilmesi artık bankalar aracılığı ile yapılmaktadır. Yasal olarak bankalar genellikle gerçekleştirmelerine izin verilen faaliyetlere göre sınıflandırılmaktadır. Bu açıdan fon kabul şekli, faaliyet türü, faaliyet gösterilen coğrafya, sermaye yapısı ve tabi olunan düzenleme gibi etkenlere göre kısımlara ayrılmaktadır. Çalışmamızın gereği olarak, bu bölümde banka türlerinden sadece mevduat kabul şekline göre bankaları izah etmeye çalışacağız.

Bankalar mevduat toplama faaliyetlerini, doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirmektedir. Dolaylı mevduat toplama yetkisine sahip olanlar çoğunlukla kalkınma-yatırım bankalarıdır. Bu tür bankalar, ihtiyaç duyduğu mevduatı, mevduat vb. adlar altında temin edilmesine izin verilmediği durumlarla karşılaşabilmektedir. Bu durumda sermaye toplamalarına tahvil ve bono gibi sermaye piyasası aracını ihraç etmek suretiyle izin verilmektedir. Ülkemizde kalkınma bankalarına İller Bankası, Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. bankaları örnek olarak verilebilir. Bu tür bankaların mevduatları TMSF kapsamına alınmamıştır.⁹⁴

Ülkemizde ve pek çok ülkede doğrudan mevduat toplama yetkisine sahip olan bankalar aynı zamanda dolaylı mevduat toplama yetkisine de sahip olabilmektedir. Araştırma konusunun bu bölümünde doğrudan mevduat toplama yetkisine sahip olan banka türleri ve mevduat toplama yöntemleri izah edilecektir. Kanunen bu yetkiye sahip olanlar, herhangi bir aracı olmadan tasarruf sahiplerinden mevduat vb. adlar altında para

⁹⁴ Aydın, *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*, s.30.

kabul etmekte ve tasarruf sahipleriyle vadeli ve vadesiz hesaplar konusunda pazarlık edebilmektedir. Doğrudan mevduat toplamaya yetkili bankalar *mevduat (ticaret) bankası* ve *katılım bankası* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Mevduat; yazılı ya da sözlü olarak veya herhangi bir şekilde halka duyurulmak suretiyle ivazsız veya bir ivaz karşılığında, istendiğinde ya da belli bir vade de geri ödenmek üzere kabul edilen para demektir. Mevduat bankaları ise; kendi nâm-ı hesabına mevduat kabul eden ve kredi kullandıran kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır.⁹⁵

Gerçek ya da tüzel kişiler, sahip oldukları para ve para cinsinden kıymetli evraklarını faiz elde etmek ya da güvenli bir şekilde saklamak için vadeli-vadesiz olarak bu bankalara yatırmaktadırlar.⁹⁶ Bu tür bankaların Türkiye'deki şubeleri Mevduat Bankası (Deposit Bank) ve Ticari Bankalar (Merchant Banks) olarak adlandırılır. Ticari bankalar topladıkları mevduatı ticari senet iskontosu yoluyla borç verdiklerinden dolayı İskonto Bankası olarak da adlandırılırlar. BDDK'nın banka sınıflandırmasında mevduat bankaları olarak geçmektedir.

Ülkemizde yaklaşık olarak 34 adet mevduat bankası bulunmaktadır. Bu bankalar, kamusal sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli olmak üzere üçe ayrılmaktadır.⁹⁷ Bu bankaların en önemli özelliği, toplanan fonların belli bir kısmının Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) güvencesi altında olmasıdır. 15.02.2013 tarihinde 28560 sayılı Resmi Gazete 'de “ Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” yayınlanmıştır. Bu kanun ile garanti kapsamına alınan tutar 100 bin TL olarak belirlenmiştir. Bir kişinin birden fazla bankada mevduat hesabı olması durumunda sigorta durumu her bir banka için ayrı hesaplanmaktadır. Hesaplardaki anapara ile bu hesaplara ilişkin faiz tutarlarının 100 bin TL'ye kadar olan kısmı her bir mevduat bankası ve katılım bankası için ayrı hesaplanmaktadır.⁹⁸

Katılım bankaları tarihi, dini-ahlaki, kanuni ve iktisadi gibi birçok noktada ticari bankalardan farklılık göstermektedir. Dini noktada Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te, insanların borç para vermeleri (ikraz) karşılığında anaparaya faiz

⁹⁵ Bankacılık Kanunu md.3.

⁹⁶ Vurucu; Arı, *A'dan Z'ye Bankacılık*, s.293.

⁹⁷ https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp (Erişim: 28 Şubat 2016).

⁹⁸ <http://www.tmsf.org.tr/mevduat.sigortasi.tr> (Erişim: 28 Şubat 2016).

eklemeleri (Interest) yasaklanmıştır. Tevrat'ta, İncil'de⁹⁹ ve yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de faiz yasağı ile alakalı birçok husus bulunmaktadır. Bu üç dinin fikhî noktada fer'i hükümleri farklı olsa da adaletin tesis edilmesi, hukukun sağlanması ve haksızlığın önlemesi gibi küllî konularda aynı amacı hedeflemişlerdir. Bunlardan biri de ticari faaliyetlerde haksız kazanç yolu olan faizdir. Faiz toplumlara göre farklı şekillerde tanımlansa da semavi dinlerin önlemeye çalıştığı haksız bir kazanç türüdür. Bu yasak sebebiyle katılım bankaları faaliyetlerini faizsiz bir şekilde yapmayı temel ilke olarak kabul etmişlerdir.

İktisadi yönden de her iki bankacılık modeli arasında bazı farklar vardır. Ticari bankalar topladıkları mevduatları faizli kredi şeklinde kullanırken katılım bankalarında toplanan fonların faizli kredi şeklinde kullanılması düşünülemez. Katılım bankaları bazı noktalarda iktisadî hayatın canlanmasına da neden olabilmektedir. Faizden dolayı bankalardan uzak duran kişiler, birikimlerini katılım bankalarında yönlendirdiği takdirde banka atıl duran bu fonları ticarete yönlendirerek ekonomiye bir nebze canlılık kazandırmaktadır. Bu gibi durumlar katılım ve ticari bankalar arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır.¹⁰⁰

Bankacılık Kanunu'nun 3. maddesinde Katılım Bankacılığı "*Özel cârî ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikli bankaların Türkiye'deki şubeleri*" şeklinde tanımlanmıştır. Katılım bankacılığı (Participation Banking) ya da diğer adıyla Faizsiz Bankacılık (Interest-free Banking) faizsiz prensiplere uygun olarak çalışan ve her türlü faaliyetlerini bu prensiplere göre şekillendiren, kar-zarar katılma esasına göre fon toplayıp; ticaret, ortaklık, finansal kiralama gibi yöntemlerle fon kullandıran bir bankacılık modelidir. İsminde bulunan "Katılım" sözcüğü banka faaliyetlerinin kâr ve zarara katılma prensibine dayalı olarak yapıldığını belirtmek için konulmuştur.

Katılım bankaları tasarruf sahiplerinden topladığı fonları ticaret ve sanayi alanında faizsiz finansman prensipleriyle değerlendirerek, oluşan kâr veya zararı anlaşma çerçevesinde fon sahipleriyle paylaşmaktadır. TL, USD ve EURO bazlı katılma hesaplarında toplanan fonlar kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği,

⁹⁹ Yahya Abdul-Rahman, *İslam'da Bankacılık ve Finansman*, (trc. Salih Tuğ-Abdullah Tuğ), İstanbul Zaim Üniversitesi Yay. 1, İstanbul, 2015, s.95.

¹⁰⁰ Detaylı bilgi için bkz: Ahmet Battal, "Bankalarla Özel Finans Kurumların Mukayesesi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Der.*, c.VI, S.VI, Diyarbakır, 1993, s.363-369.

finansal kiralama ve kar-zarar ortaklığı yöntemleriyle değerlendirilmektedir. Katılım bankalarının varlık nedenini ve altın kuralını bu faizsizlik prensibi oluşturmaktadır. Faizsizlik prensibinin özünü iki neden oluşturmaktadır. Birincisi fon toplama esnasında kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayıp müşteriye sabit bir getiri taahhüt etmemektir. İkincisi müşteriye nakit kredi vermeyip, müşterinin ihtiyaç duyduğu her türlü eşya ve teçhizatı satıcıdan peşin alıp vadeli satmak, kiralamak ya da proje bazında ortaklık kurmaktır.¹⁰¹

Ülkemizde dördü eski iki tane de yeni kurulmuş olmak üzere toplamda altı katılım bankası bulunmaktadır. Bunlar;

Albaraka Türk A.Ş. ; Faizsiz finansman anlamında Türkiye'deki ilk banka olma niteliğine sahiptir. 1984 yılında kuruluş aşamasını tamamlayıp 1985 yılında faaliyetlerine başlamıştır.¹⁰²

Kuveyt Türk A.Ş.; 16.12.1983 tarihinde ve 831/7506 sayılı Bakanlar Kurulunun aldığı karar sonucunda 1989 yılında özel finans kurumu olarak kurulmuştur. 2006 yılının mayıs ayında adı Kuveyt Türk Katılım Bankası Anonim Şirketi (A.Ş) olarak değiştirilmiştir. Halen bu isim altında faaliyetlerini yürütmektedir.¹⁰³

Bank Asya A.Ş. ; 24 Ekim 1996 yılında İstanbul Altunizade'de kurulan şubesiyle faaliyetlerine başlamıştır. 20.12.2005 tarihinde ismi Asya Finans Kurumu A.Ş iken Asya Katılım Bankası A.Ş olmuştur.¹⁰⁴

Türkiye Finans A.Ş. ; Türkiye Finans Katılım Bankası, Family Finans ve Anadolu Finans kurumlarının birleşmesiyle kurulmuştur. Family Finans ve Anadolu Finans 30 Aralık 2005 tarihinde kendi iradeleri ile Türkiye Finans Katılım Bankası adı altında birleşmiştir. 250'yi aşkın şubesi ile hizmet veren Türkiye Finans'ın yüzde 60 hissesi 31 Mart 2008 yılında Ortadoğu'nun en önemli bankalarından ve Suudi Arabistan'ın en büyük bankası olan The National Commercial Bank (NCB) tarafından satın alınmıştır.¹⁰⁵

Ziraat Katılım Bankası A.Ş. ; Tamamı T.C. Hazinesi tarafından ödenmiş sermaye ile kurulmuştur. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 15.10.2014 tarih ve 29146 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 10.10.2014 tarih ve 6046 sayılı

¹⁰¹ Vurucu; Arı, A'dan Z'ye Bankacılık, s.46.

¹⁰² <http://www.albaraka.com.tr/dunden-bugune-albaraka.aspx> (Erişim: 5 Mart 2016).

¹⁰³ <http://www.kuveytturk.com.tr/tarihce.aspx> (Erişim: 5 Mart 2016).

¹⁰⁴ <http://www.bankasya.com.tr/yatirimci-iliskileri-kisaca-bank-asya.aspx> (Erişim: 5 Mart 2016).

¹⁰⁵ <http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/tarihce.aspx> (Erişim: 5 Mart 2016).

¹⁰⁵ Özsoy, *Türkiye'de Katılım Bankacılığı*, s.61.

izniyle kurulmuş, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 14.05.2015 tarih ve 29355 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 12.05.2015 tarih, 6302 sayılı kararı ile faaliyet izni almıştır.¹⁰⁶

Vakıf Katılım Bankası A.Ş.; Katılım bankacılığı sektörünün en genç bankası olma sıfatını elinde bulundurmaktadır. Tamamı T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bayezid Han-ı Sani (II. Bayezid) Vakfı, Mahmut Han-ı Evvel Bin Mustafa Han (I.Mahmut) Vakfı, Mahmut Han-ı Sani Bin Abdulhamit Han-Evvel (II. Mahmut) Vakfı ve Murat Paşa Bin Abdusselam (Murat Paşa) Vakfı tarafından ödenmiş sermaye ile kurulmuştur. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun 03.03.2015 tarih ve 29284 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, 27.02.2015 tarih 6205 sayılı kuruluş izniyle 25.06.2015 tarihinde bir anonim şirket olarak kurulmuş, 17.02.2016 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan faaliyet izni almıştır.¹⁰⁷

1.2.1. Ticari Bankaların Mevduat Kaynakları

1.2.1.1. Ticarî Bankaların Mevduat Toplama Yöntemleri

Ticari bankaların asıl faaliyetleri, halktan çeşitli adlar altında toplanan sermayeyi piyasaya aktarmak suretiyle mali aracılık yapmaktır. Ticari bankalar ile katılım bankalarının bu noktada mevduat toplama ve kullandırma yöntemleri farklılık arz etmektedir. Ticari bankalarda hesaplar vadeli-vadesiz şeklinde isimlendirilirken katılım bankalarında bu hesaplar câri ve katılma hesapları şeklinde isimlendirilmektedir. Her iki banka A.Ş. olarak kurulacağından belli bir miktarda öz kaynağa sahip olmak zorundadır. Dolayısıyla her iki bankanın da sermayelerini *öz kaynaklar* ve *yabancı kaynaklar* oluşturmaktadır.

1.2.1.1.1. Öz Kaynaklar

Öz kaynak, bankaların faaliyete geçmeleri için ilk fonu oluşturur. Bankalarda öz kaynak tanımı ve tutarı 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve BDDK ile düzenlenmiştir. Bankacılık Kanunu'nda Öz kaynak; *“Ana sermaye ve katkı sermaye toplamı ile bu toplamdan, sermayeden indirilecek değerlerin düşülmesi sonucu bulunan tutar”* şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁸ 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 43-59. maddeleri bankaların sermaye ve kredi sınırlamaları hakkında düzenlemeleri yapmaktadır. Bir

¹⁰⁶ <http://www.ziraatkatilim.com.tr/bankamiz/Sayfalar/hakkimizda.aspx> (Erişim: 5 Mart 2016).

¹⁰⁷ <http://vakifkatilim.com.tr/hakkimizda/index.html> (Erişim: 5 Mart 2016).

¹⁰⁸ Bankacılık Kanunu, md.44.

bankanın öz kaynağı, o bankanın sağlam olup olmadığını belirtmesinin yanı sıra banka tarafından açılan ticari kredilerin limitlerini belirlemede de kullanılır.

1.2.1.1.2. Yabancı Kaynaklar

Bankaların fon kaynaklarını öz sermayeden daha çok yabancı kaynaklar oluşturmaktadır. Bankalar bir takım finansal enstrümanlar kanalı ile borçlanarak kendilerine yabancı (dış) kaynak oluştururlar. Bankanın bu dış kaynakları; *mevduat hesapları, tahvil ve bono ihracı, para ve sermaye piyasalarından sağlanan fonlar, bankalar arası döviz piyasası, Türk Eximbank kredileri ve Yurt dışından sağlanan kredilerden* oluşmaktadır.¹⁰⁹ Araştırma konumuzun Altın Bankacılığı işlemleri olduğundan bu çerçevede bankanın yabancı kaynakları arasında odak noktamızı mevduat hesapları oluşturacaktır. Mevduat hesapları: Mevduat hesapları bankanın dış kaynakları arasında en büyük paya sahiptir. Mevduat hesapları vadelerine, hesap sahiplerinin statülerine ve açıldığı para cinsisine göre üç ana kategoride değerlendirilmektedir.

Vadelerine göre mevduat türleri vadeli, vadesiz ve ihbarlı mevduat olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Vadesiz mevduat, hesap sahibi tarafından istenildiği takdirde kısmen ya da tamamen çekilebilen, her hangi bir ihbar ya da vade şartı olmayan hesaplardır. Vadeli mevduat, 1, 3, 6 ay; 1 yıl ya da daha fazla gibi belirli bir vade sonunda geri alınması şartıyla açılmış hesaplardır. Bu tür hesapların vadesi ve faiz oranları hesabın açılışı esnasında banka ile müşteri arasında kararlaştırılır. Banka müşteriye geçerli olan vade seçenekleri ve faiz oranlarını bildirir, müşteri de bu seçeneklerden kendisine en uygun olanı tercih eder. Vadeli hesaplarda eğer 2 hafta 35 gün gibi ara vadeler bulunursa bu tür vade seçeneklerine bankacılıkta *kırık vade* denilmektedir.¹¹⁰ Vadeli mevduat hesaplarında vade süresi dolduğunda vadenin uzatılması hesap sahipleri tarafından beyan edilmez ise bu hesaplar vadesiz hesaplara dönüşmektedir.¹¹¹ İhbarlı mevduat, genel olarak 7 gün öncesinden yazılı bildirim yapılmak suretiyle para çekilen hesaplardır. Banka tarafından belirtilen ihbar süresi ihbarlı hesap cüzdanında yer almaktadır.

¹⁰⁹ Detaylı bilgi için bkz., Vurucu; Arı, *A'dan Z'ye Bankacılık*, s.292-327.

¹¹⁰ Vurucu; Arı, *A'dan Z'ye Bankacılık*, s.294.

¹¹¹ İbrahim Kaplan, "Banka Hesabı Türleri, Hesap Sahibinin ve Hesap Türünün Tayininde Uygulanacak Kurallar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fak. Der.*, c.XXXXIX, S.I, Ankara, 1994, s.281.

Hesap sahiplerinin yasal statüsü mevduat çeşitlerinin sınıflandırılmasında kullanılan diğer bir ölçüttür. Hesap sahibi gerçek ya da tüzel kişi olabileceği gibi ticari veya resmi bir kimliğe sahip kişiler ya da kurumlar da olabilir. Bunlar:

Tasarruf mevduatı, mevduat bankaları nezdinde açtırılan, gerçek kişilere ait ve münhasıran çek keşide edilmesi dışında mevduat hesaplarıdır.¹¹² Bankacılık Kanunu'nun 63. maddesi gereği bankalar, kendilerinde bulunan tasarruf mevduatı ve gerçek kişilere ait katılım fonlarını, sigortaya tabi kısım üzerinden sigorta ettirmek ve pirim ödemek zorundadır.

Resmi mevduat, genel katma bütçe kapsamında kamu idarelerine, özel bütçeli idarelere, düzenleyici ve denetleyici kurumlara, adli kurumlara (savcılık, mahkeme, icra iflas daireleri), sosyal güvenlik kurumlarına, yerel yönetimlere (köy, belediye, il özel idareleri) ait mevduat hesaplarıdır.

Ticari mevduat, Gerçek kişilere ait ticari işletmelere, her çeşit ortaklıklara; dernek, vakıf, sendika, kooperatif veya meslek kuruluşlarının kurdukları ya da katıldıkları ticari işletmelere ait hesaplarıdır.

Bankalar arası mevduat, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve bankalar ile özel kanun ile mevduat kabulüne yetkili kuruluşlara ait hesaplarıdır. Bankalar arası bu hesaplar, bankaların karşılıklı gerçekleştirdiği para ve sermaye transferlerinin kaydedilmesi amacıyla oluşturulan hesaplarda toplanan fonlardır. Bu hesapların dışında yardımlaşma sandıklarına, elçiliklere, konsolosluklara, uluslararası kuruluşların Türkiye'deki temsilciliklerine, noter teminat ve emanetine ait hesaplar *Diğer Kuruluşlar Mevduatı* olarak adlandırılmaktadır.¹¹³

Mevduat hesapları vadelerine ve hesap sahiplerinin statülerine göre açıldığı gibi bulunduğu ülkenin para birimine ve yabancı para birimlerine göre de açılmaktadır. Ülkemizde bu hesaplar, Türk Parası ve Yabancı Para (Döviz Tevdiat) üzerinden açılır. Türk Lirası üzerinden açılan hesaplarda para bankaya TL olarak yatırılır ve anapara ile varsa faizi TL üzerinden ödenir. T.C. Merkez Bankası tarafından kabul edilen yabancı ülke para birimleri üzerinden açılan hesaplarda da mevduat, yabancı para üzerinden bankaya yatırılır ve anapara varsa faizi yabancı para üzerinden ödenir.

¹¹² Bankacılık Kanunu, md.3.

¹¹³ Yüksel S.; Yüksel A.; Yüksel Ü., *Bankacılık Hukuku ve İşletmesi*, s.269.

1.2.1.2. Ticarî Bankalarının Mevduat Kullandırma Yöntemleri

Bankalar, hizmet faaliyetlerini ve para yükümlülüklerini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için piyasalardan temin ettikleri mevduatların bir kısmını nakit olarak bir kısmını da nakde kolayca dönüştürülebilen değerler olarak saklamak zorundadır.

Ticari bankaların başlıca mevduat kullanım alanları; *Dönen değerler, Krediler, Zorunlu karşılıklar, İştirakler ve bağlı ortaklıklar, Menkuller, Gayri menkuller, Maddi olmayan durağan varlıklar ve Diğer aktifler* olarak sınıflandırılır. Bankanın dönen değerlerini; kasa TL deposu, yabancı para deposu (Efektif depo), satın alınan çekler, vadesi gelen çekler, kıymetli madenler vb. kalemler oluşturmaktadır. Banka kasasında TL veya döviz olarak bulunan bu paralarla; müşterilerin nakit, kredi kartı ödemeleri, yabancı para cinsinden ödemeleri ve havale işlemleri gibi ihtiyaçlarını gerçekleştirir.

Banka, topladığı mevduatın bir kısmını bu şekilde değerlendirirken büyük bir kısmını da kredi olarak değerlendirmektedir. Kredi işlemleri bankanın başlıca mevduat kullanım alanını oluşturur. İngilizce “Credit” veya “Loan” kelimelerinden türeyen Kredi: Bir bankanın yaptığı değerlendirme sonucunda kredi talebinde bulunan gerçek veya tüzel kişilere, yasal düzenlemeler ve belirli limitler çerçevesinde tanıdığı nakit ya da nakit dışı kullanım hakkıdır.¹¹⁴ Bankacılık Kanunu’nun 48. maddesi bankaların kredi işlemlerine ilişkin kuralları düzenlemektedir. Bankaların verdiği krediler vadelerine, kullanım amacına, para cinsine, kullandırma şekline, alınan teminat türüne göre farklılık göstermektedir. Genel olarak bireysel veya ticari amaçlar için kullanılan krediler; vadelerine göre kısa vadeli krediler, orta vadeli krediler ve uzun vadeli krediler şeklinde taksim olunur. Banka kredi vermeden önce kredi talebinde bulunanlar hakkında mali tahlil ve kredi derecelendirmesi yapmaktadır. Bunun neticesinde müşterinin kredi değerliliğine göre teminatsız ya da bir kefalet karşılığı kredi sözleşmesi imzalanır. Bu sözleşme ile banka ödünç para vermeyi, kredi alan da krediyi ve kredi açanın zararını ödemeyi taahhüt eder. Mevduat sahiplerinden düşük faiz oranlarıyla toplanan paralar, bu yöntemle kredi isteyen müşterilere yüksek faiz oranlarıyla aktarılır. Mevduat faizi ile kredi faizi arasındaki fark ticari bankanın esas gelirini oluşturur. Ticari bankaların en önemli gelir kaynağı faiz olduğu için, kredi işlemleri bankalar nezdinde ön planda gelir.

Bankalar çeşitli yöntemlerle kullandığı veya günlük işlemler için kasasında bulundurduğu vadeli- vadesiz mevduat hesapları için Türkiye Cumhuriyet Merkez

¹¹⁴ Vurucu; Arı, *A’dan Z’ye Bankacılık*, s.330-339.

Bankası'nın düzenlediği çerçevede TCMB nezdindeki hesaplarında karşılık ayırmak zorundadır. Rezerv Opsiyon Mekanizması denilen (ROM) bu hesaplar, bankalar için *zorunlu karşılıklar* olarak isimlendirilmektedir. Bankaların ayırmakla yükümlü olduğu zorunlu karşılıklara ilişkin esaslar, 25.12.2013 tarihli ve 28862 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2013/15 sayılı Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ ve söz konusu tebliğde değişiklik yapılmasına ilişkin olarak günümüze kadar yayımlanan çeşitli tebliğler ve talimatlar ile düzenlenmiştir. Bu kanun çerçevesinde TL hesaplarında; vadesiz, ihbarlı mevduat, câri hesaplar, 1 aya ve 3 aya kadar olan vadeli hesaplar için %11,5 olarak belirlenmiştir. 6 aya kadar vadeli ve katılma hesapları için %8,5; 1 yıla kadar vadeli ve katılma hesapları için % 6,5, 1 yıl ve daha uzun vadeli ve katılma hesapları için %5 olarak hesaplanmıştır. Yabancı para hesaplarında; vadesiz, ihbarlı mevduat, câri hesaplar, 1 ay, 3 ay, 6 ay ve 1 yıla kadar olan vadeli hesaplar ve katılım hesapları için %13 olarak belirlenmiştir. 1 yıl ve 1 yıldan uzun olan vadeli ve katılma hesapları için %9 olarak belirlenmiştir. TCMB tarafından 21 Ekim 2014'te yapılan bir basın duyurusunda belirtildiği üzere TL zorunlu karşılıklara Kasım 2014'ten itibaren faiz ödenmektedir.¹¹⁵

1.2.2. Katılım Bankalarının Fon Kaynakları

Katılım bankaları mevduat bankaları ile benzerliğe düşmemek ve faizsizlik özelliğine gölge düşürmemek için kaynak temin etmede ve bu kaynakları kullandırmada genellikle “fon toplama” ve “fon kullandırma” tabirini kullanmaktadır.¹¹⁶

1.2.2.1. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankalarında paranın faizle borca verilmesi söz konusu değildir. Bu bankalar, geleneksel bankalardan farklı olarak halktan topladıkları fonları üretim ve ticari alanlarına sevk etmektedir. Bundan dolayı katılım bankalarının fon sahipleriyle ve üreticilerle olan ilişkilerinde borçlu alacaklı ilişkisinin aksine ortaklık ilişkisi söz konusudur.¹¹⁷ Katılım bankaları genel olarak câri hesaplar, katılma hesapları ve özel fon hesapları olmak üzere üç şekilde fon kabul ederler.

¹¹⁵ Deren Ünalımsı; İbrahim Ünalımsı, “Zorunlu Karşılıklara Faiz Ödenmesi”, *TCMB Ekonomi Notları*, S.I (Şubat,2015),Ankara,2015,s.1;

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/yayinlar/arastirma+yayinlari/ekonomi+notlari>, (Erişim: 04 Mart 2016).

¹¹⁶ Battal, “Bankalarla Özel Finans Kurumların Mukayesesi”, s.378.

¹¹⁷ Özsoy, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, s.61.

1.2.2.1.1. Cârî Hesaplar

Türk Lirası ve döviz cinsinden açılabilen ve talep anında kısmen ya da tamamen her an geri çekilme özelliği taşıyan, karşılığında hesap sahibine herhangi bir ücret ödenmeyen hesap türüdür.¹¹⁸ Bu hesaplar mevduat bankalarındaki vadesiz mevduat hesaplarının bir benzeridir. Banka bu hesaplarda toplanan fonları kendi ticari işlemlerinde kullanmakta ve fon sahibine her hangi bir nâm adı altında ödeme yapmamaktadır.

1.2.2.1.2. Katılma Hesapları

Katılım bankalarında “Kâr ve Zarara Katılma Hesabı” sözleşmesi çerçevesinde açılan hesaplara denir. Katılma hesapları; Türk Lirası veya yabancı para cinsinden nâma yazılı olarak “Kar ve Zarara Katılma Hesabı Cüzdanı” karşılığında yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kar veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş faiz, kar ve sair nâm altında bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi de garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır.¹¹⁹ Kanundaki metninden anlaşılacağı üzere katılma hesabı sahipleri, işletilmesi maksadıyla birikimleri bankaya teslim etmekte ve banka ile hesap sahipleri arasında kar ve zarara katılma anlaşması gerçekleşmektedir.

Katılma hesapları, bir ay, üç ay, altı ay, dokuz ay, bir yıl ve bir yıldan uzun vadeli olmak üzere altı vade gurubu altında açılır. Her grup kendi içerisinde bir bütün teşkil edilerek diğer hesaplardan ayrı olarak hesaplanır ve işletilir. Katılma hesaplarının işletilmesinden kaynaklanan masraflar bankaya aittir. Bankaların bu hesapların işletilmesinden alacağı pay, ülkelerin ilgili yönetmelikleri çerçevesinde belirlenmektedir.¹²⁰ Hesap sahibi her zaman kâr alamayabilir, zarar etmesi veya düşük kâr payı alabilmesi mümkün olabilmektedir. Katılım hesabı “yatırım hesabı” ve “tasarruf hesabı”nın özelliklerini içeren bir hesaptır.

Katılım bankaları katılma hesabı açan müşterilerine kâr edeceğine dair her hangi bir garanti vermemektedir. Bundan dolayı bu hesaplardan ne kadar kâr ya da zarar edileceği önceden bilinmemektedir. Maktu bir kâr oranının belirlenmesi, temelde ortaklık olan katılma hesaplarını fasit etmektedir. Ancak katılma hesaplarında toplanan fonlar, uzman kişiler tarafından gerekli hassasiyet gösterilerek kullandırıldığından zarar

¹¹⁸ Bankacılık Kanunu md.3.

¹¹⁹ Bankacılık Kanunu md.3.

¹²⁰ Özsoy, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, s.62.

ihtimali çok az olmaktadır. Bu durum, katılım bankalarının faizsizlik prensibine zarar verdiği şeklinde düşünülmemelidir. Zira hiçbir ticari faaliyetler zarar etmek için yapılmamaktadır.¹²¹

1.2.2.1.3. Özel Fon Hesapları

Katılım bankaları, üç aydan kısa vadeli olmamak kaydıyla, ilgili yönetmelikte belirtilen vade gruplarına bağlı kalmaksızın önceden belirlenmiş projelerin finansmanı için müstakil hesaplarda fon toplayarak fon havuzu oluşturabilir. Bu fonlara ait katılma hesapları, vadeleri itibariyle diğer hesaplardan bağımsız olarak ayrı hesaplarda işletilmekte ve bu fonlardan diğer vade gruplarına aktarma yapılmamaktadır.¹²²

1.2.2.2. Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarının diğer bankalardan temel farkı fon kullandırma yöntemleridir. Katılım bankaları da mevduat bankaları gibi tasarruf sahibi ile yatırımcı arasındaki bir aracı kurumdur. Ancak bu iki grubu bir araya getirirken kullandıkları esaslar mevduat bankalarından tamamen farklıdır. Nakit kredi verip bunun belirli bir faiz oranıyla geri ödenmesi katılım bankacılığı mantığına aykırıdır. Her ne kadar mevzuat gereği katılım bankalarının sağladığı finansman metotları kredi kapsamında değerlendirilse de¹²³ katılım bankalarının işlemleri temelde alım-satım, kiralama ya da ortaklık akitlerinden birine dayanmaktadır.

Katılım bankaları için fona ihtiyaç duyan yatırımcının bu fona neden ihtiyaç duyduğu ve nasıl kullanacağı çok önemlidir. Fona ihtiyaç duyan yatırımcının ihtiyacı giderilmekte ve bunun sonucuna da birlikte katlanılmaktadırlar. Katılım bankalarının genel olarak fon kullandırma usulleri üretim kredileri ve üretim dışı krediler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Katılım bankası kullandığı fonlardan gelir sağlayabiliyorsa bunlara üretim kredileri denir.¹²⁴ Üretim kredisi kullandırırken banka fon kullandığı kişi veya kurumlara karşı alacaklı-borçlu konumunda değil; ortağı, satıcı, alıcı ya da kiraya veren konumundadır. Banka fon kullandığı kişilerle ortak olduğunda, fonların kullanımından doğan kârlardan pay alır. Satıcı durumunda olduğunda; sattığı mal,

¹²¹ Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.84.

¹²² Özgür, *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği*, s.73.

¹²³ Vural Günel, *Bankacılık Hukukuna İlişkin Esaslar*, Beta Yay. 1, İstanbul, 2008, s.24.

¹²⁴ Özsoy, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, s.62.

teçhizat, makine veya hammadde üzerine bir miktar kâr marjı koyar. Bu kârları, banka kendisine para yatıran fon sahipleri ile önceden belirlenmiş oran üzerinden paylaşır.

Üretim kredileri; faizsiz bankalarda ana hatlarıyla Murabaha (peşin alıp vadeli satmak), mudârebe (emek-sermaye ortaklığı), sukûk (İslami senet), icâre (leasing), selem (para peşin mal veresiye), istisnâ (fiyatı önceden belirlenen satın alım işlemi), muşâreke (inan-sermaye ortaklığı), teverruk (uluslar arası murabaha), komodite (uluslar arası piyasada mal alım satımı) ve müsâkât- muğâresa (bağ bahçe ortaklığı) kısımlarına ayrılmaktadır. Ülkemizde ise katılım bankalarının üretim kredileri nakdi ve gayri nakdi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Katılım bankaların başlıca fon kullanım alanları şunlardır:

1.2.2.2.1 Kurumsal Finansman Desteği

Katılım bankaları, katılma hesaplarında toplanan fonları kendi öz sermayesiyle birlikte faizsiz bir sistem içerisinde değerlendirmek zorundadır. Bu faizsiz işletim sistemlerinde en yaygın olanı, müşterinin talep ettiği mal ya da hizmetlerin banka tarafından peşin alınıp müşteriye taksitle satılması olarak bilinen murâbaha yöntemidir. Literatürde üretim desteği ya da kurumsal finansman desteği olarak adlandırılan¹²⁵ Murâbaha, (peşin alıp vadeli satmak), katılım bankalarının faizsiz enstrümanları içerisinde en büyük paya sahiptir. Hatta Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinin % 90'ını murabaha sistemi oluşturmaktadır.¹²⁶

Murabaha işlemlerinde biri peşin diğeri taksitli olmak üzere iki satım akdi bulunmaktadır. Mal ya da herhangi bir hakkın bedelini taksitle ödemek isteyen kişi veya şirket, satıcı ile satış sözleşmesi imzalamadan önce katılım bankasından çağdaş murabaha talep eder. Murabaha işlemi sonunda müşteri, katılım bankası ile vadeli satış sözleşmesi imzalamakta ve borcunu öngörülen ödeme takvimi çerçevesinde ödemektedir.¹²⁷ Pratik ve getiri oranı yüksek olan bu yöntem, ortaklık imkânlarının daraldığı zamanlarda kullanılabilmektedir.¹²⁸

Murabaha terim olarak, “satın alınan bir malın alış fiyatına ve maliyetine belli bir kar eklenerek satılması” şeklinde tanımlanmaktadır.¹²⁹ Klasik fıkıh kitaplarında

¹²⁵ Özgür, *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği*, s.74.

¹²⁶ Hamdi Döndüren, *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi (100 Soru 100 Cevap)*, Erkam Yay. 1, İstanbul, 2006, s.95.

¹²⁷ Yüksel S.; Yüksel A.; Yüksel Ü., *Bankacılık Hukuku ve İşletmesi*, s.33.

¹²⁸ Özsoy, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, s.65.

¹²⁹ Kâsânî, *Bedai’u’s-Sanai*, VII/173.

murabahalı alışveriş işlemleri satıcı ve alıcı olmak üzere iki kişi arasında gerçekleşirken katılım bankalarında ise müşteri, banka ve satıcı olmak üzere üç kişi arasında gerçekleşmektedir. Fıkıh kitaplarında geçen murabaha, klasik murabaha olarak isimlendirilirken bugün faizsiz bankacılıkta uygulanan murabaha işlemleri ise çağdaş murabaha olarak isimlendirilmektedir.¹³⁰

Çağdaş murabaha hakkında bunun bir faiz hilesi olduğu ve bey'u'l-iyne satışına benzediği noktasında bir takım kuşkular dile getirilmektedir. Kârlı alım-satım işlemleri fıkıhta cevaz verilmekle beraber, katılım bankalarının murabaha yönteminin bu sorular çerçevesinde değerlendirilmesi ve cevaplanması gerekmektedir. Çağdaş murabaha işlemlerini faiz hilesi olarak değerlendirenler; müşteri ve bankanın söz konusu işlemlerde alım satım gibi bir amaçlarının bulunmadığını bilakis müşteri ihtiyacı olan paraya, bankanın da kullanırmak istediği krediye hileli bir alım satım akdi yoluyla ulaştığını iddia etmektedirler. Bu kuşkuların nedenlerinden biri farklı vade seçenekleriyle faizli bankalardan çekilen kredilere uygulanan faiz oranlarıyla katılım bankalarında uygulanan kâr oranlarının aynı olmasıdır.¹³¹

Banka işlemlerinin fikhî tahlilinde de detaylıca anlatılacağı üzere bir işlemde faizin oluşabilmesi için alınan ve verilen malların aynı cinsten olması ve karşılıksız bir fazlalığın şart koşulması gerekmektedir. Mevduat bankaları müşterilerinin istedikleri kredileri para olarak ödediğinden ve karşılığında verdiğinden daha fazla para istediğinden dolayı bu işlemlerin hem fıkıh açısından hem de iktisat bilimi açısından faiz olduğunda herhangi bir şüphe yoktur. Katılım bankalarında ise talep edilen malların peşin alınıp taksitli satılması söz konusudur. Alınanlar ve ödenenler farklı cins olduklarından dolayı faiz mevzu bahis olmayıp vadeli alım satım işlemi söz konusu olmaktadır. Faiz oranlarının ve vade oranlarının her iki bankada aynı olması her iki bankanın da faizli olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü sonuç aynı olsa bile sonuca ulaşmak için takip edilen yöntem farklıdır.

Katılım bankalarında uygulanan vade oranları ile mevduat bankalarının uyguladığı faiz oranlarının aynı olmasının temelinde rekabet duygusu yatmaktadır. Örneğin mevduat bankalarında konut kredilerine yaklaşık olarak aylık %1,4 faiz uygulanırken katılım bankalarında da %1,4 kâr oranı uygulanmaktadır. Bu durum ise

¹³⁰ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.50.

¹³¹ Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.89-90.

her iki işlemin faiz hilesi olduğu kuşkusuna neden olmaktadır.¹³² Katılım bankalarının temelde bir banka olması ve faizsiz sistemle çalışması gibi iki yönü bulunmaktadır. Banka olduğundan dolayı mevduat bankalarıyla rekabet etmek durumunda kalmakta ve faizsiz sistemle de çalıştığından dolayı da bu rekabetini faizsiz bir şekilde sürdürmek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla katılım bankaları mevduat bankalarıyla rekabetliğini sürdürebilmesi için bankaların faiz oranlarını göz önünde bulundurmamak zorunda kalmaktadır. Katılım bankalarının vade oranlarını faiz oranlarında daha yüksek ya da daha düşük tutması bazı durumlarda iflas etmesine bazı durumlarda da talebi karşılayamaz hale gelebilmesine neden olacağı da açıktır.¹³³

Katılım bankaları hakkında duyulan diğer bir kuşku da çağdaş murabaha işlemlerinin *bey'u'l-iyne* satışına benzetilmesidir. *Bey'u'l-İyne* terim olarak, “bir malı müşteriye vadeli olarak satıp ve teslim ettikten sonra satıcının aynı malı para kabzedilmeden önce daha düşük fiyattan peşin olarak satın alması” olarak tanımlanmaktadır.¹³⁴ İyne satışında satıcı ve alıcı, caiz olmayan bir amaca ulaşmak için caiz olan bir şeyi basamak olarak kullanmaktadır. Bu işlemlerde kredi temin etmek amacıyla bir mal, vadeli olarak yüksek fiyattan satın alınmakta ve aynı kişiye daha ucuz fiyattan geri satılmaktadır.¹³⁵ İyne satışı temelde bir alım satım akdi olmayıp alışveriş adı altında borç temin etme işlemidir. Satıcının amacı borç vermek, alıcının amacı ise vadeli olarak borç bulmaktır.¹³⁶

İslam hukukçuların çoğunluğu iyne satışını caiz görmemektedir. Hz. Aişe, İbn Abbas, İmam-ı Malik, Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, Süfyân-ı Sevrî, İmam-ı Muhammed, Vekîî, Süfyan, İbn Vehb, Ebû İshâk Hamadânî gibi âlimler böyle bir satışı caiz görmemektedir.¹³⁷ Hanefilerden Ebû Yûsuf iyne satışını caiz görmekte ve bunu yardım maksadıyla yapanın sevap bile kazanacağını ifade etmektedir. Ebû Hanife'ye göre böyle bir satışın caiz olması için araya üçüncü bir kişinin girmesi gerekmektedir. Hanefî hukukçulardan İbn Âbidîn bunu bir misal ile şöyle izah etmektedir: 10 dirhem borca ihtiyacı olan kişiye mukriz, (kredi veren) 12 dirhem karşılığında kumaş satar. Müstakriz (kredi talep eden) bu kumaşı üçüncü bir kişiye 10 dirheme satar ve parası

¹³² Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.112.

¹³³ Detaylı bilgi için bkz: Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.107-115.

¹³⁴ Heyet, “*Bey'u'l-iyne*”, *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, Vizeratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 2006, IX/96.

¹³⁵ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s.232.

¹³⁶ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.55.

¹³⁷ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, III/161-162.

alır. Bu işlemde kredi veren kişi malını satmış olmakta kredi talep edende istediği paraya ulaşmış olmaktadır.¹³⁸

İslam hukukçularının iyne satışını caiz görmemelerinin temelinde tarafların gerçekte bir alım satım niyetlerinin olmaması ve bu satışı faizli bir işlem olarak değerlendirmeleri yatmaktadır. Katılım bankalarının çağdaş murabaha işlemlerinin iyne satışına benzetilmesi pek tutarlı gözükmemektedir. Zira katılım bankalarında bu işlemlerin temel amacı müşterinin paraya ulaşmasını sağlamak olmayıp, peşin alamadığı mallara taksitle sahip olabilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla çağdaş murabaha işlemlerinde meşru yollarla bir malın taksitli satımı söz konusudur.

Çağdaş murabaha işlemlerinde kabz edilmeyen malın satımı da söz konusu olmamaktadır. Zira katılım bankaları murabaha talep eden kişinin istediği malın öncelikle taksitli alım satıma uygun olup olmamasını araştırmaktadır. Araştırma neticesinde uygun olduğu tespit edilirse talep eden kişiyi vekil tayin ederek banka adına istediği malı satın almasını sağlar. Alınan mal bankanın zimmetine geçtikten sonra talep eden kişiyle murabaha sözleşmesi imzalanmaktadır. Netice itibariyle katılım bankalarının çağdaş murabaha işlemlerinde her açıdan faiz söz konusu olamamaktadır.

1.2.2.2.2. Kâr ve Zarar Yatırım Ortaklığı

Katılım bankalarında başlıca iki ortaklık yöntemi kullanılmaktadır. Birincisi emek-sermaye ortaklığı (mudârebe), diğeri de sermaye ortaklığı (müşâreke) dir. Mudârebe, bir taraftan emek diğeri taraftan da sermaye olmak üzere ticaret yapmak ve oluşan kârı anlaşılan oranda paylaşmak üzere kurulan bir ortaklık türüdür.¹³⁹ Mudârebe ortaklığında banka, sermayedâr olarak projenin bütün masraflarını karşılamakta, fonu kullanan müşteri ise emeğini ortaya koymaktadır. Proje sonucunda elde edilen kâr anlaşmada belirtilen oranlar çerçevesinde paylaşılmaktadır.

Katılım hesaplarında toplanan fonlar uzman kişiler tarafından ülke çapında güvenli firmalarla çalışılarak işletilmektedir. Toplanan fonlar tek bir alana yönlendirilmeyip birden fazla iş alanında değerlendirilmektedir. Güvenli firmalar ile çalışılması zarar ihtimalini düşürse de hiç zarar etmeyeceği anlamına gelmemektedir. Bankanın zarar ettiği durumda öncelikli olarak bu zarar diğer alanlardan elde edilen net

¹³⁸İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ala durrî'l-muhtâr şerhu tenvîri'l-Ebsâr*, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvez), Dâru Alemlî'l-Kütüb, Riyad, 2003, VII/542.

¹³⁹Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai'*, VIII/3; İbn Rüşt, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, (thk. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdulmevcûd) Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, s.631.

kârdan düşülmektedir.¹⁴⁰ Geriye kalan kâr ise anlaşılan oranlar üzerinden paylaşılmaktadır. Toplam kârın zararı karşılamayacağı durumlarda sermayeden düşülmesi yoluna gidilmektedir.¹⁴¹

Katılma hesaplarıyla ilgili banka mevzuatlarında bu hesaplara yatırılan fonların işletilmesinden elde edilecek zarardan bankanın alacağı payların oran üzerinden olduğu belirtilmektedir.¹⁴² Fıkîhî açıdan mudârame akdinde zararın oluşması durumunda bu zarara sermayedar parasını, işletmeci ise emeğini kaybederek katlanmaktadır. Zararın oransal paylaşımı fıkîh açısından problemli olmaktadır. Yönetmelikler tashih edildiğinde bu hususun gözden geçirilerek fıkîha uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

Mudârame yöntemi X. yy.'dan itibaren "Commenda" adıyla Avrupa'ya geçerek Avrupa Ticaret Hukuku'nda ortaklık çeşitlerine öncülük etmiştir. İslam'daki Mudârame ortaklığının işleyişiyle örtüşen Commenda'nın Avrupa'da uygulanmasıyla girişimcilik sermayesinin temelleri atılmıştır. Emek-sermaye ortaklığı 20. yy.'da girişimcilik (risk) sermayesi ile tamamlanmıştır.¹⁴³ Girişimcilik ya da diğer adıyla risk sermayesinin batıdaki karşılığı Venture Capital'dır. Venture sözlükte; şans, risk, risk taşıyan ticarî girişimler gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak Venture Capital ise; yeni bir ürün veya hizmet geliştirebilmek için yeni fikirlere sahip, büyüme ve gelişme imkânı bulunan, küçük ve orta boy işletmelere faaliyete ve üretime geçmesi için yapılan yatırım olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁴

Risk sermayesi ABD'de 1970'lerden bu yana büyük ölçüde teknolojik yeniliklerin ve projelerin finansmanını sağlamada başvurulan bir finansman metodu olmuştur. Bilim adamlarının 1950'li yıllardan önce patent hakkı doğuran keşif ve icatlarını belli bir bedel karşılığında sermaye sahiplerine satarken, bu yıllardan sonra projelerini satmak yerine sermaye ortaklığını tercih etmeleri bu sistemin oluşumunu

¹⁴⁰ <http://www.tkbb.org.tr/sss#1239> (Erişim: 07 Mart 2016).

¹⁴¹ Banka, fonlarını birden fazla alanda değerlendirdiğinden dolayı bazı durumlarda bir alanda zarar ederken birden fazla alanda da kâr edebilmektedir. Böylesi durumlarda banka ile hesap sahipleri arasında anlaşılan kâr oranları düşmektedir. Örneğin kâr oranı % 70 olarak belirlenmişse bu oran % 60 ya da daha aşağı oranlara çekilmektedir. Bu durum mudârame akdine de ters düşmemektedir. Mudârame akdinde zararın olması durumunda mudârib emeği olan kârı kaybederek, sermayedar da sermayesini kaybederek bu zarara katlanmaktadır. (Heyet, "Mudârame", *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, XXXVIII/74).

¹⁴² http://www.kuveytturk.com.tr/sozlesmeler_ve_bilgi_formlari.aspx;

<https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/Sayfalar/sozlesmeler-ve-formlar.aspx> (Erişim: 07 Mart 2016).

¹⁴³ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s.445; Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.86.

¹⁴⁴ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.81.

sağlamıştır. Venture Capital modeli ABD, İngiltere, Japonya, Kanada ve Almanya gibi ülkelerde ileri teknolojiyi geliştiren bir güç haline getirilmiştir.¹⁴⁵

Kâr- zarar ortaklığının ikincisi müşâreke ortaklığıdır. Arapçada “karışmak, karıştırmak” gibi anlamlara gelen müşâreke, şirket ya da şerike kelimesinden türemiştir. İki ya da daha fazla kişinin sermayesi birbirine karıştığı için bu adı almıştır.¹⁴⁶ Bir terim olarak ise müşâreke (inan-sermaye ortaklığı), iki ya da daha fazla şahsın belirli bir sermaye koyarak, birlikte iş yapmak ve oluşan kârı ya da zararı aralarında paylaşmak üzere kurdukları ortaklıktır.¹⁴⁷

İslam’da ortaklığın meşruluğu Kitap, Sünnet ve İcma’ya dayanmaktadır.¹⁴⁸ Kur’ân-ı Kerim’de doğrudan şirket akdiyle alakalı ayet bulunmamakla beraber dolaylı olarak ortaklığa işaret eden bazı ayetler bulunmaktadır: “Biliniz ki ganimet olarak aldığınız malların beşte biri muhakkak Allah’a, Rasulüne, yakın akrabalara, yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara aittir” ve “İyilik ve takvada yardımlaşınız” ayetleri örnek olarak zikredilebilir.¹⁴⁹ Ebû Hureyre’den yapılan bir rivayette Peygamber Efendimiz, “Allah’ın kudreti, ortaklar birbirine hıyanet etmediği müddetçe onlar üzerinedir” buyurmaktadır.¹⁵⁰

Bu tür ortaklıkta sermayenin eşit olması ya da tarafların bütün sermayelerini ortaya koymaları şart koşulmamaktadır.¹⁵¹ Bu yönleriyle inan ortaklığı mufâvaza ortaklığından ayrılmaktadır. Müşâreke finans sisteminde katılım bankası, ortağı konumundaki müşterisi tarafından istenilen malzemelerin bir kısmının temin edilme sorumluluğunu üzerine almaktadır. Müşteri ise uzmanlığı sebebiyle işin sorumluluğunu ve denetimini üzerine almaktadır. Müşteri bu sorumluluğu nedeniyle bazı durumlarda iş sonucunda oluşan kârdan daha fazla pay alabilmektedir. Bazen banka kendisi şirket kurarak da sermayeyi değerlendirebilmektedir. Kurulan bu şirketin finansmanı ve denetimi bankanın sorumluluğunda olur. Şirket sanayi, ticaret, inşaat ve tarım vb. gibi alanlara yatırım yapmakta ve şirkete atanan yöneticiler sermayeleri banka adına bu

¹⁴⁵ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmi*, s.445.

¹⁴⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VI/465.

¹⁴⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VI/466; Bağdadî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, (thk. Abdullah Nezâr Ahmed Müzîl), Müessesetü Rayyân, Beyrut, 2008, s.247.

¹⁴⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VI/465.

¹⁴⁹ Enfâl, 8/41; Mâide, 5/2; Birinci ayette ganimetlerin beşte birinin Allah’a ait olduğunun ifade edilmesinden hareketle ganimetin geriye kalan beşte dördlük kısmında ganimet sahiplerinin ortak olduğu dolaylı olarak anlaşılmaktadır. İkinci ayette ise yardımlaşma teşvik edilmektedir. Şer’i şartları yerine getirilen bir ortaklığın temeli ise malî ve bedenî açıdan yardımlaşmaya dayanmaktadır. (Kâsânî, *Bedai’u’s-Sanai’*, VII/500-501).

¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, *Büyû*, 26.

¹⁵¹ Mecelle md. 1365.

alanlarda kullanılmaktadırlar.¹⁵² Şirket finansmanında öz sermaye değil de müşteri fon hesapları kullanılırsa bu durumda banka mudârib konumunda olmakta ve anlaşma çerçevesinde kâr veya zarardan payını almaktadır. Müşâreke yöntemi genellikle sanayinin finansmanında kullanılmaktadır.

1.2.2.2.3. Finansal Kiralama

3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu'na göre finansal kiralama sözleşmesi şu şekilde tanımlanmaktadır: *“Sözleşme; kiralayanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden satın aldığı veya başka suretle temin ettiği bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek şartı ile kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir.”*¹⁵³ Finansal kiralama işlemlerinde yatırımcı, leasing şirketi ve üretici olmak üç taraf bulunmaktadır. Yatırımcı ihtiyaç duyduğu malı seçerek leasing şirketiyle satın alınması için finansal kiralama sözleşmesi imzalamaktadır. Leasing şirketi de malı satın alarak belirlenen ödeme takvimleri çerçevesinde satıcıya teslim etmektedir.¹⁵⁴ Katılım bankaları, müşterilerine *Leasing* denilen bu kiralama yoluyla fon kullandırmaktadır. Menkul ve gayrimenkul eşyaların satın alınmasında kullanılan kiralama yöntemi, günümüzde genellikle teknolojik aletlere kolay yoldan sahip olabilme amacıyla kullanılmaktadır.¹⁵⁵ Bu sistem, işleme konu olan nesnenin istenilen kira bedeli karşılığında kullanım hakkının devredilmesiyle işlemektedir.

Arapça karşılığı el-icâre el-müntehiye bi't-temlik (mülkiyetin devriyle sona eren kira akdi) olan Leasing (Finansal kiralama), iki şekilde işlemektedir. Birincisi, menfaatinden yararlanılan malın sahibine iadesiyle sona eren sözleşme; ikincisi ise malın mülkiyetinin kiracıya nakli ile sona eren sözleşmedir.¹⁵⁶ Birinci kısım sözleşme kiralanan eşyaların bakımını, masraflarını ve eleman ihtiyacını beraberinde getirdiğinden dolayı katılım bankaları tarafından tercih edilmemektedir.

Mülkiyetinin kiracıya geçtiği leasing sözleşmeleri ise hibe ile ve satım akdi ile mülkiyetin nakledildiği sözleşmeler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mülkiyetin hibe ile nakledildiği leasing türünde vade sonun malın müşteriye hibe edileceği va'di yer almaktadır. Faizsin bankacılıkta en çok bu yöntem uygulanmaktadır. Muhammed

¹⁵² Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.67.

¹⁵³ 3226 Finansal Kiralama Kanunu, md.4.

¹⁵⁴ Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.118.

¹⁵⁵ Özsoy, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, s.66.

¹⁵⁶ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.119.

Takî Osmanî, Abdullah b. Süleyman el-Men’i, Muhammed Emin Darîr ve Vehbe Zuhayli gibi âlimlerin yer aldığı Hey’etü’l-muhasebe ve’l-murâcaa li’l-müesseti’l-maliyye el-islamiyye, finansal kiralama sözleşmelerinin bütün kira sözleşmelerini içermesi ve kira müddeti sonunda mülkiyetin devri üzerine vaatleşmenin meşru olduğunu ifade etmektedirler. Abdullah el-Mahfûz ve eş-Şâzelî gibi âlimler de bu görüşü desteklemektedirler.¹⁵⁷

Bazı leasing sözleşmelerinde mülkiyetin satım akdiyle nakledileceği hükmü yer almaktadır. Bu durumda bir akit içerisinde iki akit girdirilmiş olmaktadır ki bu da fıkıh açısından caiz olmamaktadır. Böyle bir durumda icare ve satım akitlerinin birbirinden bağımsız olarak yapılması ve bedelin sembolik olarak değil de gerçek olarak tespit edilmesi gerekmektedir. Böyle yapıldığı takdirde finansal kiralama sözleşmelerinin caiz olacağı belirtilmektedir.¹⁵⁸ Servet Bayındır’a göre leasing sözleşmelerinde taraflar kiraya veren ve kiracı olarak isimlendirilse de bu tür işlemler gerçekte mülkiyetin naklinin taksitlerin ödenmesi şartına bağlandığı, icare görüntüsüne büründürülmüş taksitli alım satımdan ibarettir.¹⁵⁹

İslam Fıkıh Akademisi Riyad’da gerçekleştirdiği 12. dönem toplantısında, icare akdinden sonra müstakil alışveriş akdinin yapılması durumunda leasing sözleşmelerinin caiz olacağı kararını almıştır. Bu toplantıda heyet, aynı zamanda kiralanan eşyada kiracının kasıt ve kusuru olmaksızın meydana gelecek zararlar kiralayana ait olacağı ve bu sözleşmelere kira müddetince icare hükümleri, kira süresi dolunca da bey’ hükümleri uygulanacağını karara bağlamıştır.¹⁶⁰

1.2.2.2.4. Mal Karşılığı Olan Vesaikin Alım Satımı

Dış ticaret ve kambiyo mevzuatı çerçevesinde, özel finans kurumu ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir akde istinaden, mal karşılığı vesaikin özel finans kurumunca peşin satın alınması ve vadeli olarak fon kullanana daha yüksek bir fiyattan satılması işlemidir.¹⁶¹ Bu tür fon kullandırma işlemleri dış ticaret rejimi ile izin verilen konular için geçerlidir.¹⁶²

¹⁵⁷ Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, s.119; Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.121.

¹⁵⁸ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.123.

¹⁵⁹ Bayındır S., *Faizsiz Bankacılık İşlemleri*, s.123.

¹⁶⁰ Heyet, Mecmau’l-Fıkhi’l-İslâmî ed-Düvelî, “Karar bi şe’ni mevzui’l-icâr el-müntehî bi’t-temlik ve sukûki’l-icâr”, Karar no: 110(4/12), <http://www.iifa-aifi.org/2061.html> (Erişim 15 Mart 2016).

¹⁶¹ 20 Eylül 2001 Tarihli 24529 Sayılı Resmi Gazete, “Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik”, md.21.

¹⁶² Özsoy, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, s.77.

1.2.2.2.5. Bireysel Finansman Desteği

Ticari işlemlerin finansmanında kullanılmaması şartıyla bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişilerin doğrudan satıcılardan aldıkları mal ya da hizmet bedellerinin, katılım bankası tarafından alıcı adına satıcıya ödenmesi karşılığında alıcının borçlandırılması işlemidir.¹⁶³ Eğitim, işyeri, arsa, konut vb. alanlarda Katılım bankaları bireysel finansman desteği sağlamaktadır.

Katılım bankaları çeşitli yöntemlerle nakit kredi kullandırmasının yanı sıra *gayri nakdi kredi* hizmetleri de vermektedirler. Bu hizmetler; teminat mektupları, akreditifler, aval kabul kredileri ve harici garantilerdir.¹⁶⁴ Katılım bankaları müşterilerine garanti vermek, müşterilerinin dış ticaret işlemlerine aracılık etmek ve akreditif açmak gibi hizmetler de vermektedir.

Katılım bankalarının bu sayılanlardan başka fon kullanım alanı vardır ki bu kısım gelir getirmediğinden bunlara üretim dışı krediler denmektedir. Üretim dışı krediler, katılım bankalarının sosyal karakterinden kaynaklanmaktadır. Sosyal kredi olarak nitelendirilen bu krediye *karz-ı hasen* denir. Katılım bankalarının *karz-ı hasen* uygulamaları Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetlerle temellendirilmektedir. “*Yalnız Allah rızası için güzel bir şekilde (menfaat beklemeden) ödünç verene Allah mükâfatını kat kat verecektir*”. “*Eğer borçlu ödemekte güçlük çekiyorsa sıkıntısı geçinceye kadar bekleyin. Bununla beraber alacağınızı tamamen sadaka olarak bağışlamanız hakkınızda daha hayırlı olur*”¹⁶⁵ ayetleri bunlardan bazılarıdır.

Katılım bankaları tarafından ihtiyaç sahibine verilen ödünç paralar iki türlüdür: Birincisi, evlenme, hastalık, çocukların eğitimi, felaket ve olağan üstü hallerde verilen sosyal amaçlı kullanılan desteklerdir. İkincisi, küçük sanayi erbabının projelerini başlatmak ve teknik uzmanlıklar için üretime yönelik olarak verilen kredilerdir.¹⁶⁶ Bu iki türde de banka krediden kâr istemez. Para bankaya taksitlerle ödenir. Bankanın gelir kazanmayı düşünmediği bu borç paralarla borçluya, gerekli her türlü kolaylık sağlanır.

İslamî ve Katılım bankalarının iktisadî fonksiyonları günden güne artmaktadır. Bu anlamda son yıllarda yeni bir finansal ürün olarak Katılım bankalarının yaptığı işlemlerden biriside sukûk işlemleridir. Arapça'da التصيک و التوريق, İngilizce'de *securitization* şeklinde ifade edilen sukûk (tekili sakk), modern bir finansal araç olarak

¹⁶³ 20 Eylül 2001 Tarihli 24529 Sayılı Resmi Gazete, “Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik”, md.21.

¹⁶⁴ Özgür, *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği*, s.82.

¹⁶⁵ Bakara, 2/245; Bakara, 2/280.

¹⁶⁶ Özsoy, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, s.67.

temelde faizli sistemlerdeki “menkul kıymetleştirme” işlemlerine alternatif olarak geliştirilmiştir. Menkul kıymetleştirme, “menkul kıymet” ve bu varlığın oluşturulma sürecini ifade eden kavramdır. Menkul kıymet ise ortaklık ya da alacaklılık hakkı sağlayan ve belli bir kıymeti temsil eden standart belgeyi ifade etmektedir. Menkul kıymetleştirme genel olarak; varlıkların nakit akımlarının menkul kıymetlere dönüştürülmesi ya da likit olmayan varlıkların tedavül kabiliyeti olan varlıklara dönüştürülmesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁷ Bu anlamda sukûk, tahvilin İslamî eş değeri olarak görülmekte ve İslamî kurallara uygun menkul değer olmaktadır.¹⁶⁸

Menkul kıymetleştirme işlemleri İslami Finans kuruluşlarında yaygın bir ifadeyle sukûk olarak adlandırılmaktadır. Sukûk; mal, hizmet veya mülkiyetler üzerinde mülkiyet payını temsil etmektedir. Sahibinin hak ve yükümlülüklerini ispat amacıyla çıkartılan senetler olup nâma düzenlenerek çıkartılmaktadır. Yatırımcılar, sukûkun çıkartılma esnasında ilan edilen paylaşım oranına göre kâra, zarara ise ortaklık paylarına göre katılmaktadırlar.¹⁶⁹ Sukûk menkul kıymetleştirme araçlarının en çok uygulanan türüdür. Bu tür bir işlemle vadeli alacaklar bir havuzda toplanmakta ve menkul kıymetler haline getirilerek yatırımcılara nakit para karşılığında satılmaktadır. Bu uygulama göz önüne alındığında sukûk için şu genel tarif yapılmıştır: Sukûk, *nesnelerin, hizmetlerin ve menfaatlerin birini ya da tamamını temsil eden, yatırım projelerine bağlı eşit değerleri olan mâli vesikalardır.*¹⁷⁰

Genel olarak sukûk, sukûka esas teşkil edilen varlığa göre; mal satımına, menfaat (icâre) satımına ve ortaklık esasına dayalı sukûk olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Mal satımına dayalı sukûk işleminde, işleme konu olan mal yatırımcılara satılmakta ve yatırımcılar da bu malı başkasına satarak ya da kiraya vererek gelir elde etmektedirler. Bu tür sukûk murabaha, selem ve istisnâ sukûku olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.¹⁷¹

Menfaate dayalı sukûk (sukûku'l-İcâre); arazi, konut, arsa, araba gibi kiralanmaya elverişli nesnelerin menfaat hakkının sukûk yatırımcılarına satılmasıdır.¹⁷²

¹⁶⁷ Bayındır S., “Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der.*, S.XVI, İstanbul, 2007, s.251.

¹⁶⁸ Necdet Şensoy, “İslami Kurallara Uygun Finansal Sistem Bağlamında Bir Finansal Araç Olarak Sukuk Uygulamaları” *Fıkî Açısından Finans ve Altın İşlemleri, İSAV*, S.XXXXXXVIII, İstanbul, 2012, s.334.

¹⁶⁹ Abdullah Durmuş, “Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukûk ve Fıkî Açısından Tahlili”, *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, S.XVI, Konya, 2010, s.143-144.

¹⁷⁰ Durmuş, “Sukûk ve Fıkî Açısından Tahlili”, s.143.

¹⁷¹ Şensoy, “İslami Kurallara Uygun Sukuk Uygulamaları” s.338-340.

¹⁷² Bayındır S., “Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri”, s.255.

Katılım bankalarında kira sertifikaları olarak geçmektedir. Kira sertifikaları, varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymetlerdir.¹⁷³ Kira sertifikalarının işlem göreceği alanlar genellikle araziler, binalar, maden ocakları, maden suları; sanayi, endüstriyel ve tarımsal yer altı ve yer üstü kaynakları; her türlü motorlu araç ve makine ve bunların tesisatıdır.¹⁷⁴

Ortaklık esasına dayalı sukûk ise müşâreke ve mudârebe sukûku olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Müşâreke sukûku, yeni ya da mevcut bir projenin hazırlanması ve geliştirilmesi için veya herhangi bir faaliyetin finanse edilmesi amacıyla çıkartılan eşit değerlerdeki senetlere denir. Mudârebe sukûku ise mudârebe hükümlerine göre işletilen sukûk çeşitleridir. Verilen tanım ve bilgilerden hareketle sukûk işlemlerinde, alacakların ya mevcut durumuyla ya da kıymetli evraklara dönüştürülerek başkalarına temlik söz konusudur. Bu işlemler ise mal, menfaat ve borç satımından ibaret olmaktadır. Menfaatin temlik fıkıhta meşru olmakla beraber burada önemli nokta borç satımının fikhî niteliğidir.¹⁷⁵

İslam hukukunda borç satımı, *bey'u'd-deyn* (alacakların satılması) veya alacağın temlik şeklinde adlandırılmaktadır. Bedellerin her ikisinin vadeli olması durumunda borç satışı (*beyu'l-kâlf bi'l-kâlf*), borçluya ya da borçlu dışındaki birisine satışı caiz değildir. Zira İbn Ömer'in Peygamber efendimizden (a.s) yaptığı bir rivayette Hz. Peygamber'in her ikisi de vadeli olan borç satış türünü yasakladığı rivayet edilir.¹⁷⁶ Ancak bu hadis hakkında Ahmed b. Hanbel'den şöyle bir rivayet vardır: “*Beyu'd-deyn bi'd-deyn* hakkında sahih bir hadis bulunmamaktadır. Ancak borcun borç karşılığı satımının caiz olmaması hakkında icmâ vardır.”¹⁷⁷ Borcun peşin olarak satılması durumunda da iki durum söz konusu olmaktadır. Borç ya borçlunun kendisine ya da bir başkasına peşin olarak satılmaktadır. Borcun, borçlunun kendisine satılması (*beyu'd-deyn limen aleyhi'd-deyn*) durumunda selem borcu hariç fakihlerin çoğunluğuna göre

¹⁷³ <http://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/yatirim-hizmetleri/Sayfalar/kira-sertifikasi-sukuk.aspx> (Erişim 20 Mart 2016).

¹⁷⁴ <http://tkbb.org.tr/haber-detay/kira-sertifikasiyla-korfezden-20-milyar-dolar-hedefleniyor--zaman> (Erişim 20 Mart 2016).

¹⁷⁵ Durmuş, “Sukûk ve Fikhî Açından Tahlili”, s.145.

¹⁷⁶ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1994, VI/21.

¹⁷⁷ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1972, VI/330.

caizdir. Borcun borç dışındaki birisine satımı durumunda ise Mâlikîler hariç fukahânın çoğunluğuna göre caiz değildir.¹⁷⁸

Beyu'd-deyn ile alakalı zikredilen hadisin bütün borç satım akit türlerini kapsayıp kapsamadığı literatürde tartışmalı olmakla birlikte¹⁷⁹ burada sukûkun fikhî boyutu genel olarak izah edilecektir. Sukûk, belirli şartların gözetilmesi halinde caiz olabilmektedir. Bu şartlar ana başlıklar halinde; işlemin sûri olmaması, hangi akit türüne dayalı olarak çıkarılıyorsa o akdin fikhî şartlarına uygun olması, faizli işlemlere hile olarak kullanılmaması ve fikhî denetiminin yapılması olarak zikredilebilir.¹⁸⁰ İster mal olsun ister menfaat olsun sukûka dayanak teşkil edilen varlığın mülkiyetinin yatırımcılara geçmesi şarttır. Sukûk başlı başına bir akit türü olmadığından satım, kiralama veya ortaklık akitlerinin hükümleri dikkate alınarak çıkarılmalıdır. Geri satın alma taahhüdü, anaparanın iadesi gibi uygulamalarla hileli bir şekilde faizli menkul kıymetlendirme işlemlerinde kullanılmamalıdır. İslam Fıkıh Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslam fıkıh Akademisinin Birleşik Arap Emirlikleri'nde yaptığı 19. Dönem toplantısında aldığı karar da bu yöndedir.¹⁸¹

1.3. Banka Hesaplarının Kanuni Tahlili

1.3.1. Ticari Banka Hesaplarının Kanuni Tahlili

“Mevdû” Arapça bir kelime olup tevdî edilen, emanet bırakılan anlamına gelir. Mevduat ise mevdû kelimesinin çoğulu olup, emanete bırakılan nesneler anlamına gelmektedir. Aynı kökten gelen tevdî, tevdiat kelimeleri de bu anlamı taşımaktadır. Kişilerin ellerinde atıl olarak bulundurduğu paraları banka hesaplarına yatırmaları mevduat kavramıyla ifade edilmiştir. Bu hesaplar modern hukukta Bankalar Kanunu'yla düzenlenmektedir. Tasarruf mevduatı sözleşmesi için Bankalar Kanunu'nda herhangi bir şekil öngörülmemiştir. Bu açıdan Tasarruf Mevduatı Sözleşmesi Borçlar Kanunu'nun getirdiği genel şekil serbesti kuralına tabidir. Şekil serbestisi, kanunda gösterilen istisnaları haricinde, kişilerin sözleşmelerini dilediği şekilde yapabilmelerini ifade eder.¹⁸²

¹⁷⁸ Muhammed Emin Zarîr, “Beyu'd-Deyn”, *Mecelletü'l-Memai'l-Fıkhi'l-İslamî*, Mekke, 2000, S.XIII, s.15.

¹⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz; Darîr, “Beyu'd-Deyn”, s.30-40.

¹⁸⁰ Durmuş, “Sukûk ve Fikhî Açıdan Tahlili”, s.153.

¹⁸¹ Heyet, “Karâr biş'e'ni's-Sukûki'l-İslamiyye”, Karar no: 178, (4/19), <http://19sh.c-iifa.org/qrrat-twsyat/> (Erişim: 21 Mart 2016).

¹⁸² Ali Naim İnan, *Bankacılar İçin Borçlar Hukuku Bilgisi*, Banka ve Ticaret Araştırma Hukuku Ens. Yay. 4, Ankara, 1999, s.161.

Günümüz bankacılığında ise mevduat para, banka, para yatırma unsurlarını bir araya getiren, doğrudan bankaya yatırılan ve bankanın kasasında bulunan parayı ifade etmektedir. Mevduat, bankaya yatırılan paranın kendisi olduğundan banka ile parayı yatıran (mûdi) kişi arasındaki kanuni ilişkiyi ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Mevduat, bir kavram olarak, hukuki bir işlemin ya da bir fiilin adı olmayıp hukuki işlemin neticesidir. Ancak banka ile mûdi arasındaki ilişkinin nedeni mevduat olduğundan belirtilmesi gereken esas özellik bu ilişkinin niteliğidir.¹⁸³

Gerçek kişilere ait mevduat hesaplarının yasal boyutu izah edileceği zaman genellikle vadeli-vadesiz mevduat hesapları ile tasarruf mevduatı hesaplarının doktrinde aynı kategoride değerlendirildiğini görmekteyiz. Bu hesapların kanuni boyutu, mevduatın veya tasarruf mevduatının hukuki niteliği denilerek açıklandığı gibi, para yatırma sözleşmesinin hukuki niteliği denilerek de açıklanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla kanun açısından tasarruf mevduatının niteliği ile vadeli-vadesiz mevduatlarının niteliği benzerlik göstermektedir.

Banka ile mûdi arasında tarafların karşılıklı irade ve beyanları ile kurulun bu kanuni ilişkinin bir sözleşme olduğuna şüphe yoktur. Bu sözleşme neticesinde hesap açma ve para yatırma işlemleri gerçekleşir. Hesap açma işleminin gerçekleşmesi banka ile mûdi arasında bir nevi vekâlet ilişkisi kurulması anlamını da taşımaktadır.¹⁸⁴ Bu ilişki çerçevesinde banka; müşteri adına hesap açmayı, müşterinin talimatı ve hesap bakiyesi doğrultusunda nakit, çek, havale gibi ödemeleri üstlenir. Bu hizmetler karşılığında belli bir ücret almaya hak kazanır.

Mevduat hesabına para yatırılmasıyla birlikte müşteri, bankaya karşı yatırılan para miktarına göre bir alacak hakkı elde eder. Bu alacak hakkının, *karz* ya da *usulsüz mevduat* sözleşmelerinden hangisi kapsamında değerlendirileceği modern hukukçular arasında tartışmalıdır. Bu tartışmanın temeli, mevduat hesaplarının vadeli ve vadesiz olmasına dayanmaktadır. Tartışma, genellikle “usulsuz tevdî” ile “karz akdi” etrafında gerçekleşmektedir.

1.3.1.1. Mevduat Hesaplarının Usulsüz Tevdî Olduğu Görüşü

Vadesiz mevduat hesabında, bankanın bir güven kurumu ve tasarruf sahibinin muhafaza etme amacıyla para yatırmasından hareketle bazı hukukçular, mevduat

¹⁸³ Haluk Konuralp, “Banka Tasarruf Mevduatının Hukuki Niteliği”, *Ankara Barosu Der.*, S.I, Ankara, 1980, s.15.

¹⁸⁴ Yüksel S.; Yüksel A.; Yüksel Ü., *Bankacılık Hukuku ve İşletmesi*, s.259.

hesaplarının bir *usulsüz tevdi sözleşmesi* olduğunu belirtirler.¹⁸⁵ Usulsüz tevdi vedia sözleşmesinin bir çeşididir. Misli eşyaların vedia olarak verildiği durumlarda; müstevedîin kullanmaya izinli olduğu, aynen iadeye mecbur olmayıp, aynı vasıf ve miktarda iadeye mecbur olduğu durumlarda usulsüz vedia akdi geçerlidir.¹⁸⁶ Bankalarda ise, toplanan mevduatlar için aynen değil mislen iade kararlaştırıldığından bu durum, B.K. açısından *usulsüz vedia / tevdî* sözleşmesidir. Usulsüz vedia B.K. md. 472’de “*Vedia alanın aynen iadeye mecbur olmaksızın mislî ile iade yükümlülüğü altına girdiği vedia akdi türü*” olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁷ Bu tanım çerçevesinde usulsüz mevduatın konusunu para, kıymetli evrak ve diğer misli eşyalar oluşturmaktadır.

Usulsüz vedia akdinde banka, emanet edilen parayı kullanabilir fakat para dışındaki nesnelerin emanete bırakılması durumunda bu misli eşyaları kullanması, emanet verenin açık iznine bağlıdır.¹⁸⁸ Vadesiz mevduat sahiplerinin paralarını geri almaları kanun tarafından hiçbir şekilde sınırlandırılmaması bu hesapların bir usulsüz tevdi sözleşmesi olduğunu desteklemektedir. Ayrıca hesap ismindeki mevduat kelimesi de bu anlamı desteklemektedir.¹⁸⁹ Usulsüz vedia akdinde emanete bırakılan nesnenin sözleşmede belirtilmeye ihtiyaç duyulmadan kullanılabilmesi özelliği onu karz sözleşmesine benzetmektedir. Ancak usulsüz tevdi saklama amacı daha ağır bastığından karz sözleşmesinden farklı olmaktadır. Karz ise, bir saklatma değil kullandırma sözleşmesidir.¹⁹⁰

Mevduatın kanuni niteliğinin belirtilmesinde temel hareket noktamız, tarafların amaçlarının belirlenmesidir. Tarafların hesap açmada amaçlarının farklılaşması kanuni açıdan önem arz etmektedir. Vadesiz mevduat hesaplarında müddi, bir miktar parayı güvenli bir şekilde saklamak, muhafaza etmek ve para üzerinde her an tasarruf yetkisine sahip olmak amacıyla bankaya yatırmaktadır. Bankanın vadesiz hesaplara faiz uygulaması bazen mümkün olsa da hesap sahibinin bu amacının önüne geçmemektedir. Bu açıdan bakıldığında vadesiz hesapların müddinin yararına açıldığı, onun herhangi bir yükümlülüğünün bulunmadığı buna karşılık olarak da bankanın parayı muhafaza etme

¹⁸⁵ M. Fahrettin Önder, “Banka Hukukunda Tasarruf Mevduatı Sözleşmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Der.*, c.VIII, S.I, Isparta, 2003, s.95.

¹⁸⁶ Zahit İmre, “Usulsüz Vedia Akdi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fak. Der.*, c.X, S.I-II, İstanbul, 1944, s.188; Mustafa Yıldırım, “Vedia”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII/597.

¹⁸⁷ Borçlar Kanunu, md.472; İnan, *Borçlar Hukuku Bilgisi*, s.259.

¹⁸⁸ İnan, *Borçlar Hukuku Bilgisi*, s.259.

¹⁸⁹ Önder, “Tasarruf Mevduatı Sözleşmesi”, s.95.

¹⁹⁰ Kürşat Nuri Turanboy, “Tasarruf Mevduatı Sözleşmesinin Hukuki Niteliği”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Der.*, c.I, S.I (Haziran 1997), Ankara, 1997, s.322.

ve talep anında iade etme yükümlülüğünün olduğunu söyleyebiliriz. Vadeli mevduat hesaplarında ise hesap sahibi, bir miktar parayı belli bir süre için kullanımı bankaya ait olmak üzere hesaba yatırarak karşılığında faiz almayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu tür hesaplarda müdinin asıl amacı, paranın muhafazası olmayıp, para üzerinden faiz getirisi elde etmek olduğunu söyleyebiliriz. Müdi vadeli hesapta bir nevi muhafaza amacı taşısa da faiz istemesine kıyasla bu amacı tali konumda kalmaktadır. Vadesiz mevduat hesaplarından farklı olarak burada asıl amacın faiz elde etmek olduğundan, iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme niteliği taşımaktadır.

1.3.1.2. Mevduat Hesaplarının Karz Akdi Olduğu Görüşü

Ülkemizde tasarruflarının gelir getirmesini amaçlayan bazı insanlar paralarını bankaya yatırarak faiz geliri elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu nedenle bazı hukukçulara göre banka mevduat sözleşmeleri *karz akdi* niteliği taşımaktadır.¹⁹¹ Bu görüş, tasarruf sahiplerinin bankaya para yatırmaları esnasında tasarruflarını güvence altına almaktan ziyade faiz geliri elde etmeyi amaçlamalarından kaynaklanmaktadır.

Karz sözleşmesi B.K. md. 306'da şöyle tanımlanmaktadır: “*Karz bir akittir ki, onunla ödünç veren bir miktar paranın yahut diğer bir misli eşyanın mülkiyetini ödünç alan kimseye nakil ve bu kimse dahi buna karşı miktar ve vasıfta müsavî aynı neviden şeyleri geri vermekle mükellef olur.*” Kanun metninde geçen “ödünç” kelimesinden hareketle ödünç akdi denildiği gibi Fransızca metninde kullanılan deyiminden hareketle *tüketim öduncü* de denilmektedir. Karz sözleşmeleri *ticari karz* ve *adi karz* olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Banka hesaplarının karz akdi olduğunu savunan hukukçular bunun bir ticari karz olduğunu söylemektedirler. Ticari karz sözleşmelerinin bir sonucu olarak eğer faiz oranı taraflar arasında kararlaştırılmamış olsa bile faiz gerekmektedir.¹⁹²

Bazı hukukçular ise mevduat hesaplarını vadeli ve vadesiz olmalarına göre ayırarak vadeli hesaplarının *ticari karz*, vadesiz hesapların ise *usulsüz tevdi sözleşmesi* olduğunu savunmaktadırlar. Vadeli mevduat hesaplarında paranın bankanın rızası olmadan çekilememesi bu sözleşmenin bir ticari karz sözleşmesi olduğunun belirtilmesinde önemli bir noktadır. Vadesiz mevduat hesaplarında ise faizli olması durumunda ticari karz, faizsiz olduğu durumda ise usulsüz vedia olduğu belirtenler de

¹⁹¹ Yüksel S.; Yüksel A.; Yüksel Ü., *Bankacılık Hukuku ve İşletmesi*, s.261.

¹⁹² İnan, *Borçlar Hukuku Bilgisi*, s.227-228.

olmaktadır.¹⁹³ Ancak uygulamada bankaların vadesiz hesaplara cüz'i olarak da olsa bazen faiz ödemeleri bu hususun bir ölçü olarak kabul edilemeyeceği göstermektedir. Banka sözleşmelerinde tarafların amaçları ve hesapların vadeli - vadesiz olmaları dikkate alınarak bazı hukukçuların farklı görüşler beyan etmeleri bu sözleşmeleri birer *karma sözleşme* olarak kabul ettiklerini göstermektedir.

Bütün bu görüşlerin temeli, tarafların amacına dayanmaktadır. Usulsüz tevdi sözleşmesinde saklama amacı, ticari karz sözleşmesinde paranın işletilme amacı ağır basmaktadır. Ancak paranın saklatılması ya da işletilmesi tek başına bir amaç değildir. Burada tarafların karşılıklı amaçları gözetilerek kanuni bir değerlendirme yapılmalıdır. Bankaya para yatıran herkeste bir saklama amacının bulunduğu kesindir. Bankanın bu hesaplara faiz tahakkuku yapması bu amaca gölge düşürmez. Hesap sahibi açısından saklama amacının yanı sıra faiz elde etme amacının bulunması bir hesapta iki amacın bir arada bulunması demektir. Bunların dışında bankanın da bir amacı vardır. O da bankaların kredi kullandırmak için mevduat kaynakları temin etmek durumunda olmalarıdır. Bu nedenle bu hesaplarda kişilerin ve bankaların amaçları örtüşmektedir. Banka, kredi talebi halinde kullanmak üzere kişilerden borç para alarak buna karşılık olarak parayı muhafaza etmekte ve bazı durumlarda faiz bile ödemektedir. Taraflar arasındaki bu ilişki ilk bakışta karz sözleşmesini anımsatmaktadır.

Bankanın parayı saklamayı üstlenmesi karz sözleşmesinin bir unsuru olmayıp usulsüz vedia sözleşmesine ait bir unsurdur. Faiz ödemekte karz sözleşmesine ait bir unsurdur. Parayı saklamak, karşılığında faiz ödemeyi üstlenmek farklı sözleşme tiplerine ait unsurlardır. Dolayısıyla banka hesaplarında farklı sözleşme tiplerine ait unsurların bir araya gelmesi durumu söz konusudur. İki veya daha fazla sözleşmelere ait unsurların bir araya gelmesiyle oluşan sözleşmeler karışık muhtevalı sözleşmeler olarak nitelendirilmektedir.¹⁹⁴

Sonuç olarak bu hesaplar, Banka Hukuku'nun özellikleri doğrultusunda doktrinde ağırlıklı olarak kabul edildiği üzere ticari karz ve usulsüz tevdi karışımı bir sözleşme türü olmaktadır. Günümüz bankacılığında banka ile mudi arasındaki ilişki; bazı hukukçular tarafından karz akdi, bazıları tarafından da karışık muhtevalı sözleşmesi olarak kabul edilmektedir.

¹⁹³ Önder, "Tasarruf Mevduatı Sözleşmesi", s.96.

¹⁹⁴ Konuralp, "Tasarruf Mevduatının Hukuki Niteliği", s.19.

1.3.2. Katılım Bankaları Hesaplarının Kanuni Tahlili

1.3.2.1. Cari Hesapların Kanuni Tahlili

Câri hesaplar bankacılık kanununda şu şekilde tanımlanmıştır: “Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen ya da tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır.”¹⁹⁵ Bu tanım çerçevesinde câri hesaplar, mevduat bankalarındaki “vadesiz mevduata” benzemektedir. Ancak câri hesaplar, faiz ödemesi olmayan bir tür vadesiz mevduat olarak nitelendirilir. Çünkü tanımda da belirtildiği üzere câri hesap sahiplerine yatırdıkları anapara dışında faiz, kâr ve sair nâm altında herhangi bir bedel ödenmemektedir.

Câri hesapların kanuni niteliği ticari bankacılık da görüldüğü üzere vadesiz mevduatlarla benzerlik göstermektedir. Katılım bankasının gerçek veya tüzel kişilerden fon kabul etmesiyle, mudi ile banka arasında yapılan sözleşme câri hesabın kanuni niteliğini oluşturmaktadır. Modern hukukta bu sözleşmenin kanuni niteliği ile alakalı birkaç farklı görüş söz konusudur.

Birinci görüşe göre, katılım bankaları topladıkları fonları aynen değil mislen iadeyi kararlaştırdıkları için bu işlem, borçlar kanunu açısından *usulsüz vedia / tevdi* sözleşmesidir. İkinci görüşe göre *ticari karz*dır. Taraflar arasındaki ilişki, ticari nitelikte olmakta ve katılım bankaları kendilerine tevdi edilen bu paraları belirtilen sözleşme çerçevesinde bankanın kuruluş amacı gereği işletmektedir. Yatırılan para iade edildiğinde misli eşya sayılmaktadır. Diğer bir görüşe göre katılım bankası fonları tam olarak ne karz ne de usulsüz mevduattır. Borçlar kanunundaki bazı akitlerin tesirinde kalan ve ticaret hukuku sahasına giren müstakil birer sözleşmedir. Bazı hukukçular câri hesapların karz ya da usulsüz vedia akitlerinden hangisinin kapsamında değerlendirileceği hususunda tarafların niyetini esas almaktadırlar. Dolayısıyla câri hesap sahibi eğer parasını sadece koruma amacıyla yatırıyor, banka da sadece muhafaza etmek üzere kabul ediyorsa usulsüz vedia; mevduat sahibi parasını değerlendirilmesi için yatırıyor, banka da parayı yapacağı işlerde kaynak olarak kullanmak üzere kabul ediyorsa karz akdidir. Günümüz bankacılığında banka ile mudi arasındaki ilişkinin karz akdi olduğu hukukçular tarafından tercih edilen görüştür.

¹⁹⁵ Bankacılık Kanunu md.3.

1.3.2.2. Katılma Hesaplarının Kanuni Tahlili

Katılım bankalarında kâr ve zarara katılma esasına dayalı olarak “katılma hesabı sözleşmesi” adı altında açılan hesaplara katılma hesabı denir.¹⁹⁶ Katılma hesapları, mudârebe akdine uygun olarak¹⁹⁷ toplanan fonlardan oluşmakta ve gerçek veya tüzel kişilerce nâma yazılı olarak açtırılmaktadır. Açılan hesap karşılığında hesap sahiplerine “Kâr ve Zarara Katılma Hesabı Cüzdanı” verilmektedir. Katılma hesabı sahipleri; yatırdıkları paranın miktar ve müddetine göre bankanın kâr ve zararından pay almaktadırlar. Zararın olması halinde ise hesap sahibine herhangi bir ödeme yapılmamakta bazen anaparadan daha az ödeme yapılabilmesi de söz konusu olabilmektedir.

Katılma hesapları mevduat bankalarındaki bir nevi vadeli mevduata benzemektedir. Vadeli mevduat hesaplarında olduğu gibi katılma hesaplarında da hesapta bulunan paranın belirli bir vade sonunda çekilmesi imkân dâhilindedir. Ancak vadeli mevduat hesaplarında vade sonunda, önceden belirlenmiş olan faiz miktarı anaparaya ilave edilerek ödenmesi garanti edilmekte, katılım hesaplarında ise vade sonunda ödenecek tutar, fonların işletilmesinden elde edilen kâr veya zarara göre belirsiz olarak yapılmaktadır. Katılma hesaplarının bu özellikleri göz önüne alındığında kanuni açıdan “Karz akdi” (ödünç para sözleşmesi) olarak nitelendirilmektedir.¹⁹⁸

Katılma hesaplarının taraflar arasında kanunlar ve ilgili mevzuatlar çerçevesinde yazılı bir şekle bağlı olarak akdedilmesinden hareketle yazılı şekle bağlı olan bir sözleşme olarak da değerlendirilmektedir.¹⁹⁹ Katılma hesabı ile toplanan fonlar 5411 Bankacılık Kanunu’nun 63. maddesi gereğince “Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)” kapsamına alınmıştır. Sigorta kapsamında olan tutar 100 bin TL ile sınırlandırılmıştır.

1.4. Banka Hesaplarının Fıkîhî Tahlili

Parasal ilişkiler İslam hukukunda detaylıca incelenmesiyle beraber, bir kurum olarak banka son dönemlerde ortaya çıktığından bankacılık ile ilgili sistematik bilgi klasik fıkîh kitaplarında yer almamıştır. Çağımızın iktisadi hayatının

¹⁹⁶ Mustafa Tiftik, *Türk Hukukunda Katılım Bankası Katılma Hesabı Sözleşmesi (İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri)*, Yetkin Yay. 1, Ankara, 2007, s.23.

¹⁹⁷ Zühtü Aytaç, “Özel Finans Kurumlarının Hukuki Yapısı”, *Ankara Üniversitesi, Sos. Bil. Fak. Der.*, C.XXXI, S.I, y.1986 s.234.

¹⁹⁸ Özgür, *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği*, s.73.

¹⁹⁹ Tiftik, *Katılma Hesabı Sözleşmesi*, s.68.

vazgeçilmezlerinden olan banka, İslam dünyasında faizsiz bankacılığın yaygınlaşmasıyla çağdaş İslam hukukçularının inceleme alanına girmiştir.

Çeşitli adlar altında bankaya yatırılan bu mevduatların fikhî niteliği çağdaş İslam hukukçuları arasında tartışılmaktadır. Araştırmamızın bu kısmında banka mevduatlarının İslam hukuku açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

1.4.1. Vadesiz ve Cârî Hesapların Fikhî Tahlîli

Çağdaş İslam hukukçularının vadesiz ve cârî hesaplar hakkındaki görüşleri, modern hukukçuların mevduat ve cârî hesaplarının kanuni niteliğine dair ifade ettiği görüşlerle benzerlik arz etmektedir. Çünkü mevduat ile katılım bankalarının işleyişi farklı olsa da vadesiz ve cari hesaplar, yapısı ve işleyişi bakımından aynı özellikleri taşımaktadır. Vadesiz ve cârî hesapların fikhî niteliğine dair vedîa, karz ya da müstakil bir akit olduğu noktasında üç farklı görüş belirtilmektedir:

Birinci görüş; Banka ile mûdi arasında yapılan cârî-vadesiz hesap sözleşmesi İslam hukuku açısından bir vedia akdidir. Arapça v-d-a kökünden türeyen vedîa, sözlükte “bırakmak, terk etmek” manasındır.²⁰⁰ İstilahta ise fikhî mezhepler arasında birbirine yakın farklı şekillerde tanımlanmakla²⁰¹ beraber genel olarak şu şekilde tanımlanmıştır: Vedîa, “*Eşyayı, mâlikinin mülkiyetinde kalmasıyla beraber birisinin yanına bırakmaktır.*” Mecelle’de ise “*Emin kabul edilen kimse nezdinde bulunan eşya*” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁰²

Genel olarak alım-satım işlemlerinde alış verişi konu olan nesneyi elinde bulunduran kişi, karşılıklı çıkarlar gereği aynı zamanda uğrayabileceği zarara katlanma sorumluluğunu da üstlenmektedir. Ancak vedia akdinde ise taraflar arasında herhangi bir çıkar amacı bulunmayıp akdin temelini yardım amacı ve güven esası oluşturmaktadır. Çünkü vedia da asıl amaç malın korunmasıdır. Bundan dolayı vedîa akdinde bir kasıt ve kusur bulunmadıkça emanet bırakılan nesneye bir zarar gelmesi halinde emanet edilen kişi sorumlu tutulmamaktadır. Emanet bırakılma esnasında geri ödemenin şart koşulması ise akdi batıl kılmaktadır. Emanet edilen emaneti kendisi koruduğu gibi ailesinin de yanına bırakabilmektedir. Şafî mezhebinde emaneti sadece

²⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII/380-383; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-Vesît*, Mektebetü'Şurûku'd-Düveliyye, Mısır, 2004 s.1021; Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Sözlük*, İpek Yay. 1, İstanbul, 1982, s.1642.

²⁰¹ Mezheplerin vedia tanımları için bkz: Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai'*, VIII/351.

²⁰² İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 453; Şirbâsî, *el-Mu'cemü'l-İktisadi'l-İslâmî*, s.476; Haddâdî, *el-Cevheratü'n-Neyyira*, İstanbul, 1319/ 1898, c.I, s.447; Mecelle md.762.

kendisine bırakılan koruyabilmektedir. Başkasına bıraktığı takdirde tazmin sorumluluğu üstlenmiş kabul edilmektedir.²⁰³

Vadesiz-câri banka hesaplarında ise hesap sahipleri, birikimlerini borç olarak değil korumak amacıyla bankaya yatırmaktadır. Bankalar ise müşterilerinin talepleri anında yatırılan birikimleri iade garantisi vermektedir. Bankaların iade garantisi vermesinden hareketle bazı İslam hukukçuları bu tür akitleri *vedia akdi* olarak değerlendirmektedir. Bazı bankaların vadesiz-câri işlemler karşılığında hesap ücreti almasını, *vedia akdi* olmasının bir sonucu olarak görmektedirler. Şayet banka hesapları karz akdi kabul edilseydi hesap karşılığında herhangi bir işletim ücretinin alınmaması gerektiğini savunmaktadırlar.²⁰⁴

Vadesiz hesapların kanuni tahlilinde de ifade edildiği gibi *vedia* işlemlerinde emanet olarak bırakılan nesne, talep anında aynen değil de mislen iade kararlaştırılırsa bu tür işlemler B.K. açısından usulsüz tevdi kapsamına girmektedir. Banka hesaplarında da mislen iade söz konusu olduğundan kanuni olarak usulsüz tevdi gerçekleşmektedir. Ancak usulsüz tevdi modern hukuk literatüründe kullanılmakla beraber İslam hukukunda karşılığı bulunmayan bir hukuk terimidir. Çağdaş bazı İslam hukukçuları *vedianın* bu türünü fikhî açıdan “*istisnaî vedia*” ya da “*nakıs vedia*” olarak tanımlamaktadır.²⁰⁵ Usulsüz tevdi işlemleri Borçlar Hukuku’nda en çok banka işlemlerinde görülmektedir.

İkinci görüş: Vadesiz ve Cârî hesaplar İslam hukuku açısından bir *karz akdi* olarak kabul edilmektedir. Çağdaş İslam hukukçularının çoğunluğunun benimsediği görüş bu doğrultudadır.²⁰⁶ Karz akdi İslam hukukunda “*Misliyyattan olan bir malı tekrar mislini ödemek üzere başkasına borç vermek*” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁰⁷ Banka, topladığı mevduatları öz sermayesine karıştırarak iade anında misli ile ödediğinden vadesiz-cârî hesaplar İslam hukuku açısından karz akdi kabul edilmiştir. Zira banka toplanan mevduatları ticari faaliyetlerinde kullanarak paranın bizatihi kendisini

²⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1989, XI/109-111; İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, VIII/454-457; Kâsânî, *Bedai’u’s-Sanai’*, VIII/353-357; İbn Rüşt, *Bidayetü’l-Müctehid*, s.694-695; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, (thk. Muhammed ez-Zahîlî) Daru’ş-Şamiyye, Beyrut, 1996, III/382-383; Bağdadî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, s.301-303; Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, IV/160-161; Hamza Aktan, “Emanet”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI/ 83-84; Yıldırım, “Vedia”, 596-597.

²⁰⁴ Hâlidî, “el-Hidematü’lletî Tukaddimühe’l-Bünükü’l-İslâmiyye”, *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, S.XVI, Konya, 2010, s.398; Bayındır S., “Banka Mevduatlarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Marife Der.*, S.II, İstanbul, 2005, s.15-16.

²⁰⁵ M. Fatih Turan, “İslam Hukuku Açısından Usulsüz Vedia akdi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, S.XV, Konya, 2010, s.406.

²⁰⁶ Bayındır S., “Banka Mevduatlarının Değerlendirilmesi”, s.16.

²⁰⁷ Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, VI/94.

tüketmektedir. Bu durum ise vedia mantığına aykırı olduğundan banka hesaplarında fikhî anlamda vedia hükümleri uygulanamamaktadır. Vedia akdinde emanet olarak bırakılan eşyanın herhangi bir kusur ve kasıt olmadan helak olması halinde tazmin sorumluluğu yoktur. Banka ise tazmin sorumluluğunu üstlenmekte ve talep anında parayı iade etmeyi garanti etmektedir. Aynı zamanda banka, bu paraların bizatihi kendisini korumak ve talep anında sahibine geri vermek üzere bir emanet olarak almamaktadır. Mislini ödemek suretiyle banka işlemlerinde kullanmak amacıyla kabul etmektedir. Bu durum ise bu hesapların karz akdi olduğunu kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla vadesiz ve câri hesaplar İslam hukukçularının çoğunluğuna göre vedia akdi olmayıp karz akdi kabul edilmektedir.²⁰⁸

İslam Fıkıh Akademisi'nin (Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmi) vadesiz-cari hesaplar hakkında almış olduğu karar da bu yöndedir. Akademi, 1995 yılında Birleşik Arap Emirliklerinin Başkenti Abu Dabi'de yapılan 9. dönem toplantısında câri hesap hakkında şu kararı almıştır: *“Hem İslamî bankalar hem de faizle çalışan bankalardaki câri hesaplar/vadesiz mevduatlar fikhî açıdan karz akdidirler. Bu mevduatları teslim alan bankanın tazmin sorumluluğu olup talep anında şer'an iade zorunluluğu vardır. Bankanın (ödünç alanın) zengin olması karz hükmünü etkilemez”*.²⁰⁹

Üçüncü görüş: Vadesiz ve câri hesapların fikhî niteliğine dair beyan edilen diğer bir görüş ise, bu hesapların müstakil birer akit olduğudur. Çağdaş İslam hukukçularından Muhammed Şahate el-Cündî bu görüşü savunmaktadır.²¹⁰ Câri hesap sözleşmesi banka ile mûdi arasında karşılıklı rızaya ve işbirliğine dayanan bir sözleşmedir. Bu özellikleriyle câri hesap, fıkıh kitaplarında zikredilen belli akitlerle ilişkisi olmayan, ticari örf haline gelmiş, kendine özgü yeni ve bağımsız bir akitir.²¹¹

Vadesiz ve câri hesapların vedia akdi kabul edilmesi kanaatimizce tutarlı gözükmemektedir. Zira banka hesapta bulunan paraları kullanmakta ve her durumda geri ödemeyi taahhüt etmektedir. Bu durum ise şer'î anlamda vedia akdine aykırıdır. Zira vedia, emanete bırakılan şahsın (mûda leh) herhangi bir kusur olmadan elinde

²⁰⁸ Sebîr, *el-Muâmelâtü'l-Maliyyetü'l-Muasıra*, s.265; Metrek, *er-Ribâ ve'l-Muamelati'l-Masrafiyye*, s.346; Umrânî, “el-Hisabü'l-Câri – el-Alakatü'l-Masrafiyye ve'l-Âsari's-Şer'iyye”, *Mecelletü'l-Buhûs ve'd-Dirasatü's-Şer'iyye*, S.VIII, Riyad, 2013, s.17; Hâlidî, “el-Hidematü'lletî Tukaddimühe'l-Bünükü'l-İslâmiyye”, s.397-398.

²⁰⁹ Heyet, “Kararu bişe'ni'l-vedâii'l-masrafiyye (Hisâbâtü'l-Mesârif)”, Karar no: 86 (3/9), <http://www.iifa-aifi.org/1992.html> (Erişim: 12 Nisan 2016).

²¹⁰ Bayındır S., “Banka Mevduatlarının Değerlendirilmesi”, s.15.

²¹¹ Emrullah Dumlu, “Fıkhi Açıdan Altın Hesabı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, S.XX, Konya, 2012, s.249.

helak olursa tazmin sorumluluğu doğurmaz. Bu tür akitlerin icâre akdi kabul edilmesine de imkân yoktur. İcâre akdinde akde konu olan nesnenin zâtının baki kalması şartıyla kendisinden istifade edilmesi gerekmektedir. Para da ise böyle bir durum gerçekleşmemektedir. Para kullanıldığı takdirde tüketilen bir nesne olduğunda icâre akdine konu olamamaktadır. Netice itibariyle, vadesiz ve câri hesaplarda akit sonucunda para bankanın mülkiyetine geçip talep anında da misli ile iade söz konusu olduğu için bu hesapların karz akdi sayılması daha isabetli olmaktadır.²¹²

1.4.2. Vadeli Hesapların Fıkîhî Tahlîli

Faiz sistemi içerisinde faaliyet gösteren ticarî bankalar, mevduatlarının önemli bir bölümünü ihtiyaç sahiplerine kredi kullandırarak değerlendirmektedirler. Bankalar, tasarruf sahiplerinin birikimlerini bu şekilde değerlendirdiğinde belirli miktarlarda faiz geliri elde etmektedirler. Bu faiz gelirin bir kısmı hesap sahiplerine ödenmekte bir kısmı ise kâr olarak banka kasasına aktarılmaktadır. Vadeli mevduat hesap sahiplerine taahhüt edilen faiz oranı ile kredi faizi arasındaki fark, mevduat bankalarının ana gelir kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Banka ile müdi arasında yapılan bu tür sözleşmeler İslam hukuku açısından ise faiz unsurunu içeren karz akdi niteliği taşımaktadır.

Ribâ (faiz), lügatte “fazlalık, artma, yükselme, suyun taşkınlığı” gibi anlamlara gelmektedir.²¹³ İslam Hukukunda faiz, “*Malın mal karşılığı değişimi mahiyetindeki bir akitte taraflardan birinin lehine şart koşulan ve karşılığı bulunmayan fazlalık*”²¹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Modern iktisat bilimi açısından ise faiz, “*tasarruf sahiplerine tasarruflarını ödünç vermeleri karşılığı ödenen bedel*” olarak tanımlanmaktadır.²¹⁵

İslam hukukunda faiz kavramına yüklenen anlam ile iktisat biliminde yüklenen anlamlar birbirinden farklıdır. İktisat bilimi açısından faiz, sermayenin gördüğü iş mukabilinde karşılık olarak ödenen bir fiyat kabul edilmektedir. Arazi ve gayri menkullerin kirası olduğu gibi paranın da bir kirasının olabileceği varsayılarak ödünç olarak verilen para karşılığında faiz talep edilmektedir. Ancak iktisat açısından para bir

²¹² Sa’duddîn Muhammed Kebiyy, *el-Muâmelâtü’l-Mâliyye el-Muasıra fî davi’l-İslâm*, el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut, 2002, s.264.

²¹³ Mustafa, *el-Mu’cemü’l-Vesît*, s.326; Şirbâsî, *el-Mu’cemü’l-İktisadi’l-İslâmî*, s.190.

²¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, XII/109; Kâsânî, *Bedai’u’s-Sanai’*, VII/46; Abdurrahman b. Muhammed el-Gelibolî, *Mecmau’l-Enhur fî Şerhi Mülteka’l-Ebhur*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, III/119.

²¹⁵ Dinler, *İktisada Giriş*, s.295.

nesne olarak kendisi sermaye kabul edilmemektedir. Dolayısıyla faiz, para halindeki sermayenin kirası olarak görülmektedir.²¹⁶

İslam Hukukunda faiz ise, fazlalık faizi (ribe'l-fazl) ve vade ya da gecikme faizi (ribe'n-nesîe) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Ribe'l- fazl, iki bedelden birisinin kendi cinsiyle peşin olarak fazla satılması demektir. Ribe'n-nesîe ise aynı cins iki nesnenin birini diğeri mukabilinde veresiye olarak satmak demektir.²¹⁷ İmam Şafîî, faize üçüncü bir kısım olarak ribe'l-yed'i eklemektedir. Ribe'l yed, alışverişte bedellerden birisinin ya da her ikisinin kabzının gecikmesi demektir.²¹⁸ Cumhura göre ribe'l-yed, ribe'n-nesîenin tanımına dâhildir.²¹⁹

İslam Hukuku'nda ise faiz, hem fazlalık hem de vade faizini kapsayacak şekilde şöyle tanımlanabilmektedir: "Faiz, ödünç işlemlerinde veya alışverişte ortaya çıkan, karşılığı bulunmadığı veya eşitsiz paylaşıldığı için iki taraftan birini zarara uğratan, gerçekleşmiş veya gerçekleşme ihtimali bulunan fazlalık veya kısaca karşılıksız bir değer transferidir."²²⁰

Banka kredi işlemleri temelde belirli bir vade ve vade sonunda alınan fazlalıktan oluşmaktadır. Mevduat bankalarının kredi müşterilerinden aldıkları ve vadeli hesap sahiplerine ödedikleri bu fazlalıkların faiz (ribâ) olmasında herhangi bir şüphe yoktur. Çünkü banka belirli bir süre çerçevesinde kullandığı kredilerden dolayı anaparaya ilaveten fazlalık talep etmektedir. Bu fazlalık, vadeli mevduat hesaplarının fikhî niteliğini belirlemede esas alınacak kriteri oluşturmaktadır. Bu kredi işlemleri fikhî açıdan fazlalık faizi (ribe'l-fazl) ve vade ya da gecikme faizini (ribe'n- nesîe) bünyesinde bulunduran bir akit özelliği taşımaktadır. Zira banka, müşterisi ile yaptığı anlaşma çerçevesinde aldığı parayı fazlalığıyla beraber ödediğinden fikhî açıdan ribe'l-fazl, krediyi belirli bir vade çerçevesinde alıp kullandığından dolayı ise ribe'n-nesîe hükümlerini ihtiva etmektedir.²²¹

²¹⁶ Mustafa Coşkun, "Faiz- Banka ve İslam", *İslam Medeniyeti Der*, S.XXV, (Ekim-1972), İstanbul, 1972, s.40; Altan; Çürük, "Modern İktisat Bilimi Açısından Para ve Faiz" s.43.

²¹⁷ Kâsânî, *Bedai' u 's-Sanai'*, VII/46; İbn Rüşt, *Bidayetü'l-Müctehid*, s.539; İbn Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, VII/3; Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, VI/105; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yay. 8, İstanbul, 2013, II/201-202.

²¹⁸ Kâsânî, *Bedai' u 's-Sanai'*, VII/46.

²¹⁹ Metrek, *er-Ribâ ve'l-Muamelati'l-Masrafiyye*, s.141.

²²⁰ Özsoy, "Para ve Faiz", s.79.

²²¹ Metrek, *er-Ribâ ve'l-Muamelati'l-Masrafiyye*, s.348.

Ribe'l-fazl ve ribe'n-nesîenin haram olmasında cumhur ittifak etmektedir. Cumhur, أحل الله البيع وحرم الربا “Allah alışverişi helal faizi ise haram kılmıştır”²²² ayetini delil göstererek faizin her çeşidinin haram olduğunu ifade etmektedir. Zira ayette geçen er-ribâ kelimesi âmm bir lafız olduğundan faizin her çeşidini kapsamaktadır.²²³ Ribâ kelimesindeki lamı tarifi ahd-i zihni için olduğu kabul edildiği takdirde, Arapların cahiliye döneminde uyguladığı faiz türüne hamledilmiş olmaktadır.²²⁴

Cahiliyye döneminde Araplar ribâ kavramını vadenin uzatılmasına karşılık olarak borcun da artması anlamında kullanırlardı.²²⁵ O dönemlerde faiz denildiğinde genel olarak borç faizi akla gelmekteydi. Hadislerde ise ribâ kavramına yeni anlamlar kazandırılarak ağırlıklı olarak alış veriş faizini üzerinde durulmuştur.²²⁶ Alış veriş faizi Arapların bilmediği ilk defa Peygamber efendimiz tarafından açıklanan bir faiz çeşididir. Dolayısıyla İslam Hukuku’nda faiz kavramı diğer ekonomik sistemlerden farklı olarak daha kapsamlı incelenmiştir.²²⁷

Ribe'l-fazlın haram olmasında cumhur ittifak etmekle beraber Sahabeden İbn Abbas, İbn Mes’ud, Üsâme b. Zeyd, Zeyd b. Erkam, İbn Zübeyr ve tabîinden Atâ b. ebî Rabâh “faiz ancak nesîe olandır”²²⁸ hadisinden hareketle bu tür bir muamelenin caiz olduğunu beyan etmektedir.²²⁹

Dr. Muhammed Osman Sebîr, ilgili eserinde Dr. Şevkî el-Fencerî ve eski Mısır müftüsü Dr. Muhammed Seyyid Tantavî gibi bazı araştırmacıların vadeli hesapları mudârebe akdi olarak değerlendirdiklerini ifade etmektedir. Bu araştırmacılara göre bankalar mudârib hesap sahipleri de rabbû'l-mal kabul edilmek suretiyle vadeli hesaplar birer mudarebe akdi olarak değerlendirilebilmektedir.²³⁰ Mudârebe akdinde kârın önceden belirlenmesini yasaklayan şer’î bir nassın olmamasından hareketle bu tür akitte kârın önceden belirlenmesinde herhangi bir mahzur görmemektedirler. Kârı önceden

²²²Bakara 2/275; Kur’an-ı Kerim’de Ribâ ayetleri nüzul sırasına göre şöyledir: er-Rûm, 30/39; el-Bakara, 2/275-279; Âl-i İmrân, 3/130; en-Nisâ 4/160-161.

²²³Metrek, *er-Ribâ ve l-Muamelati l-Masrafiyye*, s.57; Zekiyüddin Şa’ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Diyanet Vakfı Yay. 17, Ankara, 2012, s.346.

²²⁴Kurtubî, *el-Câmiu l-Ahkami l-Kur’ân*, Daru’l-Kütüb, Kahire, 1965, III/358.

²²⁵Özsoy, “Faiz”, s.110.

²²⁶Müslim, *Müsâkât*, 81,84; Ebû Dâvûd, *Büyü*, 12.

²²⁷Özsoy, “Faiz”, s.113.

²²⁸Müslim, *Müsâkât*, 101.

²²⁹Heyet, “Ribâ”, *el-Mevsûâtü l-Fıkhiyye*, Vizeratü l-Evkâf ve ş-Şuûni l-İslâmiyye, Kuveyt, 2006, XXII/61; Kâsânî, *Bedai’u s-Sanai*, VII/52; İbn Rüşt, *Bidayetü l-Müctehid*, s.539; Metrek, *er-Ribâ ve l-Muamelati l-Masrafiyye*, s.56; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II/201-202.

²³⁰Sebîr, *el-Muâmelâtü l-Maliyyetü l-Muasıra*, s.267.

belli olan faizli bankalar ile kârı belli olmayan faizsiz bankalarla çalışmakta arasında bir fark gözetmemektedirler.²³¹

Vadeli hesapların mudârebe akdi olarak değerlendirilebilmeleri mümkün değildir. Zira bankalar vadeli hesaplarda faizi önceden sabit bir miktar olarak belirlemekte, mudârebe akdinde ise kâr anlaşılan oran üzerinden paylaşılmaktadır. Nitekim banka faizleriyle ilgili olarak 1965 yılında Kahire’de İslam hukukçularıyla birlikte iktisatçıların katıldığı II. İslam Araştırmaları Kongresi’nde her çeşit faizin haram olduğu ve bu konuda üretim kredisi ile tüketim kredisi arasında hiçbir farkın bulunmadığına, faizin azı ile çoğu arasında fark olmadığına, faizin her türünün Kur’an ve Sünnet’in yasakladığı haram kapsamına girdiğine karar verilmiştir.²³²

20-22 Mayıs 1979’da Birleşik Arap Emirlikleri’nin Dübey kentinde yapılan I. İslam Bankası Kongresi’nde İslam ülkelerine, bankalarını İslami bankacılık prensiplerine göre kurmaları çağrısında bulunulmuştur. 1983 yılında yapılan II. İslam Bankası Kongresi’nde faizin şer’an haram olduğu teyit edilmiş, Müslümanlara paralarını İslami bankalara ve şirketlere yatırmaları tavsiye dirmiştir. 1985’te III. İslam Bankası Kongresi’nde ise islamî bankaların kurulmasının şer’î bir zaruret olduğuna vurgu yapılmıştır. Mevcut bankalarla şer’an mahzurlu işlemleri yapmanın haram olduğu, İslami bankalarla çalışmanın müslümanların bir görevi olduğu, faiz yoluyla elde edilen her türlü kazancın haram olduğu belirtilmiştir.²³³

İslam Fıkıh Akademisi 1985 yılında yaptığı II. dönem toplantıda vade üzerine ilave edilen her türlü fazlalığın faiz olduğuna karar vermiştir. Akademi müslümanların banka ihtiyacını gidermek amacıyla İslam ülkelerini, İslami bankaların kurulmasına ve bu bankacılığın gelişmesine yardımcı olmaya teşvik etmiştir.²³⁴

1.4.3. Katılma Hesaplarının Fıkıhî Tahlîli

Katılım hesaplarına katılanlar, banka ile yapılan anlaşma çerçevesinde kanunla belirlenmiş vadelerden oluşan havuzlardan birisine kâr ve zarara katılma hesabı cüzdanı karşılığında parasını yatırarak ortak olmaktadır. Bu hesaplarda zaman ve miktar unsurunun bulunması zorunludur. Zaman unsuruna göre, yatırılan paranın bir ay, üç ay,

²³¹ Bayındır S., “Banka Mevduatlarının Değerlendirilmesi”, s.12.

²³² Ali Ahmed Salûs, *el-İktisadü’l-İslâmî ve’l-Kazaya’l-fikhiyyetü’l-Muasıra*, Dâru’s-Sekâfe, Katar, 1998, s.167.

²³³ Özsoy, “Faiz”, s.124.

²³⁴ Heyet, “Karar bi-Şe’ni Teâmüli’l-Masrafiyyi bi’l-Fevâidi ve Hükmi’t-Teâmüli bi’l-Mesari’l-İslâmiyye”, Karar no: 10 (2/10), <http://www.iifa-aifi.org/1598.html> (Erişim 21 Nisan 2016).

altı ay, bir yıl gibi taraflar arasında belirlenen süre zarfında bankada bulunması bu süre dolmadan talep edilememesi zorunludur. Miktar unsurunda da; yatırılan paranın 250, 500 TL; 1000 dolar gibi belirli bir miktardan az olmaması şart koşulmaktadır. Banka, vadeleri belli olan bu fonları ya ticari faaliyetlerinde ya da girişimcilerle kurduğu ortaklık çerçevesinde işletmektedir. Elde edilen kâr ya da zarar anlaşmaya göre fon sahiplerine dağıtılmaktadır. Önceden de belirtildiği üzere bankanın bu kârlardan alacağı pay % 20 den fazla olamamaktadır.

Kâr ve Zarara Katılma Sözleşmelerinin İslam Hukuku'nda karşılığı mudâربه yani emek-sermaye ortaklığıdır. Bu hesaplarda sermaye sahipleri rabbü'l-mal, banka mudârib, girişimciler ise ikinci mudârib olmak üzere üç taraf vardır. Hesap sahibi sermayedâr sıfatıyla birikimini bankaya teslim etmekte, banka ise mudârib olarak bu birikimleri değerlendirmektedir. Fon sahiplerinin paralarını banka, onlar adına işlettiğinden dolayı aynı zamanda onların vekili de olmaktadır. Katılma hesaplarının İslam hukuku açısından bir *mudarebe akdi* olduğu, çağdaş İslam hukukçularının da ortak kanaatidir. İslam Fıkıh Akademisinin (Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî) 1995 yılında Abu Dabi'de yapılan 9. Dönem toplantıda aldığı karar da bu doğrultudadır.²³⁵

Mudâربه, d-r-b fiilinin müfaâle kalıbından masdardır. Sözlükte “yol tepmek, sefer yapmak” manasına gelmektedir.²³⁶ İstılahta ise Mudâربه; Bir taraftan sermaye diğer taraftan emek olmak üzere akdedilen ortaklıktır.²³⁷ Bu akit Hanefî ve Hanbelî fıkıh kitaplarında *Mudâربه*, Şafiî ve Malikî fıkıh kitaplarında ise *Kırâz akdi* adı altında zikredilmektedir.²³⁸

Mudârib kâr amacıyla genellikle seferde olduğundan Irak fakihleri müzzemil sûresinin 20. ayetinde geçen “*yadribûne*” kelimesinden hareketle bu akde mudâربه akdi demektedirler. Hicaz fakihleri; sermaye sahibi (rabbü'l-mal) malının bir bölümünü mudâربه vermek maksadıyla ayırdığından, mudârib ise emeğinin karşılığı olarak kârın bir kısmını aldığından dolayı bu akde karz kökünden türeyen ve kesmek manasına gelen *kırâz akdi* demeyi tercih etmektedirler. Medine fakihleri ise karz kelimesinin müfeâle kalıbı olan *mukâraza* kelimesini tercih etmişlerdir. İsimlendirmedeki farklılıklar, akdin

²³⁵ Heyet, “Kararu biş-e'ni'l-vedâii'l-masrafiyye” 86(3/9), <http://www.iifa-aifi.org/1992.html> (Erişim 27 Nisan 2016).

²³⁶ Şirbâsî, *el-Mu'cemü'l-İktisadî'l-İslâmî*, s.426.

²³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XXII/18; Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai'*, VIII/3; Nevevî, *Ravzatü't-Talibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1991, V/117; Meydanî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., II/131; Mecelle md.1404.

²³⁸ Heyet, “Mudarâbe”, *el-Mevsûâtü'l-Fıkhîyye*, Kuveyt, 1998, XXXVIII/35.

içeriğine göre akde bir isim vermekten kaynaklanmaktadır. Serahsî, ayete muvafık olduğundan dolayı mudârame ismini tercih etmiştir.²³⁹

İslam Hukukçuları Mudârame akdinin istihsanen meşru olduğunda ittifak etmişlerdir. İş ve ücretin meçhul olmasından dolayı bu akit, kıyasen meşru olmaması gerekse de maslahat gereği meşru kabul edilmiştir. Helal kazancı, rızık aramayı ve ticareti emreden ayetler, Peygamber Efendimizin (sav) kavli ve takriri sünneti ve sahabe uygulamaları bu muamelenin meşru olduğuna delil gösterilmektedir. Dolayısıyla kıyas; kitap, sünnet ve icmâ karşısında terk olunmaktadır.²⁴⁰

Diğer akitlerde olduğu gibi mudârame akdinin de birtakım şartları vardır. Ehliyeteye sahip tarafların karşılıklı irade beyanlarıyla (icap-kabul) kurulması bu akdin rûknüdür. İcap ve kabul esnasında mudârame ya da mukâraza kelimelerinin telaffuzu şart koşulmamış, akde ait temel unsurları içeren her hangi bir ifadeyle de kurulabileceği belirtilmiştir. Sermaye ve kâr oranının taraflar arasında belirlenmesi bu akdin sıhhat şartıdır. Sermayenin taraflar tarafından bilinir olması, sermayenin para cinsinden olması akdin şartlarındandır.²⁴¹

Mecelle’de Mudârame akdi ile ilgili olarak sekiz şart zikredilmektedir. Bunlar:

1. Sermayedar vekil tayin etmeye, mudârib ise vekil olmaya elverişli olması,
2. Sermaye para cinsinden olması,
3. Sermayenin akdi gerçekleştirenler tarafından bilinir olması,
4. Sermaye belirli (muayyen) olmalısı,
5. Sermayenin mudârame teslim edilmiş olması, (sermayenin teslim edilmemesi ya da her gece sermaye sahibine tesliminin şart koşulması akdi fasit yapmaktadır).
6. Kârın şayî (1/2, 1/3, 2/3 gibi belirli oranlar üzerinden) olması,
7. Tarafların alacağı kâr oranlarının belli olması (mudâribin kâr hissesinin 1/3 olması gibi),
8. Mudâribin alacağı miktar kârdan verilmesi gibi. Mudâribin alacağı miktarın sermaye parasından ödenmesi ya da belirli miktarın şart koşulması akdi batıl yapmaktadır.²⁴²

²³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, XXII/18; Kâsânî, *Bedai’u’s-Sanai’*, VIII/3; Şirbinî, *Muğni’l-Muhtâc ila Marifeti Meaniye’lfazi’l-Minhâc*, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvez), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2000, III/397.

²⁴⁰ Kâsânî, *Bedai’u’s-Sanai’*, VIII/4; Heyet, “Mudarâbe”, XXXVIII/37; Kallek C., “Mudarâbe”, *DİA*, c.XXX, İstanbul, 2005, s.359.

²⁴¹ Heyet, “Mudarâbe”, XXXVIII/40-45.

²⁴² Mecelle md. 1408-1411.

Hanefî, Şafîî, Malikî mezhebi ve Ahmed b. Hanbel'den yapılan bir rivayete göre sermaye olarak paranın değil de ticaret eşyasının verilmesi durumunda akit batıl olur. Zira ticaret eşyaları kâr miktarının bilinmemesine neden olmaktadır. Ticaret eşyalarının kıymeti, kıymet bildirenlere göre farklılık arz etmektedir. Bu farklılık ve bilinmezlik taraflar arasında münazâya ve fesada neden olacağından sermayenin eşya olarak verilmesi caiz görülmemektedir.²⁴³

İmam Malik ve Ahmet b. Hanbel'den yapılan diğer bir rivayette, sermayenin para olması şart koşulmamaktadır. Sermaye olarak, satılması ve parasının sermaye olarak kullanılması şartıyla ticaret eşyalarının verilmesini caiz görmektedirler. İbn Ebî Leylâ, Tâvûs, Evzaî, Hammad b. Süleyman bu görüşü savunmaktadır.²⁴⁴ Mudâribe satması ve sermaye olarak kullanması için ticaret eşyası verilse ve mudâribin de eşyaları satıp parasını sermaye olarak kullanmasını Hanefî mezhebi caiz görmektedir. Zira burada mudâribe akdi ticaret eşyasına değil paraya izafe olmaktadır.²⁴⁵ Mecelle, satılmak maksadıyla verilen ticaret eşyalarının satılıp, parasının sermaye olarak kullanılabileceğini kanunlaştırmıştır.²⁴⁶

Mudâribe akdi geçmişte gördüğü işlevlerin yanı sıra günümüzde de Katılım bankaları tarafından fon kullandırma yöntemlerinden biri olarak yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Katılım bankaları bu hesaplarda toplanan fonları üçüncü şahıslara ya da kurumlara çeşitli şekillerde kullandırarak alt mudarabe yöntemiyle değerlendirmektedir.²⁴⁷ Cumhura göre mudâribin kâr amacıyla alış verişi yapması, sermayeyi alt mudâribe vererek işletmesi ya da başkasını vekil tayin etmesinde sakınca yoktur.²⁴⁸ Katılım bankalarında katılma hesabı açanlar bankanın bu paraları üçüncü kişiler aracılığı ile değerlendireceğini önceden bilmekte ve buna göre hesap açmaktadır.

Katılma hesabı ile toplanan fonlar, 5411 Bankacılık Kanunu'nun 63. maddesi gereğince "Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)" kapsamına alınmıştır. Sigorta kapsamında olan tutar 100 bin TL ile sınırlandırılmıştır. 1980'lerde faaliyete geçen Özel Finans Kurumlarının, 2001 yılı öncesinde herhangi bir güvenceyle teminat altına alınmaması tasarruf sahiplerinin tercihlerini engellemekteydi. 2005 yılında yapılan

²⁴³ Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai*, VIII/10; Şirâzî, *el-Mühezzebe*, III/473; İbn Rüşt, *Bidayetü'l-Müctehid*, s.631; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, III/632; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Dâru Alemlî'l-Kütüb, Riyad, 1997, VII/116; Heyet, "Mudarâbe", XXXVIII/43.

²⁴⁴ Heyet, "Mudarâbe", XXXVIII/45; Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai*, VIII/12.

²⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, XXII/21; Heyet, "Mudarâbe", XXXVIII/43-45.

²⁴⁶ Mecelle md. 1409.

²⁴⁷ Döndüren, *Ticaret ve İktisat ilmi*, s.440.

²⁴⁸ Heyet, "Mudarâbe", XXXVIII/56.

düzenleme ile yatırılan fonların teminat altına alınmasıyla katılım bankalarının yasal çerçevesi netleşmiştir.

Katılım bankalarına yatırılan fonların belli bir kısmının garanti altına alınması kâr- zarar ortaklığı esasına göre çalışan faizsiz bankacılığın ruhuna aykırı gibi gözükmektedir. Zira teoride fon sahipleri kâr-zarar ortaklığı hesabı açtıkları halde pratikte yatırdıkları paranın 100 bin TL'ye kadar olan kısmının her durumda kendilerine ödeneceğini bilmektedirler. Katılma hesaplarına yatırılan paralara bazı durumlarda kâr verilemeyeceğini hatta paranın miktarında bile düşüşün olabileceğini savunmak ve diğer taraftan da fon garantisine sahip olmak kendi içinde biraz tutarsız olduğu akla gelebilir. Yatırılan paranın belli bir kısmının garanti altına alınması, parasını faiz sistemiyle çalışan bankalara yatırmak istemeyen tasarruf sahipleri için ve katılım bankalarının kanuni alt yapısını güçlendirmek için büyük bir adım olduğu kanaatindeyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BANKACILIK'TA ALTIN İŞLEMLERİ VE FİKHÎ TAHLÎLİ

İnsanlık tarihinde çok önemli roller üstlenen altın; parlak, sarı renkte ve kolayca işlenebilecek yumuşaklıkta bir madendir. Uzun yıllar paslanmayan, ilk halini koruyabilen ve kolayca işlenebilen bir maden olma özelliği nedeniyle altına olan talep sürekli artmaktadır. Periyodik cetvelde Au simgesi ile gösterilen altın, atom numarası 79, atom ağırlığı ise 197'dir. Doğada bol miktarda bulunmayan bu maden; asitlere karşı dayanıklı, kolayca kimyasal tepkimelere girmeyen, ısı ve elektrik iletkenliği yüksek olduğundan günümüz teknolojisinde ve endüstri alanlarda tercih edilmektedir.²⁴⁹

Çağlar boyunca altın, kıymet muhafaza aracı olmasının yanı sıra para olarak kullanılan ve ekonomik değerini arttırarak koruyan kıymetli bir maden olmuştur. Altın, uzun yıllar parasal sistemlerin temelini oluşturmuş, ticari işlemlerde ve finansal sistemlerde mübadele aracı olarak kullanılmıştır. İnsanoğlunun bu madenle tanışması 10-12 bin yıl öncesine dayanmaktadır. Bu dönem içerisinde insanların ilk kullandığı elementlerden biri de altın olmuştur. Anadolu Müzesi'nde sergilenen buluntularda M.Ö. 6000'li yıllarda Cilalı Taş Devri'nde altın, demir ve bakır gibi madenlerin kullanıldığı görülmektedir.²⁵⁰ Mübadele aracı olarak kullanılmadan önce Yunanlılar, Mısırlılar ve Asurlular tarafından sanat eserleri yapımında da kullanılmıştır. İlk Çağlarda özellikle Anadolu, Mısır ve Orta Asya'da altın işlenerek önemli eserler meydana getirilmiştir.²⁵¹

Altının para olarak kullanılması ise ilk olarak M.Ö. 3900 yıllarında standart altın çubukların imal edilmesiyle başlamıştır. Bu yıllarda geliştirilen ısıtma tekniği ile altın parçacıkları eritilerek külçe altın imal edilmiştir.²⁵² M.Ö. 2000'li yıllarda Asurlu tüccarların ve M.Ö. VII y.y.'da İon şehir halkının altını para olarak kullandıkları belirtilir. M.Ö. Hititler (2000-1750), Urartular (850-585), Frigyalılar (750-650) ve

²⁴⁹ Hasan Zeybek, *Altın Yatırımı Bankacılığı ve Kredileri*, Veritas Yay. 1, İstanbul, 2014, s.29; M. Göknıl Vural, *Altın Piyasası ve Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörler*, TCMB, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2003, s.5; Halil Sahillioğlu, "Altın", *DİA*, c.II, İstanbul, 1994, s.532; <https://tr.wikipedia.org/wiki/Alt%C4%B1n> (Erişim 2 Mayıs 2016).

²⁵⁰ Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.32-33.

²⁵¹ Kemal Kaplan, *Türkiye'de Kuyumculuk ve Altın*, İTO Yay. 1, İstanbul, 2003, s.10.

²⁵² Ayşe Özlem Doğan, *Altın Bankacılığı ve Türkiye Uygulaması*, (Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Ens. Basılmamış Y.Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s.9.

Lidyalılar (650-550) döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde maden tesisleri kurularak altın para basıldığı kaynaklarda aktarılmaktadır.²⁵³

Ancak bilimsel açıdan altının, M.Ö. 1091'de Çinliler ve M.Ö. 625 yıllarında kendi maden yataklarını işleten Lidyalılar ve Yunanlılar tarafından çekiçle dövülerek imal edilen altın sikkelerin para olarak kullanıldığı kesin kabul edilmektedir. Lidyalılarda ilk altın para Kral Krezus (M.Ö. 561-546) tarafından basılarak Akdeniz limanlarında kullanılmıştır.²⁵⁴ Lidyalıların altın para basmasından sonra Pers, Makedonya ve Roma İmparatorluğunda altın para kullanımı yaygınlaşmıştır. Altının para olarak kullanılması bu tarihlerden sonra daha da yaygınlaşmaya başlamış ve nitekim 1500 yıllarında İspanya'da 1600 yıllarında Londra'da 1700- 1800'lü yıllarda Rusya, Amerika ve İngiltere yaygın bir şekilde kullanıldı belirtilmektedir.²⁵⁵ Anadolu'da en eski altın paralar Milet, Phocaea ve Efes Kentlerinde bulunmuştur.²⁵⁶

Altın madeninin mübadele aracı olarak kullanımının yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte altının tartılabilir ve ölçülebilir hale getirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç sonucunda insanlar terazi, mihenk taşı ve bir takım farklı kontrol sistemlerini bulmuşlardır. O dönemlerde presler aracılığıyla yuvarlak ve yassı altın-gümüş para basılarak standart altın ve gümüş para geliştirilmiştir.

Eski çağlardan beri değişim, yatırım ve tasarruf aracı olarak parasal sistemler içerisinde önemli bir konuma sahip olan altın, günümüz ekonomisi açısından da vazgeçilmez bir unsurdur. Her türlü ekonomik koşullarda değerini ve satın alma gücünü koruyabilmesi nedeniyle ekonomik belirsizlik zamanlarında güvenilir bir yatırım aracı olarak stratejik açıdan büyük önem arz etmektedir. Altın, fiziksel özellikleri nedeniyle talep görmesinin yanı sıra son zamanlarda yatırımcılar, bankalar ve tasarruf sahipleri tarafından da talep görmektedir.

Altın, takı ve mücevherat olarak da talep edilen bir madendir. Altına olan talebin büyük bir kısmını mücevherat olarak kullanılması oluşturmaktadır. Finansal ve mücevherat kullanımına ek olarak altın, sanayi ve teknolojinin hammaddesi olarak da kullanılmaktadır. Sanayi ve teknoloji amaçlı kullanımı ise ağırlıklı olarak ileri teknoloji gerektiren elektronik ürünlerde vb. alanlarda olmaktadır.

²⁵³ Özlem Doğan Sertkaya, "Türkiye'de Altın Madenciliği", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü Coğrafya Der.*, S.XIII, (Eylül 2005), İstanbul, 2005, s.153.

²⁵⁴ Bernstein, *Altının Gücü*, s.179; Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.33; Doğan, "Türkiye'de Altın Madenciliği", s.153.

²⁵⁵ Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.35-36.

²⁵⁶ Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.33-34; Vural, *Altın Piyasası*, s.6.

Modern ekonomilerin ve bankacılık sistemlerinin gelişmesiyle altın, parasal işlevini kaybetmesine rağmen uluslararası riskleri azaltmak, likidite ve güvenlik sağlamak amacıyla Merkez Bankaları tarafından başvurulacak rezerv kaynağı olarak da değerlendirilmektedir. M.B. parasal istikrarı sağlamak ve enflasyonla mücadele etmek amacıyla rezervlerinde altın bulundurmaktadırlar. Parasal sistemde yaşanan değişikliklere, likidite sıkışıklığına ya da kamu borçlarına bağlı olarak bazı zamanlar M. B. altın satışını tercih etmektedir. Ticari amaçlarla ellerinde altın bulunduran yatırımcılar ise enflasyondaki değişimlere ve politik gelişmelere bağlı olarak altın arzına gitmektedirler.²⁵⁷

Günümüzde daha çok tasarruf fonksiyonuyla ön plana çıkan altın, iktisadî ve tarihsel süreci incelendiğinde para olarak kullanıldığı dönemler, Merkantilist Dönem (15. yy.-18.yy.), Altın Sikke Standardı Dönemi (1873-1914), İki Savaş Arası Dönem (1914-1944), Bretton Woods Dönemi/Altın Kambiyo Sistemi (1944-1973) ve Serbest Altın Piyasası Dönemi (1973-2003)²⁵⁸ olmak üzere beşe ayrılmaktadır.

Merkantilist Dönem (15. yy.-18.yy.), bu dönemde altın; ekonomik gücün, refah düzeyinin ve ülke zenginliğinin sembolü olarak kabul edilmiştir. Kıymetli madenleri özellikle de altın maden rezervlerini arttırmak, bir ekonomi politikası olarak görülmüştür. Bu nedenle altınların ülkeden çıkarılmasını engellemek için yüksek gümrük vergileri konulmuştur. 19. yy'ın başında altın ve gümüş para olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Altın Sikke Standardı Dönemi (1873-1914), 19. yy'ın ikinci döneminden itibaren uygulamaya konulan ve günümüzde de altının bir rezerv aracı olarak kullanılmasının temelinde yatan etken, bu sistemdir. Sanayileşmenin artması ve uluslararası ticaretin gelişmesiyle altın, ülkeler arası resmi bir değişim aracı standardına yükselmiştir. Bu dönemde yeni altın madenlerinin keşfedilmesi ve altın arzının artması uluslararası ticari işlemlerde ödeme aracı kabul edilmesine neden olmuştur.

1870'li yıllarda İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleri ulusal paralarını belli bir oran üzerinden altına bağlamayı taahhüt ederek Altın Sikke Standardı sistemini uygulamıştır. Dünya ekonomisinin merkezi başta İngiltere ve Avrupa ülkeleri olduğundan bu sistem daha çok Avrupa Ülkeleri tarafından benimsenmiştir. Bu sistemi kabul eden ülkeler, kendi ulusal paralarının resmi altın karşılığı belirtme zorunluluğunu getirmiştir. Birinci

²⁵⁷ Serdar Çıtak, "Dünya Altın Piyasaları, İstanbul Altın Borsası ve Risk Yönetiminde Altın", *İMKB Der.*, C.3, S.12, (Aralık 1999), İstanbul, 1999, s.53.

²⁵⁸ Vural, *Altın Piyasası*, s.7.

Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda 59 ülke ulusal parasını altına bağlayarak bu sisteme dâhil olmuştur. 1914' e kadar altın, para olarak tüm fonksiyonları yerine getirerek ekonomilere hâkim olmuştur.

İki Savaş Arası Dönem (1914-1944), Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde Avrupa'da meydana gelen ekonomik krizler neticesinde başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri Altın Sikke Standardı sisteminden vazgeçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar kâğıt paraların altın karşılığı bulundurulurken savaş döneminde maliyetleri karşılamak amacıyla yüksek miktarlarda kâğıt para basımı tercih edilmiştir. Bu durum enflasyonun artmasına ve farklı ülke paralarının birbirleri ve altın karşısındaki değerlerinin serbest bırakılmasına neden olmuştur. Uluslararası ticaret ve para sistemlerinde yaşanan olumsuzlukların önlenememesiyle ülkeler arası işbirliği yapmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu durum ise Bretton Woods sisteminin doğuşuna neden olmuştur.

Bretton Woods Dönemi ve Altın Kambiyo Sistemi (1944-1973), Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, savaş sonrası uluslararası para sistemini düzenlemek için 1940 yılından itibaren bir takım çalışmalar yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik sorunlara çözüm getirilmesi amacıyla ABD ve İngiltere Liderliğinde 44 ülke, ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 1-22 Temmuz 1944 tarihinde bir konferans tertip etmiştir. Bu konferansta uluslararası ekonomik düzenlemelerle alakalı önemli kararlar alınmıştır.

Bretton Woods anlaşması gereğince, ülke paraları sabit kur üzerinden altına bağlanarak başka ülke parasıyla serbestçe değişimine imkân tanıyan Altın Kambiyo Sistemi uygulamaya konulmuştur. Uluslararası ödemelerde ABD doları önem kazanmış ve altına tahvil edilebilen tek para birimi olarak kabul edilmiştir. Bu durum ABD'nin ekonomi üzerinde etkinliğini ön plana çıkararak ABD dolarına rezerv para olma statüsünü kazandırmıştır. Bu sistemle altından tasarruf edilerek uluslararası ödemelerde kullanılacak rezerv miktarını arttırmak ve ödemelerde kolaylık sağlamak amaçlanmıştır.

1958 yılına kadar başarılı bir şekilde devam eden bu sistem; ABD'nin genişleyici para politikası izlemesi, Vietnam savaşı, kamu harcamalarının artması, ödeme açıklarının çoğalması gibi nedenlerden dolayı aksamaya başlamıştır. Bu sorunlar neticesinde ülkeler, azalan altın stoklarının yanı sıra bütçe açıklarının giderilmesi için doların altına karşı devalüe edilmesi yönünde karar almak zorunda kalmışlardır. Bu

karar, uluslararası para sisteminde değişiklikleri beraberinde getirerek Bretton Woods sisteminin kalkmasına neden olmuştur.

Serbest Altın Piyasası Dönemi (1973-2003), Altın, 31 Aralık 1975'te Onlar Grubu (The Group of Ten) ve İsviçre'nin katılımıyla imzalanan "The Group of Ten Agreement" gereğince parasal sistem içerisinde rezerv olmaktan çıkarılarak Dalgalı Kur Sistemi benimsenmiştir.²⁵⁹

İslam İktisadı açısından da önemli bir yere sahip olan altın, cahiliye dönemi ve İslamîyet döneminde para olarak kullanılan başlıca iki madenden (altın, gümüş) biridir. Altın birçok ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde de muhtelif vesilelerle zikredilmektedir. Kur'an- Kerimde iman etmeden ölenlerin ahretteki azaptan kurtulmak için dünya dolusu altın verseler bile kurtulamayacakları²⁶⁰, insanlara altın ve gümüşün sevdireldiği,²⁶¹ altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlerin elem verici bir azaba uğrayacakları²⁶² vb. gibi birçok ayetlerde altından bahsedilmektedir. Hadis-i şeriflerde ise altının zekâtı, ev eşyası ve süs eşyası olarak kullanımı, faizli ve faizsiz muamelelere konu olması gibi birçok hükümlerde altından söz edilmektedir.²⁶³ Klasik İslam hukuku kaynaklarında ise altın; zekât, bey', sarf, ribâ ve kerahiyye gibi birçok bölümde ele alınarak üzerine birçok hüküm verilmiştir.

Altın madenin para olarak kullanılmasından başka erkekler ve kadınlar tarafından yüzük, süs eşyası vs. amaçlarla kullanılması; altından yapılan araç gereçlerin ve altın dişin kullanımı, Kur'an-ı Kerimin altın ile süslenmesi ve altının zekâtı gibi altın ile ilişkili hükümler, klasik fıkıh kaynaklarında genellikle kerahiyye ve zekât bölümü adı altında detaylı bir şekilde incelenerek altın hakkında çeşitli hükümler verilmiştir.²⁶⁴ Para birimi olarak ise altın ile ilgili hükümler genellikle sarf ve ribâ akitleri adı altında incelenmiştir. Altın ve gümüşün İslam dünyasında uzun yıllar boyunca para olarak kullanılması, fakihlerin bu iki madenden yapılan paraları halkî (tabîî) para diğer madenlerden yapılan paralar ise ıstılâhî para olarak kabul etmelerine neden olmuştur.

²⁵⁹ Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.37-48; Vural, *Altın Piyasası*, s.7-17; Ersan Öz, Aysın Fidan, "Türkiye'de Altın Bankacılığı Faaliyetleri ve Vergilendirilmesi", *Maliye Der.*, S.164, (Ocak-Haziran 2013), Ankara, 2013, s.121-122.

²⁶⁰ Âl-i İmrân, 3/10.

²⁶¹ Âl-i İmrân, 3/14.

²⁶² et-Tevbe, 9/34.

²⁶³ Osman Eskicioğlu, "Altın (Fıkıh)", *DİA*, İstanbul, 1989, II/536; Altının çeşitli kullanımıyla ilgili hadisler için bkz: Müslim, Libâs, 52; Tirmizî, Libâs, 1; Tirmizî, Edeb, 45; Ebû Dâvûd, Libâs, 14.

²⁶⁴ Detaylı bilgi için bkz., Heyet, "Zeheb", *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, Kuveyt, 1992, XXI/279-285.

Araştırma konumuzun temelini altın madeni oluşturduğundan gümüş ile alakalı konulara değinilmemiştir.

Altın madeninin parasal fonksiyonu azalmasına rağmen günümüzde enflasyona karşı bir tedbir, siyasi ve ekonomik belirsizliklerin olduğu zamanlarda güvenilir bir dayanak ve yatırım amaçlı olarak kullanılması nedeniyle finansal varlık olarak önemini korumaya devam etmektedir. Yaklaşık olarak I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar para olarak kullanılan bu maden taşıdığı değerle yatırımcıların ilgisini sürekli çekmeyi başarmıştır. Uluslararası bir rezerv olarak da M.B. tarafından da kullanılmaya devam etmektedir.

2.1. Altın Bankacılığı ve Hukuksal Dayanağı

Paranın ve altının tarihi süreç içerisinde mübadele fonksiyonunun sürekli artması insanların servetleri mal olarak değil para olarak biriktirmesine ve paranın bir zenginlik ölçüsü kabul edilmesine neden olduğu belirtilmişti. İnsanlar, beklenmedik durumlara hazır olmak, hem kendilerinin hem de sonraki nesillerin gelecekleri teminat altına almak için servet biriktirme ve bu serveti değerlendirme ihtiyacını hissetmiştir. Yüce dinimiz İslam, servet biriktirilmesi ve bunların bir takım yollara değerlendirilmesine karşı çıkmamış, sermaye birikimi yapılması ve bu birikimin değerlendirilmesini İslamî çerçeve içerisinde faize bulaşılmadan yapılmasını istemiştir.

Günümüzde insanlar, yatırım ve tasarruf yaparken öncelikli olarak tasarrufa konu olan nesnenin değerini korumasını gözetirler. Zira günümüzde kullanılan paralar, enflasyon nedeniyle sürekli değer kaybetmektedir. Bir taraftan birikim yapıp diğer taraftan da bu birikimin değer kaybetmesi yatırımın mantığına ters düşmektedir. Bundan dolayı yatırımcıların tercih ettiği alanlardan biri de hiç şüphesiz altın yatırımdır. Zira altın her zaman değerini koruyabilen, genellikle tasarruf sahiplerini zarara uğratmayan bir yatırım aracıdır.

Altın, yatırımcılar tarafından çok tercih edilmesine rağmen ayar farklılığı, eski tarihli olması, çalınma riski ve işçilik maliyeti gibi istenmeyen durumları bünyesinde bulundurabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı altın tasarrufunda zarar etmek istemeyen tasarruf sahipleri altın bankacılığına yönelmektedir.

Dünyada altın bankacılığı ilk olarak külçe bankacılığı (bullion banking) olarak Birleşik Krallık'da başlamıştır. 17. yüzyılda altın sarraflarının ve tacirlerinin altınlarını uzun süre bankalarda tutmaları ve bankanın da bu altınları ihtiyacı olan müşterilere bir

bedel karşılığında kullandırması, ilk altın bankacılığının başlamasına neden olmuştur.²⁶⁵ Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde altın, külçe veya belirli ağırlıklarda gram halinde bankalar tarafından satılmaktadır. Altın bankacılığının temel amacı tasarruf amaçlı olan altınların bankaya çekilerek ekonomiye kazandırılması ve bu altınların ulusal ekonomiye yararlı hale getirilmesidir.

1972-1980 yılları arasında dünya piyasalarında faiz oranlarındaki istikrarsızlık, yüksek enflasyon ve petrol fiyatlarının artışı sonucunda altına olan talep artmış ve altın fiyatları hızlı bir şekilde yükselmiştir. Bunun sonucunda altın, önemli bir yatırım ve spekülasyon aracı haline gelmiştir. Altın üreticileri ile altın alım satımı yapan bankaların ekonomide değeri artmış ve altın, piyasada değişik işlemlere konu olmaya başlamıştır. Finansal sistem içerisinde en önemli kurumlardan biri olan bankalar, altın bankacılığı ile hem tasarruf sahipleri birikimlerini koruyabilmekte hem de halkın elinde bulunan altınları finansal sisteme aktarabilmektedir. Bankalar bu faaliyetler neticesinde ticarete değerlendirilmeyen altınların finansal sisteme aktarılmasında ve altına dayalı mali araçların geliştirmesinde önemli rol oynamaktadır. Bankalar, altın yatırımlarını ekonomiye aktararak müşterilerinin finansman ihtiyaçlarının bu yollarla da giderilmesini amaçlamaktadır

Günümüzdeki bankalar sadece tahvil, bono ve kredi satışlarıyla ilgilenmeyip altın bankacılığı faaliyetlerinde de bulunmaktadırlar. Bankalar müşterilerine açtığı altın hesaplarında fiziki veya çeşitli hesaplar şeklinde altın alım satımı gerçekleştirmektedirler. İlk olarak bir katılım bankası tarafından 2011 yılında müşterilerden fiziki altın toplayarak İstanbul Altın Rafinesi A.Ş. (İAR) eksperleri yardımıyla 24 ayar külçe karşılıkları tespit edilmek suretiyle altın hesabı açılmıştır. Bu gelişmenin akabinde diğer bankalar da çeşitli hizmetler şeklinde altın bankacılığı faaliyetlerine başlamışlardır.²⁶⁶ Altın sektöründe hızlı bir ilerleme kaydeden bankalar, bugün altın sahipleri açısından kuyumcuların alternatifi haline gelmeye başlamıştır. Böylece altın alım satımı yapmak veya altın bozdurmak isteyen kişiler, bankaları tercih eder duruma gelmiştir.

Altın bankacılığının hukuksal dayanağı ise Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar'dır. 07.08.1989 tarihinde karara bağlanan ve 11.08.1989

²⁶⁵ Doğan, *Altın Bankacılığı ve Türkiye Uygulaması*, s.107.

²⁶⁶ Neşe Çoban Çelikdemir; Abdurrahman Çetin, "Altın Bankacılığı ve Altın İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Der.*, C.XVII, S.II, (Aralık 2015), Afyon, 2015, s.17.

tarihinde 20249 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan bu kararın 19. maddesi “Döviz Tevdiat ve Altın Depo Hesapları” ile ilgilidir. Bu karara göre “Merkez Bankası ve bankalar, Türkiye’de ve yurtdışında yerleşik kişiler adına döviz tevdiat hesapları ve altın depo hesapları açabilecekleri belirtilmektedir. Bu hesaplar üzerinde, sahipleri serbestçe tasarrufta bulunabilmektedir. Bu hesaplara ait faizler banka ile hesap sahibi arasında serbestçe tespit edilmektedir.²⁶⁷ Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile alakalı bu tarihlerden sonra birçok değişiklik yapılmıştır. Bu karara ilişkin 95-32/13 sayılı Tebliğ ile bankaların altın depo hesapları açmaları, altın kredi kullandırmaları ve yurt dışından altın kredisi sağlanmalarıyla ilgili esas ve usuller düzenlenmiştir.

Bu tarihten sonra yeni düzenleme 16 Mayıs 2000 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 2000-32/35 sayılı tebliğidir. Bu tebliğ 2008 yılında yürürlükten kaldırılarak yerine 2008-32/35 sayılı tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğde de önceki tebliğlerde olduğu gibi bankaların altın, gümüş ve platin depo hesaplarına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.²⁶⁸

2.2. Altın Bankacılığı Uygulamaları

Altın bankacılığı faaliyetleri genel olarak; Vadeli ve vadesiz altın mevduat hesapları, câri ve katılma altın hesapları, altın kredileri, internet aracılığı ile altın alım satımı, altın forward işlemleri, altın hesaplarında havale, altın hediye çeki ve ATM’den altın çekimi şeklindedir. Temelde “altın deposu” ve altın kredisi” işlemleri olarak iki ana grup altında toplanan altın bankacılığı, altın işlemlerine tam yetkili şubelerde uzman eksperler desteği ile gerçekleşmektedir. Eksperlerin asıl görevi, fiziki olarak bankalara teslim edilen ya da bankalarca müşterilere teslim edilecek altınların kontrol edilmesi, ayarlarının ve kayıtlara işlenecek değerlerin tespit edilmesidir.²⁶⁹

Altın bankacılığı işlemleri temelde bütün bankalar nezdinde benzerlik arz etse de bu hesaplara verilen isimler bakımından bankadan bankaya farklılık gösterebilmektedir. Bazı mevduat bankaları bu faaliyetleri vadeli-vadesiz altın mevduat hesapları²⁷⁰ olarak

²⁶⁷ Öz, Fidan, “Altın Bankacılığı Faaliyetleri”, s.126.

²⁶⁸ Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.145.

²⁶⁹ Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.141.

²⁷⁰ <http://www.isbank.com.tr/TR/bireysel/mevduat-urunleri/vadeli-mevduatlar/vadeli-altin/Sayfalar/vadeli-altin.aspx>

<http://www.ziraatbank.com.tr/tr/Bireysel/MevduatUrunleri/Pages/VadesizAltinMevduatHesabi.aspx>

<http://www.ziraatbank.com.tr/tr/Bireysel/MevduatUrunleri/Pages/VadeliAltinMevduatHesabi.aspx>

(Erişim 20 Mayıs 2016).

bazıları da Altın çağı hesabı, altın biriktiren hesap ve altın toplama günleri gibi farklı şekillerde isimlendirmektedirler.²⁷¹

Katılım bankalarından Albaraka Türk bankası ve Türkiye Finans bankasında bu faaliyetler; fiziki altın toplama, altın katılma hesabı ve altın depo hesabı şeklinde gerçekleştirilir.²⁷² Kuveyt Türk Bankası'nda ise altın bankacılığı faaliyetleri; altın hesabı, altına altın katılma hesabı, altın çek, gram altın, altın havale, altın forward hesabı, külçe altın, altın emri, altın birikim hesabı ve altın günleri gibi geniş bir çerçevede gerçekleştirilir.²⁷³ Altın bankacılığı alanında Kuveyt Türk katılım bankası diğer bankalara oranla daha çok çeşitlilik sunmaktadır.

Altın hesabı TL, yabancı para ve fiziki altın karşılığında açılan bir hesap türüdür. Mevduat bankalarında vadeli ve vadesiz hesap; katılım bankalarında ise câri ve katılma hesabı şeklinde açılır. Altın hesabı vadesiz/câri hesaba bağlı olarak açılır. Altın alımı yapılmak istendiğinde hesapta bulunan para o günün kuru üzerinden gram altına çevrilir ve hesaba kaydî nitelikte gram altın olarak yazılır. Altın satımı yapılmak istendiğinde ise hesapta bulunan kaydî altın o günün kuru üzerinden satılarak hesaba TL karşılığı tutar aktarılır. Bu işlem banka şubesinden de yapılabilir. Altın alım satımı hesap sahibi tarafından banka veya internet aracılığı ile yapılabildiği gibi önceden verilen talimatlarla her ayın belirli günlerinde banka tarafından da yapılmaktadır.²⁷⁴

Bankalarda altın hesabını tercih eden kişilerin öncelikli amacı enflasyon karşısında birikimlerini korumaktır. Enflasyon karşısında değerini koruyabilen altın, tasarruf sahipleri açısından tercih edilen bir yatırım aracıdır. Bundan dolayı bu hesaplarda fiziki altın teslimi birçok banka tarafından tercih edilmemektedir. Zira fiziki altın alım-satımını kuyumcular zaten yapmaktadır. Bankayı tercih eden kişilerin temel amacı ise birikimlerinin enflasyon karşısında değerini muhafaza etmesidir.

Altın bankacılığı işlemlerinde fiziki altın teslimiyle alakalı olarak bankalarda iki farklı uygulama mevcuttur. Birincisi önceden belirlenen şartlar çerçevesinde belirli ağırlıklarda gram veya külçe halinde altın teslimi yapılması, ikincisi ise fiziki altın teslimine imkân verilmemesidir. Birinci uygulamada hesapta bulunan altının 5 gr, 10 gr, 20 gr, 1 kg ve 5 kg gibi belirli bir ağırlığa ulaşması şarttır.

²⁷¹<http://www.finansbank.com.tr/yatirim/mevduat-urunleri/altin-hesap.aspx>

<https://www.vakifbank.com.tr/altin-cagi-hesabi.aspx?pageID=674>(Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁷²<http://www.albaraka.com.tr/altin-depo-hesabi.aspx> <http://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/altin-urunleri/Sayfalar/default.aspx> (Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁷³ <http://www.kuveytturk.com.tr/altin-bankaciligi-urunlerimiz.aspx> (Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁷⁴ Dumlu, "Fıkhi Açından Altın Hesabı", s.242.

Altın hesabı veya altın depo hesabı, vadeli ve vadesiz olarak açılan, birikimlerin altın olarak değerlendirilmesini sağlayan hesap türüdür. TL veya Dolar karşılığında altın alım-satımı yapılır. Taşıma riski, düşük ayar, işçilik maliyeti gibi sorunları yoktur. Bu hesaplar bankalardaki mevduat hesapları gibidir. Altın depo hesaplarına uygulanacak faizler bankalar tarafından serbestçe belirlenmektedir.²⁷⁵ Ancak mevduat bankalarında daha çok vadesiz hesaplar tercih edilmektedir.²⁷⁶

Vadeli altın mevduat hesapları genellikle minimum 10 gr. altın karşılığında açılmaktadır. Bazı mevduat bankaları 1 ay, 3 ay, 400 gün gibi vade seçenekleri,²⁷⁷ bazıları da 6 aydan başlayan vade seçenekleri belirlemektedir.²⁷⁸ Bu hesaplara uygulanan faiz altın olarak ödenmektedir.

Altın kredisi, Bankalar çeşitli adlar altında topladıkları altınları gerçek ya da tüzel kişilere yasal düzenlemeler çerçevesinde kredi olarak kullanırmaktadır. Altın ticaretiyle uğraşan kuyumcular veya firmalar bankadan kredi şeklinde altın alarak ticari işlemlerinde kullanabilmektedirler. Bu hesaplarda teslim edilen altınların has miktarı esas alınarak işlem yapılmaktadır. Krediyi kullanan kişi ya da kurumlar meslek belgelerini ibraz etmek zorundadır.²⁷⁹

Altın Katılma hesapları, Kuveyt Türk katılım bankasında 10 gr, alBaraka Türk bankasında 75 gr, Türkiye Finans bankasında ise 50 gr gibi belirli ağırlıkta altın karşılığında açılır. Hesaba yatırılan altınlardan kâr elde edildiğinden dolayı hem tasarruf hem de kazanç elde etme imkânı sunmaktadır. Kuveyt Türk katılım bankasında 3 ay, 6 ay ve 1 yıl veya daha uzun; Türkiye Finans katılım bankasında asgari 92 gün; alBaraka Türk katılım bankasında ise 1 ay, 3 ay, 1 yıl gibi vade seçenekleri ile hesap açılmaktadır. Altına faizsiz bir getiri sağlayan hesap türüdür.²⁸⁰ Elde edilen kâr %85-%15 oranında hesap sahibi ile banka arasında paylaşılır.

Fiziki altın toplama veya altın günleri hesabı, ziynet (çeyrek, yarım, cumhuriyet, bilezik, kolye vb.) altınlarının bankanın belirlediği günlerde uzman eksperler tarafından

²⁷⁵ Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.142.

²⁷⁶ Doğan, *Altın Bankacılığı ve Türkiye Uygulaması*, s.117.

²⁷⁷ <http://www.denizbank.com/birikim-yonetimi/mevduat-urunleri/vadeli-altin-hesap.aspx>
<http://www.ziraatbank.com.tr/tr/Bireysel/MevduatUrunleri/Pages/VadeliAltinMevduatHesabi.aspx>
(Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁷⁸ <http://www.isbank.com.tr/TR/bireysel/mevduat-urunleri/vadeli-mevduatlar/vadeli-altin/Sayfalar/vadeli-altin.aspx> (Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁷⁹ Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.148.

²⁸⁰ http://www.kuveytturk.com.tr/altina_altin_katilma_hesabi_size_ozel.aspx
<http://www.albaraka.com.tr/altin-katilma-hesabi.aspx> <http://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/altin-urunleri/Sayfalar/altin-katilma-hesabi.aspx> (Erişim 20 Mayıs 2016).

24 ayar altın değeri tespit edilerek hesaba 24 ayar cinsinden gramının yazılmasıdır. Hesaba kaydedilen altın, hesap sahibinin isteğine göre dilediği anda 24 ayar altın olarak veya o günün kuru üzerinden paraya çevrilerek teslimi yapılır.²⁸¹ TCMB'nin zorunlu karşılıkların bir kısmının altın olarak ödenmesini kabul etmesiyle bankaların bu hesaplara ilgisi daha da artmıştır.²⁸² Yastık altında atıl bir şekilde duran tonlarca altının ekonomiye kazandırılmasıyla ekonomik bir canlılık beklenmektedir.

Altın havale, Hesapta olan gram veya külçe altının başka bir hesaba havale edilmesidir. Altının masrafsız ve güvenli bir şekilde istenilen yere ulaşması amaçlanmaktadır.²⁸³

Gram altın hesabı, banka hesabı yerine fiziki altına yatırım yapmak isteyen ya da elindeki altınları bankada değerlendirmek isteyen tasarruf sahipleri için bazı bankalar tarafından sunulan alternatif yatırım sistemidir. İAR sertifikalı 1, 1,5, 2,5, 5, 10, 20, 50 ve 100 gramlar halinde satılır.²⁸⁴

Altın çek hesabı, TL, dolar veya hesaptaki altın karşılığı çekin verildiği bir hesap türüdür. Çekin yazıldığı kişi, çekin karşılığında altın veya altının değerindeki parayı alabilir. Çekte yazılan kişinin dışında herhangi bir kimse altını veya değerindeki parayı tahsil edemez.²⁸⁵

Altın forward hesabı, Forward: Belli bir varlığın (emtia, döviz, menkul kıymet, altın) önceden belirlenmiş bir fiyat ve miktar üzerinden gelecekteki bir tarihte alımını veya satımını öngören sözleşmedir. Bu sözleşmelerde alım satıma konu olan varlığın fiyatı, miktarı, özellikleri, teslim yeri ödeme tarihi ve diğer özel şartlar taraflar arasında kararlaştırılır. Dolayısıyla forward işlemleri, tarafların iradeleri doğrultusunda oluşan özel bir sözleşmedir.²⁸⁶

Altın forward işlemi kuyumcılara, elinde altını olan yatırımcılara ilk olarak Kuveyt Türk Bankası'nın sunmuş olduğu yeni bir üründür. Bu işlem ile yatırımcı veya kuyumcu, altın fiyatlarındaki değişimlerden kaynaklanan risklerden korunur. Belirli bir miktarda altın hammaddesini satın alıp bunu işleterek satmayı planlayan kişileri kur riskinden korumak için forward işlemi yapılır ve kur sabitlenir. Böylelikle kur riski

²⁸¹ http://www.kuveytturk.com.tr/fiziki_altin_toplama.aspx (Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁸² Zeybek, *Altın Bankacılığı*, s.150.

²⁸³ http://www.kuveytturk.com.tr/altin_havale_sizeozel.aspx (Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁸⁴ <http://www.akbank.com/tr-tr/urunler/Sayfalar/Altin-Mevduat-Hesabi.aspx> (Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁸⁵ http://www.kuveytturk.com.tr/altin cek_sizeozel.aspx (Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁸⁶ <http://www.muhasibedersleri.com/finansal-yatirim/forward-sozlesmesi.html> (Erişim 20 Mayıs 2016).

düşünülmeyen ticari kâra odaklanılması amaçlanmaktadır.²⁸⁷ Kuveyt Türk katılım bankasından sonra mevduat bankalarından iki banka da forward işlemlerine başlamıştır. Deniz Bank forward işlemlerini sadece yabancı paralar üzerinden gerçekleştirirken Türkiye Ekonomi Bankası (TEB) doların yanı sıra altın forward işlemlerini de gerçekleştirmektedir.²⁸⁸

Altın mevduat veya câri hesabı sunan her banka, müşterilerine internet şubesi üzerinden de alım satım imkânı sunmaktadır. Banka şubesinden internet hesabı onaylatıldıktan sonra hesap sahibi internet üzerinden alım satımı kendisi de gerçekleştirebilmektedir. Altın bankacılığı ile altın alım-satım işlemlerinde kolaylık sağlanması amaçlanmaktadır. Altının çalınma veya kaybolma riski ortadan kalkar. Alım-satım esnasında işçilik maliyeti yoktur. Altın bankacılığına her gün yeni bir ürün eklenmektedir. Altın bankacılığı gelişim kat etmiş olsa da bankalarca istenilen seviyeye daha ulaşmamıştır.

2.3. Altın Bankacılığı İşlemlerinin Fıkhî Tahlîli

Farklı uygulama şekilleriyle hem mevduat bankalarında hem de katılım bankalarında açılan altın hesaplarının fıkhî hükümleri, açıldığı hesap türüne göre değerlendirilmektedir. Mevduat ve katılım bankalarında TL üzerinden açılan hesaplar için belirtilen fıkhî hükümler altın hesapları için de geçerli olmaktadır. Çünkü altın hesapları da TL hesapları gibi vadeli-vadesiz ve câri-katılma şeklinde açılmaktadır. Dolayısıyla akde konu olan nesnenin altın olması dışında altın hesapları TL hesaplarından farklı olmamaktadır.

Türk lirası veya döviz karşılığında açılan banka hesaplarının temelde bir vedia akdi olduğunu belirtenlerin yanı sıra, çoğunluğa göre bir karz akdidir. Bankaya yatırılan TL ya da dövizlerin belirli veya belirsiz bir süre sonra çekildiğinde misliyle ödenmesinin karz kabul edilmesi bu işleyişe uygun bir yaklaşımdır. Zira herhangi bir süreye tabi olmadan bankaya yatırılan mevduatın misli ile ödenmesi gerçek manada vedia mantığına aykırıdır. Vedia akdinde asıl olan eşyanın misli değil bizatihi kendisinin verilmesi gerekmektedir.

Câri-katılma hesapları veya vadeli-vadesiz mevduat şeklinde açılan altın hesaplarının, TL veya döviz cinsinden açılan hesaplardan bir farkı yoktur. Câri-katılma

²⁸⁷ http://www.kuveytturk.com.tr/altin_forward.aspx (Erişim 20 Mayıs 2016).

²⁸⁸ <http://www.teb.com.tr/esnafim/altin-forward/> ; <http://www.denizbank.com/birikim-yonetimi/korunma-amacli-urunler/forward.aspx> (Erişim 20 Mayıs 2016).

ve vadeli-vadesiz mevduat hesapları için belirtilen hükümler altın hesapları içinde geçerlidir. Dolayısıyla altın hesapları temelde bir karz akdidir.²⁸⁹ Aynı şekilde altın katılım hesabı diğer katılım hesaplarından farklı bir tarafının olmaması açısından TL veya döviz cinsinden açılan katılım hesabı gibi mudarebe akdi niteliğindedir.

Altın bankacılığı hesapları; altın alımı, alınan altınların hesaba kaydedilmesi ve altın satım işlemi gibi birbirini tamamlayıcı üç farklı işlemi bünyesinde bulundurmaktadır. Bu üç işlemin bir araya gelmesinden oluşan altın hesabı; işleme konu olan nesnenin altın olması yönüyle sarf akdinin, işlem sonrası alınan kaydî altınların bankaya yatırılması yönüyle de karz akdinin özelliklerini ve hükümlerini bünyesinde barındırır. Dolayısıyla altın hesapları, her iki akdin özelliklerini bünyesinde bulunduran ve karşılıklı rızaya dayanan güncel ve karma bir akittir. Altın hesaplarının bankaya verilen talimatlarla yapılması halinde ise sarf ve karz akdine ilaveten bir vekâlet sözleşmesini de içerir. Ancak bu vekâlet akdi, altın hesaplarına ilave bir işlem konumundadır.

2.3.1. Altın Hesaplarında Sarf Akdi

Sarf sözlükte; s-r-f kökünden harcamak, nakletmek, geri çevirmek, para bozdurmak, dirhem ve dinarın birinin diğerinden üstün olması gibi anlamlara gelir.²⁹⁰ Fıkıh terimi olarak ise; altın ve gümüş gibi para birimlerinin birbirleriyle mübadele edilmesi, paranın bir para karşılığı satılması demektir.²⁹¹ Bu akde sarf isminin verilmesinin temelinde sözlük anlamında bulunan nakletme, üstünlük, bir paranın diğerine göre kaliteli olması gibi anlamlar yatmaktadır.²⁹² Merğînâni bu durumu, bedel olarak verilen paraların bir elden diğerine nakledilmesine duyulan ihtiyaç ya da para birimlerinde olan ziyadelik ile açıklamaktadır.²⁹³

Cumhur fakihleri para birimlerinin kendi cinsi veya başka bir para cinsi karşılığında mübadelesini konu edinen akitlere *sarf akdi* demektedirler. Malikî fakihleri cumhurdan farklı olarak bir paranın kendi cinsi karşılığında veznen/eşit olarak satılmasına *murâtale*, adet olarak satılmasına *mübadele*, başka bir para cinsi karşılığında

²⁸⁹ Dumlu, “Fıkıhî Açından Altın Hesabı”, s.253.

²⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, IX/189-190; Mustafa, *el-Mu'cemü 'l-Vesûl*, s.513.

²⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV/2; Heyet, “Sarf”, XXVI/348; Şirbâsî, *el-Mu'cemü 'l-İktisadi 'l-İslâmî*, s.253.

²⁹² Bilal Aybakan, “Sarf”, *DİA*, c.XXXVI, İstanbul, 2009, s.137-138.

²⁹³ Heyet, “Sarf”, XXVI/348.

satılmasına ise *sarf* ya da *musârafe* ismini vermektedirler.²⁹⁴ Bu durum Malikîler ile diğer mezhepler arasında sarf kavramı konusunda farklılığın olduğunu göstermektedir. Hanbelî fakihleri ise sarf akdinin yanı sıra *tesârîf akdi* de demektedirler.²⁹⁵

Klasik fıkıh kitaplarında sarf akdi genel olarak dar çerçevede altın gümüşün mübadelesi şeklinde ele alınmaktadır. İslam'ın ilk dönemlerinde para olarak sadece altın ve gümüş kullanılmış, altın ve gümüşten başka bir maden mübadele işlevi görse de para olarak kabul edilmemiştir. Bundan dolayı klasik fıkıh kitaplarında sarf akdi başlığı altında genellikle altın ve gümüş ile alakalı hükümlere yer verilmektedir. İlerleyen zamanlarda başka madenlerin de para olarak kabul edilmesi ve daha sonraki zamanlarda kâğıt paranın yaygınlaşmasıyla sarf akdinin kapsamı genişleyerek altın, kâğıt para, döviz işlemlerini de kapsamaktadır. Nitekim günümüzde para işlemlerin yoğun bir şekilde yapıldığı bankalar, Arapça'da sarf kökünden türeyen masrif-mesârif kelimeleriyle ifade edilmektedir.

Diğer akitlerde olduğu gibi sarf akdinin de kendine özgü bazı şartları vardır. Sarf akdinin; bedellerin peşin olarak ödenmesi ve kabz edilmesi, cins birliğinde eşit miktarların mübadele edilmesi, şart muhayyerliği ve vadenin olmaması gibi temelde dört şartı vardır. Bu şartlara riayet edilmediği takdirde sarf akdi dört mezhebe göre de batıl olmaktadır. Zira Peygamber efendimiz bir hadis-i şeriflerinde; “Altını altınla, gümüşü gümüşle ancak eşit ve peşin olarak satınız”, “altın ve gümüşü bir biri mukabilinde peşin olarak dilediğiniz gibi satınız”²⁹⁶ buyurmaktadır. Altın ve gümüşün sarf hükümlerine tabi olabilmesi açısından basılı, külçe ve işlenmiş olması arasında bir fark gözetilmemektedir.²⁹⁷

Altın bankacılığı işlemlerinde işlemin bir tarafını altın, diğer tarafını da TL ya da döviz oluşturmaktadır. Altının mutlak para olmasında bütün mezhepler ittifak halindedir. Ancak mezhepler TL veya başka bir para biriminin değişiminde sarf kurallarına uymanın gerekliliğinde ihtilaf etmektedir. Altının TL ile değişiminin fikhî boyutunu izah etmek için mezheplerin ıstilahî paralar hakkında verdikleri fetvaları inceleme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Mezheplerin sarf hükmüne konu olabilecek paralarda aradıkları özellikler aynı zamanda nelerin para olarak kabul edileceğini göstermektedir. Müçtehit imamlar döneminde altın ve gümüşün dışında tedavülde olan

²⁹⁴ Ebû İshak Telmesanî, *el-Lum'a* (thk. Şerif el-Mersî), Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, Kahire, 2011, s.255; Heyet, “Sarf”, XXVI/357.

²⁹⁵ Bilmen, *Hukuk-u İslamiyye*, VI/93.

²⁹⁶ Buhârî, *el-Camiu's-Sahih*, Buyu', 77-78.

²⁹⁷ İbn Rüşt, *Bidayetü'l-Müctehid*, s.595; Heyet, “Sarf”, XXVI/350-355.

tek para birimi felslerdir. Felslerin fikhî boyutu bugün kullanılan kâğıt paraların fikhî temelini oluşturmaktadır.

Her hangi bir nesnenin sarf hükmüne konu olabilmesi için onun para veya para hükmünde olması lazımdır. Klasik fıkıh geleneğinde para denildiğinde akla ilk olarak altın ve gümüşten yapılan dinar ve dirhem gelmektedir. Bundan dolayı ilk dönemlerde altın ve gümüş dışındaki madeni paralar para kategorisinde değerlendirilmemektedir. Para kelimesinin Arapça karşılığı olan *nakd* ve *nakdeyn* kelimeleri de altın- gümüş para karşılığında kullanılarak altın ile gümüşten yapılan paralar, hılkaten (tabîî) para kabul edilmektedir. Fels türü paralar ise ıstılahe para olarak kabul edilmektedir.²⁹⁸ Günümüzde kullanılan kâğıt paralar aslı itibariyle para olmayıp devlet otoritesi tarafından para olarak kabul edildiğinden felslere benzemektedir. Felslerin fikhî yönünün açıklanması aynı zamanda kâğıt paralarında fikhî durumunu belirleyecektir.

Fülûs, insanların ticari işlemlerde kullandığı, insanların para olarak kabul etmesiyle parasal işlev gören ve altın ve gümüş dışında genellikle demir ve bakırdan yapılan sikkedir.²⁹⁹ Felslerin kullanımı İslam öncesi dönemlere dayanmakta ve İslam sonrasında da müslümanların tarafından kullanılmaktadır. Ancak ilk dönemlerde fakihler, felsleri para olarak değil de ticaret eşyası (urûz) olarak kabul etmektedirler. Felslerin para olarak kabul edilmemesinin nedeni o dönemlerde altın ve gümüş kadar revaç bulmaması ve basit ticari işlemlerde kullanılmasıdır. Daha sonraki zamanlarda felsler, teâmül ile semen haline gelerek mübadele fonksiyonu artmış, para olarak kabul edilmeye başlamış ve sarf kapsamına dâhil olmuştur. Demir ve bakır gibi metallerden basılan felsler, piyasada tedavülde olmaları şartıyla sarf kurallarına tabi tutulmuştur.³⁰⁰

Mezheplere göre sarf akdi kapsamına girebilecek para biriminde aranan özellik aynı zamanda paralarda faizin gerçekleşmesini sağlayan illet vasfıdır. İlet hakkında belirtilen görüşler aynı zamanda altın ve gümüşün dışındaki madeni ve kâğıt paraların mezhepler tarafından kabul edilip edilmediğini de belirlemektedir. Dolayısıyla paralardaki faizin illeti kavrandığında mezheplere göre hangi nesnenin para olarak kabul edileceği de öğrenilmiş olacaktır.

Mezhep imamlarımız altın ve gümüşte aranan illet vasfında ihtilaf etmektedirler. Hanefiler, meşhur bir rivayetinde Ahmed b. Hanbel, İmam Sevrî ve Zührî'ye göre

²⁹⁸İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VII/520; Hasan, *el-Evraku'n-Nakdiyye*, s.31; Hasenî, *İslam'da Para*, s.110.

²⁹⁹ Heyet, "Sarf", XXVI/370; Sebîr, *el-Muâmelâtü'l-Maliyyetü'l-Muasıra*, s.150.

³⁰⁰ Aybakan, "Sarf", s.138.

parada aranan illet vezn ve cins birliğidir.³⁰¹ Hanefilere göre altın ve gümüşteki illet şer'an sabit olan bir illet olduğundan insanların değiştirmesiyle değişebilecek bir vasıf değildir. Vezn maa'l-cinslik özelliği altın ve gümüş devam ettiği müddetçe kendilerinden ayrılmayacak bir vasıftır. Altın ve gümüş dışındaki herhangi bir madende olan veznilik ise şer'an değil insanlar tarafından kabul edilen bir özelliktir.³⁰²

Hanefilerden Ebu Hanife ve Ebû Yusuf, paradaki illeti veznîlik olarak belirleyip, felslerin veznen değil de adet olarak mübadele edilmesinden hareketle muayyen bir felsin muayyen olan iki fels karşılığında mübadelesine cevaz vermektedirler. Felslerin veznîlik özelliği olmadığından İmam-ı Muhammed hariç Ebû Hanife ve Ebû Yusuf, adet olarak mübadele edilen felslerde faizin gerçekleşmeyeceği kanaatindedirler.³⁰³ Ancak Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'un bu görüşü muayyen olan felsler içindir. Muayyen olmayan felslerde faizin gerçekleşeceği noktada Hanefî uleması ittifak halindedir.³⁰⁴

Hanefî Hukukçularından İbn Hümâm, felslerin mübadelesini dört kısma ayırmaktadır. Bunlar; muayyen olmayan bir feslin muayyen olan ya da olmayan iki fels ile mübadelesi, muayyen olan iki feslin muayyen olmayan bir fels karşılığında mübadelesi ve muayyen olan bir feslin muayyen olan iki fels karşılığında mübadele edilmesidir. İlk üç şekilde yapılan sarf muamelesini karşılıksız fazlalığın bulunması gerekçesiyle Hanefî fakihleri caiz görmemektedir.³⁰⁵ Muayyen olan bir felsin iki fels karşılığında değişimini ise sadece İmam-ı Muhammed caiz görmemektedir. İmam-ı Muhammed bu konuda tayin yerine tayinsizlik hükmünü vermiştir.³⁰⁶ Bu ise İmam-ı Muhammed'in ve müteahhir Hanefî hukukçularının felslerde semeniyet özelliğine itibar ettiğini ve insanların para olarak kabul ettikleri şeyler akit ile parasal işlevini yitirmeyeceğini savunduklarını göstermektedir.

İmam Şafî, İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'in diğer bir rivayetine göre parada illet, semeniyet özelliklerinin galip olmasıdır.³⁰⁷ Şafîlere göre bu illet, altın ve

³⁰¹İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VII/403; Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai'*, VII/55; İbn Kudâme, *el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, (thk. Muhammed Faris, Mes'ad Abdulhamid es-Sa'denî) Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, II/32; Metrek, *er-Ribâ ve'l-Muamelati'l-Masrafiyye*, s.95; Heyet, "Ribâ", XXII/64.

³⁰²Mergînânî, *el-Muhitu'l-Burhânî fî Fıkhi'n-Nu'mânî*, (thk. Abdülkerim Sami el-Cündî) Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, VII/223.

³⁰³Şeybânî, *el-Asl*, (thk. Dr. Muhammed Boynukalın), Daru İbn Hazm, Beyrut, 2012, III/9; Heyet, "Sarf", XXVI/370; İbn Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, VII/20.

³⁰⁴Hasan, *el-Evraku'n-Nakdiyye*, s.187.

³⁰⁵İbn Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, VII/20; Heyet, "Sarf", XXVI/371; Hasenî, *İslam'da Para*, s.131.

³⁰⁶Hasan, *el-Evraku'n-Nakdiyye*, s.187; Hasenî, *İslam'da Para*, s.132.

³⁰⁷Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai'*, VII/56; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II/32; Metrek, *er-Ribâ ve'l-Muamelati'l-Masrafiyye*, s.96; Heyet, "Ribâ", XXII/65;

gümüşten başkasında bulunmayarak başka madenler de bunlar üzerine kıyas edilememektedir.³⁰⁸ Şafîiler, illeti semenîyyetin galip olması şeklinde belirtmeleriyle felsleri semen kategorisinden çıkartarak ticaret eşyası olarak kabul etmektedirler. Bundan dolayı Şafîiler, felsleri para olarak görmediklerinden felslerde faizin geçerli olmadığını savunmaktadırlar.³⁰⁹ Felslerin kendi cinsiyle vade olmaksızın fazla olarak mübadelesini caiz görmektedirler.³¹⁰ Ahmed b. Hanbel ve İmam-ı Malik'ten rivayet edilen diğer bir görüşe göre altın ve gümüşün illeti mutlak semen olmalarıdır.³¹¹ İbn Teymiye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevzi'de bu görüşü savunmaktadır.³¹²

Malikilerden paranın illeti hakkında semenîyyetin galip olması veya mutlak semenîyyet şeklinde iki türlü rivayet bulunmaktadır. Semenîyyetin galip olması dikkate alınacak olursa bu vasıf ise sadece altın ve gümüşe ait bir özellik olduğundan felsler para olarak kabul edilmeyecektir. Mutlak semenîyyet vasfına itibar edilirse felsler de para olarak kabul edilecek ve faize mahal olacaktır. Müdevvene'den anlaşıldığı üzere İmam Malik, mutlak semenîyyet vasfına itibar etmekte ve bir felsin iki fels karşılığında mübadelesi caiz görmemektedir.³¹³ İmam Malik, altın ve gümüş gibi felslerde de faizin gerçekleşeceğini savunmakta ve fazla olarak mübadelesini hoş görmemektedir. İbnü'l-Kasım'dan yapılan bir rivayette İmam-ı Malik'in, "insanlar aralarında derileri bile sikke yapıp para olarak kullansalar, bunlarında altın ve gümüş karşılığında vadeli olarak satılmasını hoş görmezdim"³¹⁴ dediği naklolunmaktadır.

Yukarıda belirtilen görüşlerden anlaşılabileceği üzere Hanefîlerin bir kısmı, İmam-ı Malik ve bir rivayetinde Ahmed b. Hanbel, felslerde semenîyyet özelliğine itibar ederek altın ve gümüş gibi para kategorisinde değerlendirmektedir. Dolayısıyla altın ve gümüşte olduğu gibi felslerde de zekât ve faiz gerçekleşebilecektir.³¹⁵

Faiz illeti olarak mutlak semenîyyete itibar edilmesi altın, gümüş, madeni paralar, devletin kanunca kabul ettiği kâğıt paralar ve her türlü mübadele aracının hukuki olarak para kapsamında değerlendirme imkânı tanımaktadır. Buna göre altın ve

³⁰⁸Şafîî, *el-Ümm*, (thk. Rıfat Fevzi Abdulmuttalip), Daru'l-Vefâ, Mısır, 2001, IV/32; Hasenî, *İslam'da Para*, s.133.

³⁰⁹Şafîî, *el-Ümm*, IV/61; Heyet, "Fülûs", XXXII/205.

³¹⁰Hasan, *el-Evraku'n-Nakdiyye*, s.190-191; Heyet, "Sarf", XXVI/370; Hasenî, *İslam'da Para*, s.133.

³¹¹İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI/56; Kâsânî, *Bedai'u's-Sanai*, VII/56; Heyet, "Ribâ", XXII/65.

³¹²Metrek, *er-Ribâ ve'l-Muamelati'l-Masrafiyye*, s.97.

³¹³Sahnûn, *el-Müdevvene*, III/5.

³¹⁴Sahnûn, *el-Müdevvene*, III/5; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî' fî Fıkhî İmam Malik b. Enes*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007,II/102; Hasan, *el-Evraku'n-Nakdiyye*, s.189-190.

³¹⁵Sebîr, *el-Muâmelâtü'l-Maliyyetü'l-Muasıra*, s.162.

gümüş için zekât, sarf, faiz, selem, şirket sermayesi olması gibi verilen tüm hükümler kanunen çıkarılan kâğıt paralar ve diğer para birimleri için de geçerli olmaktadır.

Altın ve gümüş dışında bir para biriminin tedavülde olması halinde sarf hükümlerine tabi olduğu gibi bugün piyasalarda kullanılan kâğıt paralar da sarf hükümlerine tabidir. Nitekim Ömer Nasuhi Bilmen kâğıt paralarla alakalı olarak şu tespiti yapmaktadır: “Kaime ve evrak-ı nakdiye denilen kâğıt paralar, istenilen zamanda bankaların nakde çevirdiği ve bedellerin alınabildiği banknotlar nakit para hükmündedir. Çünkü bunların altın ve gümüş gibi piyasada kullanılması adet haline gelmiştir. Bunların karşılıkları hakikaten ve hükmen mevcut bulunmaktadır. Bunlar hazır mal demektir ve bütün insanların servetini teşkil etmektedir. Bunlardan yeterince ellerinde bulunduranlar fakir değil zengindir. Bunlardan faydalanmak mümkündür. Bunlar birer geçerli para ve değişim vasıtası olarak kabul edilmiştir. Bunlar geçerli para ve ticaret malları hükmünde olup kendi başlarına veya diğer altın ve gümüş paralarla ya da ticaret mallarıyla ile birlikte nisap miktarına ulaşıncaya en az iki yüz dirhem kıymetine denk bulununca, sene sonunda altın ve gümüş ile kıymetlerinin kırkta biri nispetinde zekâta bağlı olurlar.”³¹⁶

İslam Fıkıh Akademisinin 1986 tarihinde Amman’da yaptığı 3. dönem toplantısında aldığı karar da bu yöndedir. Akademi, bu toplantıda kâğıt paralarda semeniyet vasfının olmasından dolayı itibari para sayılacağı ve faiz, zekât, selem gibi altın ve gümüş için geçerli olan hükümleri kâğıt paralar içinde geçerli olduğunu yönünde karar almıştır.³¹⁷

Altın, günümüzde doğrudan para olarak kullanılmasa da likiditesi çok yüksek bir maden olduğundan istenildiği anda paraya çevrilebilmektedir. Bu özelliğinden dolayı alışverişlere konu olmakta ve faizli işlemlerin önünü açabilmektedir. Klasik fıkıh geleneğinde altın, yaratılış itibarıyla para olarak kabul edilip basılı, külçe veya işlenmiş hali arasında sarf hükümleri açısından herhangi bir fark gözetilmemektedir. Bu durum ise günümüzde külçe veya işlenmiş halde olan altınların sarf kurallarına tabi tutulmasını zorunlu kılmaktadır. Fiziki varlığının yanı sıra kaydî olarak hesaplarda bulunan altınların da likitide özelliği çok yüksek olduğundan kaydî altın alışverişlerinde sarf

³¹⁶ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (thk. Ali Fikri Yavuz), Ravza Yay. 1, İstanbul, 2004, s.361.

³¹⁷ Amman’da yapılan 3. dönem toplantının 9 numaralı karar metni için bkz. “Karârü bi şe’ni ahkâmi’n-nukûdu’l-varakıyyeti ve tağyir-i kıymeti’l-umleti”, Karar no: 21 (3/9), <http://www.iifa-aifi.org/1679.html> (Erişim 25 Mayıs 2016).

kurallarına uyularak faizden kaçınılmalıdır.³¹⁸ Bu durum altın hesaplarında sarf kurallarına uyulmasını zorunlu kılmaktadır.

Altın depo hesaplarında, altın alımı yapılmak istendiği zaman hesapta bulunan para o günün kuru üzerinden altına çevrilir. Hesapta bulunan altın satıldığı zaman da o günün kuru üzerinden TL'ye çevrilerek bedeller peşin olarak ödenmiş olur. Bu işlemlerde şart muhayyerliği ve vade yoktur. Altın ve kâğıt paraların mutlak semeniyyet özelliklerinden hareketle altın hesaplarında sarf kurallarına uyma zorunluluğu vardır. Bu hesaplarda kabzın durumu ise aşağıda ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

Vadeli altın depo hesapları ise yapısı ve işleyişi itibariyle vadeli mevduat hesaplarından farklılık göstermemektedir. Banka ile müdi arasında yapılan vadeli altın depo hesabı sözleşmesi kanuni açıdan *karz akdi*, İslam hukuku açısından ise faiz unsurunu içeren karz akdi niteliği taşımaktadır. Vadeli hesapların fikhî niteliği ilgili başlık altında etraflıca incelendiğinden burada tekrar ele alınmayacağız.

Altın günü ve fiziki altın toplama hesaplarında ise müşteride bulunan 14,18 ve 22 gibi farklı ayarlardaki altınlar bankaya teslim edildiği zaman eksperler, milyem hesabıyla bu altınları has altına çevirerek 24 ayar cinsinden değerini tespit ederler. İşlem sonucu altınların tespit edilen 24 ayar karşılıkları hesaba kaydedilir. Fiziki altın toplama hesaplarında banka altın aldığı kişilere bir hafta işlem den cayma mûhleti vermektedir. Bir hafta içerisinde bu hesaplardan vazgeçenlere altınları iade edilmektedir. Belirlenen müddet sonrasında banka, toplanan altınları eritilmesi ve 24 ayara dönüştürülmesi için İstanbul altın borsasına göndermektedir.

Fiziki altın hesaplarında cins birliğinde eşit miktarlara riayet edilip edilmediği sorusu akla gelmektedir. Bundan dolayı günümüzde kullanılan farklı ayarlardaki altınları ve mübadelesindeki fikhî durumu açıklama ihtiyacı doğmaktadır. Günümüzde kullanılan altınlar genellikle 14, 18, 22, 24 gibi farklı ayarlarda olmaktadır. Altınlara 18, 22, 24 ayar gibi isimleri veren içerisinde bulunan bakır gümüş gibi karışımların oranıdır. 24 ayar 999/1000, 22 ayar 916/1000, 18 ayar 750/1000, 14 ayar ise 585/1000 saflıkta altını ifade etmektedir.³¹⁹ Altın sektöründe en önemli gelişmelerden biri de bu milyem hesaplamalarıdır. Bu hesap ile bir altın kütlesi içerisinde bulunan has altın oranı hassas bir şekilde tespit edilmektedir. Dolayısıyla milyem, has altın miktarını tespit

³¹⁸ Dumlu, "Fıkhi Açıdan Altın Hesabı", s.256.

³¹⁹ Mehmet Çetin, *İslam'da Kuyumculuk*, Hayat Yay. 1, İstanbul, 2014, s.78.

etmekte kullanılan bir terimdir.³²⁰ Türkiye’de kullanılan ölçülere göre; 1 gr. 22 ayarda 0,916, 1 gr. 18 ayarda 0,750, 1 gr. 14 ayarda 0,585, 1 gr. 08 ayarda ise 0,333 gr. has altın bulunmaktadır.

Altın toplama hesaplarında ilk bakışta cins birliğinde eşit miktarlara riayet edilmediği anlaşılabılır. Zira altın altınla, gümüş gümüşle değiştirilmek istenildiği zaman eşit miktarların değiştirilmesi esastır. Altının eski ve yeni olması sonucu etkilemez. Ancak altın işlemlerinde aynı ayar türlerini bir cins kabul etmek gerekir. 22 ayar altın ile 14 ayar veya 18 ayar altını birbirine denk sayma imkânı yoktur.³²¹ 22 ayar 100 gram altın, 24 ayar cinsinden kaç grama tekabül ediyorsa bunları birbirine denk saymak lazımdır. Altının içerisinde bulunan karışımın herhangi bir değeri yoktur. Farklı ayarda altın ile değişim yapılacağı zaman karışım miktarı hesaptan çıkarılarak net altın gramı tespit edilir. Değiştirilmek istenen ayarda da aynı işlem yapılarak cins ve miktar birliğine riayet edilir. Günümüzde altın ayarları standartlaştığından altınların ayarlarına has değerlerinin eşitlenmesinde herhangi bir mahzur görülmemektedir.³²²

Banka üzerinden gerçekleşen alım-satım işlemlerinde banka ile müşteri arasındaki ilişkinin karz akdi olduğu belirtilmişti. Bir malı, mislî ile iade edilmesi şartıyla bir başkasına verilmesi anlamına gelen karz akdinin en temel şartı, alınan ve verilen mallar arasında denkliğin olmasıdır. Altın hesaplarında altın-TL değişimi yapıldığı zaman bazen müspet veya menfî yönde nominal bir farklılık olabilmektedir. Bu hususun karz akdi açısından bir problem teşkil edip etmediği incelenecektir. Altın hesapları bu açıdan incelendiğinde ilk etapta bir denkliğin olmadığı akla gelebilir. Ancak altın hesaplarında müşterinin hesabına TL değil gram altın kaydedilmektedir. İşlem yapılacağı zaman hesapta bulunan altınlar TL’ye çevrilmektedir. Alım- satım işlemlerindeki TL farklılığı altının değerinin yükselmesine veya düşmesine göre değişmektedir. Dolayısıyla altın hesabında ortaya çıkan bu farklılık itibarî nitelik taşıyan TL bazında olmaktadır. Hesapta durduğu sürece altının gramında bir artma veya eksilme olmamaktadır. Yapısal olarak karz akdi niteliği taşıyan altın hesapları, karz akdinin şartları açısından herhangi bir sorun taşımamaktadır.

Altın işlemlerinde en ufak şüphe ihtimalinden de kaçınmak isteyenler ellerinde bulunan altınları TL karşılığı satıp, banka üzerinden altın alımı yaparak da hesaba dâhil

³²⁰ Çetin, *İslam’da Kuyumculuk*, s.77..

³²¹ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat ilmi*, s.336.

³²² Özsoy, “Para ve Faiz”, s.119.

olabilirler. İki farklı işlem yapılması kalbin mutmain olması açısından daha uygun olabilir.

2.3.2 Altın Hesaplarında Kabz

Sözlükte bir şeyi elle tutup almak, sıkıca kavramak; dürmek, daraltmak ve hesaba kaydetmek³²³ gibi anlamlara gelen kabz, fıkhîta; temekkün, tahallî ve manilerin örfen, adeten ve hakikaten kalkması; müşterinin bayiden satın aldığı mal üzerinde tasarruf imkânına sahip olma hakkı olarak tanımlanmaktadır.³²⁴ Kabzın bu tanımları göz önüne alındığında “*Bir kimsenin hukuki bir işleme dayalı biçimde maliki olduğu malı tasarrufta bulunabileceği şekilde elinin altına alması*” olarak da tanımlanabilmektedir.³²⁵ Temekkün; yeni malikin satın aldığı malda tasarrufta bulunabilmesi, Tahliye ise; malın, ilk maliki tarafından bir engel olmaksızın yeni malikin ulaşabileceği duruma getirmesidir.³²⁶

Sarf akdinde belirtildiği üzere işlem sonucunda bedellerin taraflar tarafından kabz edilmesi şarttır. Paranın kabz edilmemesi ya da ödemenin gecikmesi nesîe ribâsına yol açacağından dört mezhebe göre de caiz görülmemektedir. Altın bankacılığı işlemlerinde de görüleceği üzere altın hesaplarında taraflar açısından hakiki bir kabz gerçekleşmemektedir. Banka aracılığıyla veya internet üzerinden gerçekleştirilen işlemlerde bedeller, elektronik ortamda hesaplara nakledilmektedir. Bu durumda altın bankacılığında kabz şartının fıkıh açısından tahlil edilmesi gerekmektedir.

Akitler; kabzın lüzumu açısından üçe, parasal karşılığının olup olmamasına göre ise ikiye ayrılmaktadır. Hibe ve sadaka parasal karşılığı olmayan akitlerdendir. Parasal karşılığı olan akitler ise Bey’ ve İcâre gibi alışveriş kastedilen akitler, karz gibi rıfk kastıyla yapılan akitler ve ikale, tevliye, şirket gibi her ikisine muhtemel akitler olmak üzere kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır.³²⁷ Genel olarak bey’ kastıyla yapılan akitlerde kabz şart görülmektedir.

Kabzın lüzumu açısından akitleri üç sınıfta değerlendirebiliriz: Havale ve vasiyyet gibi akitlerin sıhhati noktasında kabz şart değildir. Ribâ konusu olan malların satımı, sarf, selem ve bazı ortaklık çeşitlerinde (mudârebe, müzaraa ve müsâkât) kabz, hayati öneme sahiptir. Üçüncü grup akitlerde ise kabz, akdin istikrarını sağlamaktadır.

³²³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VII/213-214.

³²⁴ Heyet, “Kabz”, XXXII/257; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.282.

³²⁵ H. Yunus Apaydın, “Kabz” *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV/45.

³²⁶ Mecelle md.263; Döndüren, *Ticaret ve İktisat ilmi*, s.153; Apaydın, “Kabz” s.45.

³²⁷ İbn Rüşt, *Bidayetü’l-Müctehid*, s.553.

Satım ve kira gibi akitlerde akit konusunun kabzı gerçekleşmezse bu tasarrufların icrasının anlamı kalmaz. Bu durum akdin infisahına ve feshine yol açar.³²⁸

Fıkıhta aslolan, şartlarına uygun gerçekleşen akitten sonra tarafların kabz konusu malı ve parayı fiilen teslim ve tesellüm etmeleridir. Buna hakiki kabz denir.³²⁹ Kabz, kabzedilen malın türüne göre akarın ve menkullerin kabzı şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Akarın (taşınmazların) kabzının tahliye ve temekkün ile gerçekleşeceği noktada cumhur ittifak etmektedir. Bunun şekli ise örfе bırakılmıştır. Üçüncü bir şahsın engel olması halinde ise kabzın gerçekleşmemesinden dolayı bu durumda tahliye, kabz için yeterli görülmemektedir.³³⁰

Klasik fıkıh geleneğinde hakikî kabz benimsenmiş olmakla beraber, kabzın gerekli görüldüğü akitlerde fiilen gerçekleşmese de hükmen kabz kabul edilen uygulamalara da yer verilmiştir. Tahallî veya tahliye kavramı bunlardan birisidir. Genel olarak Hanefiler tarafından benimsenen tahliye kabz için yeterli sayılmıştır ve teslimin gerçekleşmesiyle birlikte müşteri fiilen ele almasa da kabz gerçekleşmiş sayılmaktadır.³³¹

Hanefiler ister menkul olsun ister gayrı menkul olsun alıcı ile satıcı arasındaki engellerin kalkmasını (tahliyeyi) kabz için yeterli saymışlardır.³³² Ancak Hanefiler tahliyenin kabz için yeterli görülmesini bir takım şartlara bağlamaktadır. Bunlar; tahliyenin mevkûf olmayan sahih bir akitte olması, akde konu olan nesnenin bozulmamış ve mal üzerinde başkasının hakkının bulunmaması, satıcının izninin olması ve mebiîn bir başkasının hakkı ile meşgul olmamasıdır.³³³

Tahliye, kabz konusunda önemli bir yere sahip olmasıyla beraber kabzolunacak mallarda kabzın mahiyeti menkul ve gayrı menkul olmasına göre farklılık göstermektedir. Hanefilerde genel olarak menkul malların teslimi için kullanılan tahliye, *hükmi kabz* kabul edilmektedir. Hakiki kabz için geçerli olan bütün hükümler hükmi kabz içinde geçerli sayılmaktadır.³³⁴ Mecelle 'de bu husus şu şekilde tarif edilmektedir: “*Urûzun (eşyanın) teslimi müşterinin eline vermekle veya yanına koymakla veya alması*

³²⁸ Mustafa Kisbet, “İslam Hukukuna Göre Satılan Malın Kabzı ve Hükümleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, S.XVI, (Ekim 2010), Konya, 2010, s.480.

³²⁹ Arif Atalay, *İslam Hukukunda Kabz*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2012, s.34.

³³⁰ Heyet, “Kabz”, XXXII/259.

³³¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VII/94; Mecelle md. 263.

³³² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VII/95-96; Heyet, “Kabz”, XXXII/259; Döndüren, *Ticaret ve İktisat ilmi*, s.153.

³³³ Atalay, *İslam Hukukunda Kabz*, s.20.

³³⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VII/93-96; Atalay, *İslam Hukukunda Kabz*, s.51.

mümkün olan yakınlıkta olup kabzetmesi için ona izin vermekle olur."³³⁵ Diğer mezheplerde ise menkullerin fiilen kabzı mümkün olmadığı durumlarda tahliyeye başvurulacağı belirtilmiştir.³³⁶

Mezhepler arası ihtilaf menkullerin kabzı noktasında gerçekleşmektedir. Mezhepler açısından menkullerin kabzı; el ile alınabilenler, alınamayalar, keylîliğin ve veznîliğin takdir edilebildiği ya da edilemediği şeklinde dörde ayrılmaktadır. El ile alınabileceklere kitap, dirhem, dinar ve kumaş gibi mallar; el ile alınamayanlara ise hayvan ve ticaret eşyaları örnek olarak verilebilir. Ele alınabilen malların kabzı Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre ele almaktır.³³⁷ El ile kabzın mümkün olmadığı menkul mallar da keylîliğin ve veznîliğin takdir edilip edilmemesine göre ikiye ayrılmaktadır. keylîliğin ya da veznîliğin takdir edilemediği durumlarda ise; Malikîler bu durumda örfü esas almaktadırlar. Şafiîler ve Hanbelîler ise nakil ve tahvili (malın satın alındığı yerden başka bir yere taşınmasını) şart koşturmaktadırlar.³³⁸

Sarf akdinde hayati öneme sahip olan kabzın mahiyetine ve niteliğine dair farklı görüşler beyan edilse de faizden kaçınmak amacıyla sıkı bir kabz anlayışı benimsenmiştir. Kabzın mahiyetine ve niteliğine dair sıkı bir kabz anlayışının benimsenmesinde akdin gerçekleştiği dönemin örfünün büyük bir etkisi olmuştur. Fakihlerin, bedellerin peşin kabz edilmesini ifade eden "yeden bi yedin", "hâe ve hâe" kalıplarını parmaklarla kavrayarak almak şeklinde yorumlamalarından kendi dönemlerinde fiili olarak yapılan mübadelelerde o dönemin örfünü esas aldıkları anlaşılmaktadır.³³⁹

Bir malın kabzı hususunda örfün etkisi kaçınılmazdır. İnsanlar arasında yerleşik kural haline gelen ve şer'î delillere ters düşmeyen teamüllerin geçerli olduğu fukahânın kabul ettiği bir husustur. Bu husus Mecelle 'de şu kaidelerle ifade edilmiştir: "*Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz; Örfen bilinen şey, şart koşulmuş gibidir, Örfen sabit olan, nassan sabit olan gibidir.*"³⁴⁰ Bu kaidelerden de anlaşılabacağı üzere kabz konusunun esaslarını ve şekillerini belirlemede önemli etkenlerden biri de örfüdür.

³³⁵ Mecelle md.274; Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkâm*, I/258.

³³⁶ Kisbet, "İslam Hukukuna Göre Satılan Malın Kabzı ve Hükümleri", s.483.

³³⁷ Kârâfî, *ez-Zahîra*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, V/120; Heyet, "Kabz", XXXII/260; Apaydın, "Kabz" s.46.

³³⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VII/95; Kârâfî, *ez-Zahîra*, V/133; Heyet, "Kabz", XXXII/260; Atalay, *İslam Hukukunda Kabz*, s.52-54.

³³⁹ Dumlu, "Fıkhi Açından Altın Hesabı", s.257.

³⁴⁰ Mecelle md.39, 43, 45.

Ahmed b. Hanbel (v.241/855), Hanbelî âlimlerden İbn Kudâme (v. 620/1223)³⁴¹ ve şafiî ulemasından Nevevî'ye (v.676/1277)³⁴² göre; kabz mutlak olarak ifade edilmiştir ve kabzın mahiyyeti hususunda örf'e müracaat edilmelidir. Örfün değişmesine bağlı olarak kabz şekli de değişebilir. Mal, keylî ve veznîlerden olduğunda kabzı ölçme ve tartma; altın, gümüş ve para ise kabzı ele almakla, elbise ise eli uzatıp almakla veya müşteriye nakletmekle, hayvansa bulunduğu mekândan başka mekâna sürüp götürmekle olur. Otlakta bulunan ineğin kabzı onun işaret edilmesiyledir. Bunların hepsinde örf/adet etkilidir.³⁴³ Kısaca malın cinsi ve işlemin türüne göre menkul ve gayri menkullerin kabzında örfün büyük etkisi vardır.

Hükmi kabz niteliği taşıyan bir başka uygulama da bir para birimi ile doğmuş borcun başka bir para birimiyle ödenmesidir. Bazı âlimler bunu sarf uygulaması olarak görmese de çoğunluğa göre sarf uygulaması olarak değerlendirilir. Mezkûr işlemin dayandırıldığı hadiste Abdullah b. Ömer (r.anhümâ)'nın şöyle dediği nakledilmiştir: *“Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yanına vardım ve şöyle dedim: Ben Bâkî'de deve satıyorum. Dinar karşılığında satıp dirhem alıyorum; dirhem karşılığında satıp dinar alıyorum. Allah'ın resulü şöyle buyurdu: Ayrılırken aranızda alacak verecek kalmamak üzere günün fiyatı ile almanızda sakınca yoktur.”*³⁴⁴ Hadiste zikredilen uygulamayı sarf kabul edenlere göre, bir para birimi ile doğmuş olan borç, başka bir para birimiyle ödendiğinde zimmetteki para birimini satın almış olmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında bahse konu olan işlem bir sarf akdidir.³⁴⁵

Şevkânî, İbn Ömer hadisiyle alakalı olarak bu hadis-i şerifin zimmette bir para birimi ile oluşan borcun bir başka para birimi ile ödenebileceğini ifade etmesinin yanı sıra, Hz. Peygamber'e atfedilen ifadenin işlem esnasında mübadele edilen bedellerden sadece birinin mevcut olduğuna işaret ettiğini söylemektedir. Bu hadis-i şeriften hareketle de, diğer bedelin mevcut olmamasının bir problem teşkil etmeyeceğini, zira söz konusu ifadenin, zimmette sabit olan bir şeyin hâlihazırda mevcut mesabesinde olduğuna delalet ettiğini ifade etmektedir. Bu duruma göre işlem esnasında fiilen var

³⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI/126.

³⁴² Nevevî, *Ravzatü't-Talibîn*, III/178.

³⁴³ Atalay, *İslam Hukukunda Kabz*, s.33.

³⁴⁴ Ebû Davûd, *Buyû'*, 14.

³⁴⁵ Dumlu, “Fıkhi Açından Altın Hesabı” s.258.

olmayan bir bedelin zimmette bulunması hükmen kabz niteliğinde kabul edilmektedir.”³⁴⁶

Günümüz banka işlemlerinde müşteri, kendi özel hesabına altın veya döviz olarak kaydedilmek üzere bankaya ödediği parayı banka teslim alarak tahvil işlemlerini hesaba girdikten sonra müşteriye yapılan işlemin dekontunu verir. Bu tür işlemler zimmette sarf kabul edildiğinden caizdir.³⁴⁷ Nitekim İbn Ömer hadisinde Hz. Peygamber (s.a.v.), zimmette bulunan bedel yerine başka bir para biriminin ödenmesine cevaz vermektedir. Bankanın verdiği bu dekont veya hesap cüzdanı mülkiyeti ispat açısından fiili kabzdan daha ileri bir konumdadır. Zira hem kanun hem de banka nezdinde şüpheye mahal bırakmayacak tarzda mülkiyeti ispat imkânı vermektedir.³⁴⁸

Kabzin kişiye sağladığı ayrıcalık kabzettığı malda tam bir tasarruf hakkına sahip olmasıdır. Bu ayrıcalık banka hesaplarında da söz konusudur. Cârî hesap sahibi hesabında bulunan kaydî altınlar üzerinde tam bir tasarruf hakkına sahiptir. Müşteri istediği zaman hesabında bulunan altınları paraya çevrilebildiği gibi bazı bankalarda belli ağırlıklara ulaşması halinde bizzat altın olarak da alabilmektedir. Bazı bankaların fiziki altın teslimine imkân vermemesi, hesaplar üzerinde tam bir tasarruf hakkının olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü para, bizatihi kendisi maksut olmayıp ihtiyaçlarının teminine aracılık ettiğinden dolayı talep edilen bir nesnedir.

Hesaba yatırılan altınların altın olarak veya para olarak çekilmesi arasında bir fark yoktur. Bâkî hadisinde de belirtildiği üzere, ödeme gününün kuru esas alınarak bir para biriminin yerine başka bir para biriminin ödenmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Bunlara ilaveten taraflar, hesaplar üzerinde nasıl bir tasarruf hakkına sahip oldukları bilmekte ve buna razı olmaktadır. Tarafların fiilî kabzı olmadan elektronik ortamda banka hesabına kayıt şeklinde gerçekleşen uygulama hükmen kabz niteliği taşımaktadır.

İslam Fıkıh Akademisi 1990 yılında Cidde’de gerçekleştirdiği 6. dönem toplantısında hesaba kaydın *hükmi kabz* sayılacağına karar vermiş ve konumuzla alakalı şu kararları almıştır:

Malların kabzı; el ile alma ya da kabz edilecek mekâna nakil ve tahville gerçekleşmesi durumunda hissi olduğu gibi, hissen kabz gerçekleşmese de tasarrufa

³⁴⁶ Şevkânî, *Neylû'l-Evtar min Ehadîs-i Seyyidü'l-Ahbar*, Mektebetü Mustafâ el-Halebî, Beyrut, 1997, V/174.

³⁴⁷ Atalay, *İslam Hukukunda Kabz*, s.160.

³⁴⁸ Dumlu, “Fıkhi Açıdan Altın Hesabı” s.260.

imkân verecek şekilde tahliye ile hükmî de olabilir. Eşyaların kabzın şekli eşyanın durumuna ve örf'e göre değişiklik gösterebilmektedir.

Müşteri hesaplarına yapılan banka kayıtları şer'an ve örfen itibar edilen hükmi bir kabz sayılmaktadır. Bu duruma örnek olarak; doğrudan ya da banka havalesi yoluyla müşterinin hesabına bir miktar para yatırması, müşteri hesaplarında döviz üzerinden peşin olarak sarf akdinin gerçekleştirilmesi ya da müşterinin talimatıyla şer'i sarf akdi kurallarına riayet edilerek başka bir hesaba döviz transferinin gerçekleştirilmesi verilmektedir. Bu vb. durumların tamamında hesaba kayıt hükmi kabz sayılmakta ve hakiki kabz için geçerli olan tüm hükümler burada da geçerli olmaktadır.³⁴⁹

Sonuç olarak kabz, hakikî ve hükmi olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Elle tutup almak hakiki kabz, kabza konu olan nesnenin malikin tasarrufta bulunabileceği şekilde hazır hale getirilmesi ise hükmi kabz kabul edilmiştir. Banka işlemlerinde hesaplar tasarrufa imkân veren bir niteliğe sahip olduğundan dolayı hükmen kabz niteliği taşımaktadır.

2.3.3. Altın Hesaplarında Mudâra

Altın katılım hesapları banka ile hesap sahibi arasında 1 ay, 3 ay, 6 ay, 1 yıl gibi belirli vade seçenekleriyle açılır. Hesapların işletilmesinden kaynaklanan masraflar kurumca karşılanır. Hesapların işletilmesinden doğan kâr ve zarara sözleşmede belirtilen oranlarda katlanılmaktadır. Minimum 10 gr. altın karşılığında açılan altına altın katılma hesaplarının TL veya dolar karşılığında açılan katılma hesaplarından fikhî olarak temelde bir farkı yoktur. Katılma hesaplarının fikhî açıdan *mudâra* akdi olduğu İslam hukukçularının genelinin ortak kanaatidir. Nitekim İslam Fıkıh Akademisinin almış olduğu kararda bu yönde olduğu yukarıda belirtilmiştir.

Diğer akitlerde olduğu gibi mudarebe akdinin de kendine özgü bir takım şartları vardır. Katılma hesaplarının fikhî tahlilinde uzunca belirtilen bu şartlara bu kısımda değinilmeyecektir. Ancak burada mudâra akdinin şartlarından olan sermayenin semen olması şartı üzerinde durulacaktır. Zira mezheplere göre nelerin para kabul edileceği konusu farklılık arz etmektedir. Katılım bankalarında katılma hesaplarının sermayesi altın olduğu gibi kâğıt para ya da döviz de olabilmektedir.

³⁴⁹ Alınan karar metni için bkz. "Karar bi şe'ni'l-Kabz", Karar no: 53(4/6), <http://www.iifa-aifi.org/1792.html> (Erişim 30 Mayıs 2016).

Fıkhî mezhepler, altın ve gümüşü tabîî para olarak kabul ettiklerinden dolayı altın ve gümüşün mudârebe akdinde sermaye olabileceğinde ittifak etmektedirler.³⁵⁰ Ancak fûlûs gibi örfen ve adeten mübadele edilen paralarla mudârabenin caiz olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Fıkhî mezhepler içerisinde felsleri genel olarak semen kabul edenler Hanefîlerden İmam-ı Muhammed, İmam-ı Malik ve bir rivayetinde Ahmed b. Hanbel’dir. Felsleri semen olarak kabul edip bunlarda faizin gerçekleşeceğine hükmetmek aklen aynı zamanda mudârebe akdinde sermaye olarak da kabul edilmesini gerektirmektedir. Ancak felsleri para olarak kabul edenler de mudârebe akdinde sermaye olup olamayacağına ihtilaf etmektedirler.

Ahmed b. Hanbel ve İbn Kâsım’dan yapılan rivayette İmam-ı Malik’e göre felslerin mudârebe akdinde sermaye olarak verilmesini caiz değildir.³⁵¹ Gerekçe olarak mudârebe akdi, ihtiyaca mebni istihsanen meşru olduğundan dolayı bu akdin ticari işlemlerde revaç bulan ve ticareti kolaylaştıran paralarla yapılmasının daha uygun olacağını göstermektedirler.³⁵² İmam-ı Malik’ten yapılan diğer bir rivayette akit ile felslerin tayin ile muayyen hale gelmemesinden dolayı sermaye olarak verilmesi caizdir. Çünkü felsler altın ve gümüş gibi semen olduklarından kırâz akdine konu olabilmektedir.³⁵³

İmam-ı Muhammed felslerle mudârebe akdinin yapılmasını caiz görmektedir. Ebû Hanife ve Ebî Yusuf ise felsleri para olarak kabul etmediklerinden dolayı sermaye olmasına cevaz vermemektedir. Hanefîler, felslerin urûz hükmünde olmasını ve teamül ile kazandığı semeniyet özelliğinin her an değişmeye ve ticaret eşyası olmaya elverişli olmasını gerekçe olarak göstermektedirler.³⁵⁴ Genel olarak Hanefîlerin ve Malikîlerin felslerle mudârabeye cevaz vermemelerinin temelinde felslerin semeniyet özelliklerinin örfî olması ve her an değişmeye müsait olması yatmaktadır.

Bugün kullandığımız kâğıt paralar semeniyet vasfını devlet gücünden aldığından felslerden daha kuvvetli bir konumdadır. Kâğıt paraların semeniyet vasfı örfî olmadığından insanların uygulamalarıyla tedavüle girecek ya da tedavülden kalkacak değildir. Bundan dolayı katılma hesaplarının TL ya da döviz olarak açılmasının Hanefîler ve Malikîlere göre bir mahzuru görülmemektedir. Nitekim İslam Fıkıh Akademisi’nin de bu yönde karar aldığı belirtildi.

³⁵⁰ Heyet, “Mudârebe”, XXXVIII/43.

³⁵¹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, III/629; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII/125.

³⁵² Heyet, “Mudârebe”, XXXVIII/47.

³⁵³ Kâsânî, *Bedai’u’s-Sanai*, VIII/12.

³⁵⁴ Kâsânî, *Bedai’u’s-Sanai*, VIII/11.

Genel olarak mevduat ve katılım bankalarının altın faaliyetleri; fiziki altın toplama, altına altın katılımı ve altın depo hesapları şeklinde özetlenebilir. Bunlara ek olarak Kuveyt Türk katılım bankası altın havale, altın çek ve altın forward seçenekleri sunmaktadır. Altın çek hesabı özel günlerde hediye amaçlı kullanılır.³⁵⁵ Altın çeki, fiziki altın taşıma zorunluluğunu ortadan kaldırır. Hediye edilen kişi herhangi bir Kuveyt Türk bankası şubesinden hediye çekin karşılığı olarak TL, dolar veya sertifikalı altın alabilir. Hediye İslam hukuku açısından bir hibedir. İcap ve kabul ile gerçekleşir. Hediye çekin tutarını bankanın ödemesi sebebiyle bir vekâlet akdi de söz konusudur. Banka hediye verenin vekili konumundadır.

2.3.4 Altın Hesaplarında Havale

Sözlükte taşımak anlamına gelen havale terim olarak: “*Borcun bir zimmetten başka bir zimmete nakledilmesi*” anlamına gelir.³⁵⁶ Hesapta bulunan altınların başka bir hesaba güvenli bir şekilde havale edilmesini sağlamaktadır.

Havale işlemleri bankacılık işlemlerinde önemli bir işlem olmasına rağmen Bankacılık Kanunu’nda herhangi bir hükmü bulunmamaktadır. Havale işlemi Borçlar Kanunu’nun 457-462 maddelerinde düzenlenmiştir. Havale, Bankacılık Kanunu’nda bir sözleşme olduğu belirtilmekle birlikte Yargıtay kararlarında çifte yetkilendirmeyi içeren tek taraflı ve varması gerekli bir hukuki işlemidir.³⁵⁷

Altın havale işlemlerinde hesap sahibi, bankaya verdiği talimatla kendi hesabından belirli bir miktar altını havale alıcısına göndermeye bankayı yetkili kılmaktadır. Havale işlemi tamamlandıktan sonra borç, havale edenin (muhîl) zimmetinden havaleyi kabul eden (muhâlün aleyh) bankanın zimmetine geçmektedir. Bu tür işlemin meşru oluşu sünnet ve icmâ ile sabittir. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Zengin bir müslümanın borcunu uzatması zulümdür. Sizden birinizin alacağı ödeme gücü olan birine havale edilince ona uysun.*”³⁵⁸ Havale işlemi gerçekleşince borçlu borçtan kurtulur ve havale alıcısı alacağını bankadan tahsil eder. Havale işleminin dekontu hakkın teminatı bakımından önemli bir belgedir. Mecelle ’de

³⁵⁵ http://www.kuveytturk.com.tr/altin_cek_sizeozel.aspx (Erişim 2 Haziran 2016).

³⁵⁶ Meydânî, *el-Lübâb*, II/160.

³⁵⁷ Mustafa Çeker, “Banka Hukuku Açısından Havale işlemleri ve Karşılaşılan Sorunlar” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Der.*, C.XII, Y.2008,S 1-2, s.64.

³⁵⁸ Buhâri, *Havale*, 1, 2, 10.

muhâl ile muhâlün aleyh arasında borç ilişkisi olmasa da havalenin caiz olduğu belirtilmiştir.³⁵⁹

2.3.5. Altın Forward İşlemleri

Akitler maksat bakımından değişikliğe uğramasa da isim bakımından tarihi süreçlerde birçok değişikliğe uğramıştır. 20. yy'da ortaya çıkan türev varlıklar bunlardan biridir. Türev varlıklar kısaca “*değerleri, diğer varlıkların değerlerine bağlı olan finansal enstrümanlar*” olarak tanımlanmaktadır.³⁶⁰ Döviz, faiz, hazine bonusu, tahvil, hisse senedi ve borsa endeksleri türev varlıklar olarak tanımlanır. Forward, swap, future ve opsiyon işlemleri bu varlıkların alınıp satıldığı sözleşmelerdir. Sözlükte “bir şeyi ileri atmak, ileriye göndermek” gibi anlamlara gelen *forward*, ticari işlemlerde: “*Farklı para birimlerinin ileri bir tarihte bugünden belirlenen kur ve pariteler üzerinden alım-satımını sağlayan sözleşmeler*” olarak tanımlanır.³⁶¹ Özellikle ithalatçılar tarafından tercih edilen forward işlemlerinin, vadeli işlem olması ve işlemin sözleşmede belirtilen şartlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi şeklinde temelde iki özelliği vardır.

Uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişmesi, ticari işlemlerin hacminin artması ve teknolojinin sürekli gelişim göstermesi uluslar arası ilişkileri geliştirmesinin yanı sıra para ve sermaye piyasalarında birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir. Bu değişiklik ülkeleri yeni arayışlara iterek finansal türev varlıkların oluşmasına zemin hazırlamıştır.³⁶² İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için malî konuları düzenleyecek bir sisteme ihtiyaç duyulmasıyla bazı ülkeler uluslararası bir para sisteminin kurulmasını görüşmek üzere ABD'nin Bretton Woods eyaletinde toplanmışlardır. ABD'nin görüşleri doğrultusunda tüm üye ülkelerin para birimlerinin ABD dolarına, ABD dolarının da altına bağlanmasına karar verilmiştir. Karar verilen bu sisteme Bretton Woods Sistemi adı verilmiştir.³⁶³ Forward, future, swap ve opsiyon işlemlerinin başlangıcı Bretton Woods Sistemi'nin sona erdiği 1970'li yıllara dayanmaktadır. Bu sistemin çökmesiyle faiz oranları ve döviz kurlarında

³⁵⁹ Mecelle md. 686.

³⁶⁰ Rıza Aşıkoğlu, Cantürk Kayahan, “Global Finansal Sistem Etkileşimiyle Türkiye'nin Türev Piyasa Görünümü” *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Der.*, C.X, S.II, y.2008, s.159.

³⁶¹ Servet Bayındır, “Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkıhî Tahlihi”, *İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Der.*, S.XII, Y.2005, s.53.

³⁶² Mehmet Kaygusuzoğlu, “Finansal Türev Ürünlerinden Forward Sözleşmeleri ve Muhasebe İşlemleri”, *Atatürk Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Der.*, C.XXV, S.II, Erzurum, 2011, s.138.

³⁶³ Vural, *Altın Piyasası*, s.12.

dalgalanmalar başlamış, uluslararası piyasalarda faiz, fiyat ve kur riskleri ortaya çıkmıştır. Forward işlemleri ortaya çıkan bu faiz ve kur risklerine karşı bir çözüm olmak üzere üretilmiştir. 1980’li yıllarda hem varlık çeşidi hem de işlem hacmi olarak gelişme göstermiştir.³⁶⁴

Forward sözleşmelerinin en önemli özelliklerinden biri, kurun iki para birimi arasındaki faiz farkının esas alınarak hesaplanmasıdır. Bu kur spot kurlardan düşük ya da yüksek olabilmektedir.³⁶⁵ Forward sözleşmeleri günümüzde fakihler tarafından yoğun bir şekilde tartışılmış ve caiz olup olmaması noktasında görüşler ortaya atılmıştır. Şimdi bu görüşleri başlıklar halinde ele alacağız.

2.3.5.1. Forward İşlemlerinin Caiz Olduğu Görüşü

Günümüzde bazı fetva kuruluşları konuya farklı açılardan yaklaşarak forward işlemlerinin caiz olacağı yönünde fetva vermektedirler. Bu konular üzerinde araştırmalar yapan Abdullah Durmuş, kitabında Kuveyt Finance House Fıkıh Heyeti’nin bu tür sözleşmeleri bir nevi vaatleşme olarak değerlendiğini belirtmektedir. Bu heyete göre, forward işlemlerinde sözleşme olmayıp vaatleşme söz konusudur. Vaatleşmede ise karşılıklı kabz şart değildir. Sarf işlemlerinde vaatleşme olduğu takdirde vade yasağı ihlal edilmemiş olur ve dolayısıyla vadeli döviz alım-satım işlemleri caiz hale gelir.³⁶⁶ Kuveyt fıkıh heyeti bu fetvasına forward işlemlerinin her iki tarafı bağlayıcı bir sözleşme olmamasını ve taraflardan en az birinin vaadinden dönme imkanını tanımasını gerekçe olarak göstermektedir. Servet Bayındır konumuz ile ilgili makalesinde al-Baraka Fetva heyetinin de bu kararı onayladığını, her iki tarafı bağlayıcı nitelikte olmayan vadeli döviz işlemlerini caiz kabul ettiğini ancak tarafları bağlayıcı nitelikte olan vadeli döviz alım işlemlerini de caiz görmediğini belirtmektedir.³⁶⁷

Durmuş, Ürdün İslam Bankası Fıkıh Heyeti’nin konuya farklı bir açıdan yaklaştığını ifade etmektedir. Hanefi ve Şafiîlere göre sarf akdinde piyasadaki rayiç kurdan farklı bir kur kullanılmasının serbest olduğu belirtilerek bu tür işlemin caiz olduğu yönünde fetva vermiştir. Musa Adem İsa başta olmak üzere bazı araştırmacılar bu tür işlemlere farklı açıdan yaklaşmaktadır. Bu araştırmacılara göre vadeli döviz işlemleri zaruret sebebiyle caiz olması gerekmektedir. Çünkü forward işlemleri borcu ya

³⁶⁴ Durmuş, *Fıkıhî Açısından Para Mübadelesi İşlemleri*, İsam Yay. 2, İstanbul, 2014, s.62

³⁶⁵ Durmuş, *Para İşlemleri*, 2014, s.63.

³⁶⁶ Durmuş, *Para İşlemleri*, 2014, s.76.

³⁶⁷ Bayındır S., “Finansal Türev Varlıkların Fıkıhî Tahlili”, s.70.

da alacağı bulunan kişi ya kurumlar tarafından farklı para cinsleri üzerinden kur riskinden korunmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu durum ise vadeli döviz işlemleri zarureti doğurmaktadır. Bu zaruret nedeniyle Musa Âdem İsa gibi araştırmacılar forward işlemlerin caiz olduğunu ve bedellerin her ikisi de aynı anda teslim edildiği için faiz içermediğini belirterek caiz sayılması gerektiğini belirtmiştir.³⁶⁸

2.3.5.2. Forward İşlemlerinin Caiz Olmadığı Görüşü

Forward işlemlerde altın, dolar gibi belirli bir varlık nominal değeri dışında başka bir fiyatla vadeli olarak alınıp satılmaktadır. Bu işlemlerde hem fazlalık hem de vade söz konusu olmaktadır. Durmuş, bu tür sorunları bünyesinde bulunduran forward sözleşmelerini, başta İslam Fıkıh Akademisi olmak üzere Râcîhî İslam Bankası, Sudan İslam Bankası gibi birçok fetva kuruluştaki ve fıkıh heyeti; Karadâğî, Tâki, Sâlûs, Abdussettar Ebû Gudde gibi birçok çağdaş fıkıh âlimlerinin caiz görmediğini belirtmektedir.³⁶⁹

Bayındır'ın ilgili makalesinde İslami Finans Kurumları İnceleme Heyeti'nin belirlediği fikhî ölçüler içerisinde döviz ticareti ile ilgili şu ifadelerine yer verilmektedir: “İster vadeli havale, ister vadeli akit şeklinde olsun, her iki bedelin kabzının gerçekleşmediği vadeli döviz ticareti haramdır. Amaç dövizle yapılan bir projenin kârını engellemek de olsa hüküm değişmez.”³⁷⁰ Her iki tarafı bağlayıcı nitelikte ve dövizin değerini koruma amaçlı vaatleşme yapmanın haram olduğunu belirtmiştir. Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî Fetva Heyeti'nin almış olduğu karar da bu yöndedir. İslam Fıkıh Akademisi 1998 yılında Bahreyn'de yapmış olduğu 11. dönem toplantısında “Kitap, Sünnet ve İcmâ'nın delaletiyle vadeli döviz işlemlerinin ve sarf işlemleri üzerinde vaatleşmenin caiz olmadığı” kararını almıştır.³⁷¹

Bu görüşlere altın ile gümüşün mübadelesinde karşılıklı kabzın şart olduğu belirtilen hadisler delil gösterilmiştir. Altın ve gümüşün alım-satımında vade olmamak koşuluyla bankacılık örfünde kabz sayılan bir şekilde teslim ve tesellüm edilmesi şart koşulmuştur. Forward işlemlerinde bu şartlar ihlal edildiğinden dolayı bu sözleşmelerin caiz olmadığı belirtilmektedir.³⁷² Yüksek meblağlarda döviz ihtiyacı olan insanlar ya da

³⁶⁸ Durmuş, *Para İşlemleri*, s.76-98.

³⁶⁹ Durmuş, *Para İşlemleri*, s.77.

³⁷⁰ Bayındır S., “Finansal Türev Varlıkların Fikhî Tahlili”, s.71.

³⁷¹ Alınan karar metni için bkz. “Karar bi şe'ni'l-İtticâr fi'l-Umlât”, Karar no: 102(5/11), <http://www.iifa-aifi.org/2035.html> (Erişim 4 Haziran 2016).

³⁷² Durmuş, *Para İşlemleri*, s.77.

şirketler ellerinde bulunan para miktarınca döviz alımına gitmeli ve son güne bırakmamalıdır. Son gün döviz alım işlemleri gerçekleştirilecekse de o günün kuru üzerinden gerçekleştirilmelidir.³⁷³

Sonuç olarak forward piyasalarında altın, döviz, tahvil ve bono gibi misli malların alım-satımı adı altında faizli kredi ticareti yapılmaktadır. Bu tür muamele hakkında Kuveyt Finans Kurumu Heyeti ve diğer bazı fetva kuruluşlarının vermiş olduğu fetvaya katılmıyoruz. Kuveyt fıkıh heyeti bir tarafı bağlayıcı olmayan vaatleşmenin akit olmadığını, dolayısıyla böyle bir gerekçeyle vadeli döviz işlemlerinin yapılabileceğini belirtmektedir. Bu tür bir gerekçe kanaatimizce forward işlemlerini meşru kılmaz. Zira bankalar güven kurumudur. Yüksek meblağlarda dövizlerin el değiştirdiği piyasalarda sözleşmeler bağlayıcı akitlerle yapılmalıdır. Döviz işlemlerinin fikhî dayanağı kabul edilen hadislerde işlemlerin peşin olarak günün kuru üzerinden yapılması emredilmektedir

³⁷³ Döndüren, *Ticaret Rehberi*, s.279.

SONUÇ

Tarih boyunca gösterilen iktisadî gelişmeler, para sisteminin oluşmasının yanı sıra kredi sisteminin de oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra artan kredi ihtiyaçları aşamalı olarak bankacılığın gelişip büyümesine ve bankaların ekonomik hayatı finanse eden kurumlara dönüşmesine neden olmuştur. İtalyanca masa anlamına gelen banco sözcüğünden türeyen banka, genel olarak kişi veya kurumlara kredi tahsis eden, mevduat hesabı açan, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemleri yapan kurum olarak tanımlanmaktadır. Orta Çağ İtalya'sında sokaklarda, meydanlarda önlerine birer masa koyarak para ticareti yapan, faizle borç veren, senet kıran sarrafların olduğunun bilinmesi bu anlamı desteklemektedir.

Bankacılık işlemlerinin ve para ticaretinin tarihçesi oldukça eski yıllara dayanmaktadır. Bankacılığın tarihsel gelişimi aynı zamanda paranın tarihi ile paralellik göstermektedir. Paranın fonksiyonlarının artması bankacılığın gelişmesine ve günümüzdeki seviyesine ulaşmasına neden olmaktadır. Eski zamanlarda para bozmak, borç para vermek, uluslararası para birimlerini değiştirmek gibi işlemlerle uğraşan kişi veya kurumlar, bankacılığın ilk belirtilerindendir. İlk olarak M.Ö. Sümer ve Babil'de bu anlamda bankacılık izlerine rastlanılmaktadır. M.Ö. 3200-3400 yıllarına ait olan Kızıl Tapınak rahiplerinin siptou denilen faiz karşılığında kendilerine bırakılan emanetleri borç isteyenlere kullandırmaları klasik anlamda bankacılık işlemleri olarak kabul edilmektedir. Mabetlerin bankacılık işlemlerini yerine getirmesi, bankacılığın mabetler vasıtasıyla doğup gelişmesine ve ilk bankacıların da, bu mabetlerde çalışan din adamları olmasına yol açmıştır.

Çağdaş anlamda bankacılık ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Venedik'te 1157 yılında kurulan banka, modern bankacılık işlemlerine benzer nitelikte faaliyet gösteren ilk banka olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra 1170 yılında İtalya'nın Cenova ve 1401'de İspanya'nın Barcelona şehirlerinde iki ayrı banka daha kurulmuştur. Çağdaş faizli bankalara örneklik teşkil eden ilk banka ise 1578 tarihinde Venedik'te açılan Banco Della Pizzati Rialto bankasıdır. Ülkemizde 2016 yılı itibarıyla 47 adet banka bulunmaktadır.

Batı düşüncesiyle oluşturulan bankacılık sisteminin İslâm'ın temel prensipleriyle çelişmesi, özellikle faiz unsurunu bünyesinde bulundurması, İslam ülkelerinde bankacılığın gelişmemesindeki en önemli etken olmuştur. İslam dini her türlü ticari

işlemlerin karşılıklı rıza ve eşitlik üzere yapılmasını istemiş ve faizi, bu dengeyi bozan bir unsur olarak kabul etmiş ve yasaklamıştır. İslam dini, bir yandan faizi yasaklarken diğer taraftan İslam'a aykırı olmayan sermaye temin etme yöntemlerini teşvik etmiştir. Bu yöntemler, özetle karşılıksız ve karşılık alınan sermaye temin etme yöntemleri şeklinde özetlenebilir. Zekât, sadaka, kefaretlar, adak, vakıf, hibe gibi işlemler karşılıksız finansman türleri arasında sayılır. Karşılık alınan sermaye temin yönteminde; ya şahsa verilen anaparanın sadece kendisi alınmakta, ya da kâr veya zarara ortaklık söz konusu olmaktadır. Paraya ihtiyaç duyulduğunda insanların başvurduğu yöntemlerin en yaygını ise karz-ı hasen denilen faizsiz borçlanmadır.

İlk faizsiz bankacılık Mısır'da 1963 yılında kral Faysal'ın da desteğiyle Ahmed en-Neccâr tarafından kurulan Mit Ghambır tasarruf bankasının faaliyete geçmesiyle başlamıştır. Bu tarihten sonra ilk faizsiz banka Kahire'de 1972 yılında Ahmed en-Nassar tarafından kurulan Nasser Soical Bank'tır. Ülkemizde faizsiz sistemi esas alan kurumların temeli 1975'e dayanır. 1975'te kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) bu alandaki ilk adımdır. Ülkemizde genel olarak katılım bankacılığının gelişimi 1980'li yıllarda olmuştur. Özel Finans Kurumlarının açılmasıyla faizsiz bankacılığın temeli atılmıştır. 1999 yılında Bankalar Kanunu kapsamına giren ÖFK'ler, 2005 yılında kabul edilen 5411 Bankacılık Kanunu kapsamında bu kurumlar, "Katılım Bankası" adı altında faaliyetlerine devam etmektedirler. 2005 yılına kadar olan süreç, katılım bankacılığının Türkiye'de kuruluş dönemi olarak kabul edilir. 2005'ten sonrası ülke geneline yayılma ve büyüme süreci olarak değerlendirilebilir.

Finansman yöntemleri itibariyle İslam Hukuku'nda faizli ve faizsiz olarak taksim edilen bankalar, yasal olarak da genellikle gerçekleştirmelerine izin verilen faaliyetlere göre sınıflandırılmaktadır. Bankacılığın temelini mevduat toplama ve toplanan mevduatlarının çeşitli yöntemlerle kullanılması oluşturmaktadır. Mevduat toplama yetkisine sahip olan bankalar, tasarruf sahiplerinden mevduat vb. adlar altında para kabul etmekte ve tasarruf sahipleriyle vadeli ve vadesiz hesaplar konusunda pazarlık edebilmektedir. Bu tür bankalar ülkemizde mevduat (ticaret) bankası ve katılım bankası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Mevduat bankaları ise; kendi nâm-ı hesabına mevduat kabul eden ve kredi kullandıran kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Katılım Bankacılığı ise özel cârî ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikli bankaların Türkiye'deki şubeleri

şeklinde tanımlanmıştır. Mevduat kabul yetkisine sahip olan bu bankaların en önemli özelliği, toplanan fonların belli bir kısmının (TMSF) güvencesi altında olmasıdır. Garanti kapsamına alınan tutar 100 bin TL olarak belirlenmiştir.

Bankaların asıl işlevi, farklı isimler altında toplanan sermayeleri piyasaya aktararak mali aracılık yapmaktır. Ticari bankalar ile katılım bankalarının bu noktada mevduat toplama ve kullandırma yöntemleri farklılık arz etmektedir. Mevduat bankalarında hesaplar vadeli-vadesiz şeklinde isimlendirilirken katılım bankalarında bu hesaplar, câri ve katılma hesapları şeklinde isimlendirilmektedir. Her iki banka A.Ş. olarak kurulacağından belirli miktarlarda öz kaynağa ve yabancı kaynaklara sahip olmak zorundadır.

Bankaların fon kaynaklarını genellikle yabancı kaynaklar oluşturmaktadır. Bu kaynaklar; mevduat hesapları, tahvil ve bono ihracı, para ve sermaye piyasalarından sağlanan fonlar, bankalar arası döviz piyasası, Türk Eximbank kredileri ve Yurt dışından sağlanan kredilerden oluşmaktadır. Mevduat hesapları bankanın dış kaynakları arasında en büyük paya sahiptir. Mevduat hesapları vadelerine (vadeli-vadesiz), hesap sahiplerinin statülerine (tasarruf, resmi vb.) ve açıldığı para cinsisine (TL- yabancı) göre üç ana kategoride değerlendirilmektedir. Mevduat bankalarının fon kullanım alanları; Dönen değerler, Krediler, Zorunlu karşılıklar, İştirakler ve bağlı ortaklıklar, Menkuller, Gayri menkuller, Maddi olmayan durağan varlıklar ve Diğer aktifler olarak sınıflandırılır.

Katılım bankaları ise genel olarak câri hesaplar, katılma hesapları ve özel fon hesapları olmak üzere üç şekilde fon kabul ederler. Cari hesaplar, Türk Lirası ve döviz cinsinden açılabilen ve talep anında kısmen ya da tamamen her an geri çekilme özelliği taşıyan, karşılığında hesap sahibine herhangi bir ücret ödenmeyen hesap türüdür. Katılma hesapları ise, “Kâr ve Zarara Katılma Hesabı” sözleşmesi çerçevesinde açılan hesaplara denir. Katılım bankalarının diğer bankalardan temel farkı fon kullandırma yöntemleridir.

Katılım bankalarının genel olarak fon kullandırma usulleri üretim kredileri ve üretim dışı krediler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Katılım bankası kullandığı fonlardan gelir sağlayabiliyorsa bunlara üretim kredileri denir. Üretim kredisi kullandırırken banka fon kullandığı kişi veya kurumlara karşı alacaklı-borçlu konumunda değil; ortağı, satıcı, alıcı ya da kiraya veren konumundadır. Faizsiz bankalarda ana hatlarıyla üretim kredileri; murabaha, mudârebe, muşâreke, leasing,

sukûk, selem, istisnâ, teverruk, ülkemizde ise katılım bankalarının üretim kredileri kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, kar ya da zarar ortaklığı ve finansal kiralama kısımlarına ayrılmaktadır.

Banka ile hesap sahibi arasında gerçekleşen hesap açma işlemlerinin kanunen bir sözleşme olduğuna şüphe yoktur. Mevduat ve câri hesaplara paranın yatırılmasıyla birlikte müşteri, bankaya karşı yatırılan para miktarına göre bir alacak hakkı elde eder. Bu sözleşmenin karz ya da usulsüz mevduat sözleşmelerinden hangisi kapsamında değerlendirileceği modern hukukçular arasında tartışmalıdır. Bu tartışmanın temeli ise hesapların vadeli ve vadesiz olmasına dayanmaktadır. Günümüz bankacılığında banka ile mudi arasındaki ilişkinin karz akdi olduğu hukukçular tarafından tercih edilen görüştür. Katılma hesapları ise işleyişi göz önünde bulundurulduğunda modern hukuk açısından karz akdi olarak nitelemek mümkündür.

Bankacılık, İslam dünyasında faizsiz bankacılığın yaygınlaşmasıyla çağdaş İslam hukukçularının inceleme alanına girmiştir. Çeşitli adlar altında bankaya yatırılan bu mevduatların fikhî niteliği İslam hukukçuları arasında tartışılmaktadır. Vadesiz ve câri hesaplar hakkında belirtilen fikhî görüşler, modern hukukçuların bu hesapların kanuni niteliğine dair ifade ettiği görüşlerle benzerlik arz etmektedir. Genel olarak tartışma vedfa ve karz akdi eksenindedir. İslam hukukçuları, vadesiz ve câri hesapların işleyişi göz önünde bulundurularak bu hesapları karz akdi olarak kabul edilmektedirler. İslam Fıkıh Akademisi'nin almış olduğu kararda bu yöndedir.

Vadeli hesaplar, İslam hukuku açısından ise faiz unsurunu içeren karz akdi niteliği taşımaktadır. Banka kredi işlemleri temelde belirli bir vade ve vade sonunda alınan fazlalıktan oluşmaktadır. Bu durum ise fikhî açıdan fazlalık faizi (ribe'l-fazl) ve vade ya da gecikme faizini (ribe'n- nesfe) bünyesinde bulunduran bir akit özelliği taşımaktadır.

Kâr ve Zarara Katılma Sözleşmeleri ise İslam Hukuku'nda mudârabe akdi olarak kabul edilmektedir. Çağdaş İslam hukukçularının ve İslam Fıkıh Akademisinin aldığı karar da bu doğrultudadır. Katılma hesaplarında zararın da kâr gibi oran üzerinden paylaşılmasıyla alakalı yönetmelik fikhî açıdan problemli olmaktadır. Katılım bankalarının fikhî danışma kurullarının bu konuyu gözden geçirerek yönetmelikleri tashih etmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde bu konu problemli olmaya devam edecektir.

Eski çağlardan beri para, yatırım ve tasarruf aracı olması gibi birçok fonksiyona sahip olan altın, günümüz ekonomisi için de vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Günümüzde altının parasal fonksiyonu olmamasına rağmen enflasyona karşı bir tedbir, siyasi ve ekonomik belirsizliklerin olduğu zamanlarda güvenilir bir dayanak ve yatırım amaçlı olarak kullanılmaktadır. Enflasyon nedeniyle kâğıt paraların sürekli değer kaybetmesi insanların altına olan ilgisini sürekli arttırmaktadır. Uluslar arası bir rezerv olarak da M.B. tarafından da kullanılmaya devam etmektedir. Dünya piyasalarında faiz oranlarındaki istikrarsızlık, yüksek enflasyon ve petrol fiyatlarının artışı sonucunda altına olan talep artmakta ve altın fiyatları hızlı bir şekilde yükselmektedir. Bunun sonucunda altın, önemli bir yatırım ve spekülasyon aracı haline gelmiştir. Altının bu ekonomik fonksiyonu, son zamanlarda bankalarında altın faaliyetlerine başlamalarına neden olmuştur. Merkez Bankası'nın zorunlu karşılıkların altın olarak ödenebileceği yasaının çıkarılması da bankaların altın bankacılığına olan ilgisini arttıran diğer bir nedendir.

Altın bankacılığı faaliyetleri hem mevduat bankalarında hem de katılım bankalarında günden güne işlem hacmini arttırarak devam etmektedir. Bu faaliyetler genel olarak; Vadeli ve vadesiz altın mevduat hesapları, câri ve katılma altın hesapları, altın kredileri, internet aracılığı ile altın alım satımı, altın forward işlemleri, altın hesaplarında havale, altın hediye çeki ve ATM'den altın çekimi şeklindedir. Bu faaliyetleri kısaca “altın deposu” ve altın kredisi” işlemleri olarak iki ana grup altında da toplamak mümkündür.

Altın depo hesapları vadeli ve vadesiz olarak açılan ve birikimlerin altın olarak değerlendirilmesini sağlayan hesap türüdür. Vadeli altın hesapları minimum 10 gr altın karşılığında ve 1 ay 3 ay veya daha fazla vade seçenekleri ile açılmaktadır. Vadesiz altın hesapları için herhangi bir limit belirlenmeyip hesap sahibine doğrudan banka gişesinden ya da internet üzerinden altın alma imkânı sunmaktadır. Vadesiz altın hesapları genellikle enflasyon karşısında paranın değerini koruması amacıyla açılmaktadır.

Altın katılma hesapları, bazı katılım bankasında 10 gr. bazılarında da 50 gr. ya da 75 gr. gibi belirli ağırlıkta altın karşılığında açılan hesaplardır. Bu hesaplarda toplanan altınlar, banka tarafından işletilerek müşterilerine belirli oranlarda kâr payı dağıtılmaktadır. Bu hesaplarda kâr payının az olması, altının kullanılacağı alanlarının sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Fiziki altın toplama günlerinde farklı ayarlarda toplanan altınlar ise eksperler aracılığıyla 24 ayar karşılığı tutar tespit edilerek müşterinin isteği doğrultusunda altın hesapları açılmaktadır. Bu hesaplar altın çalınma riski ve işçilik maliyeti gibi müşteri açısından istenmeyen durumları ortadan kaldırmaktadır.

Altın, günümüzde doğrudan para olarak kullanılsa da likiditesi çok yüksek bir maden olduğundan istenildiği anda paraya çevrilebilmektedir. Bu özelliğinden dolayı alışverişlere konu olmakta ve faizli işlemlerin önünü açabilmektedir. Bu durum, ister fiziki olsun ister kaydî olsun günümüz altın işlemlerinin her türlüşünde fikhî noktada sarf kurallarına uyma zorunluluğu gerektirmektedir.

Altın hılkaten para kabul edildiğinden dolayı klasik fıkıh geleneğinde sarf akdinde genel olarak altın ve gümüş ile alakalı hükümlere yer verilmiştir. Diğer madeni paralar altın kadar kullanılmadığından ilk dönemlerde özellikle Hanefiler ve Şafiîler tarafından para olarak kabul edilmemiştir. Malikiler, Hanbelîler ve İmam-ı Muhammed'in faizin illetinde mutlak semeniyete itibar etmesi, Hanefilerin örfü esas alması bugün kullanılan kâğıt paraların da para olarak kabul edilebileceğini göstermektedir. Kâğıt paraların devlet eliyle piyasaya sürülmesi felslerden daha ileri bir konumda olduğunu göstermektedir. Nitekim İslam Fıkıh Akademisi bugün kullanılan paraların tamamının da şer'an para olduğunu belirterek her türlü parasal işlemlerde sarf kurallarına uymanın zorunlu olduğunu dile getirmektedir.

Altın hesaplarının fikhî tahlili, açıldığı hesap türüne göre değerlendirilmektedir. Mevduat ve katılım bankalarında TL üzerinden açılan hesaplar için belirtilen fikhî hükümler altın hesapları için de geçerli olmaktadır. Altın hesapları sarf, karz, kabz ve mudarebe gibi birçok hususu bünyesinde bulundurmaktadır.

Altın bankacılığı hesapları; altın alımı, alınan altınların hesaba kaydedilmesi ve altın satım işlemi gibi birbirini tamamlayıcı üç farklı işlemi bünyesinde bulundurmaktadır. Bu üç işlemin bir araya gelmesinden oluşan altın hesabı; fıkıh noktasında işleme konu olan nesnenin altın olması yönüyle sarf akdinin, işlem sonrası alınan kaydî altınların bankaya yatırılması yönüyle de karz akdinin özelliklerini ve hükümlerini bünyesinde barındırır.

Vadesiz- cârî altın hesapları TL hesapları gibi fikhî açıdan karz akdi olarak değerlendirilmekte ve bu akdin hükümlerini bünyesinde bulundurmaktadır. Bu hesaplar, karz akdi kabul edildiğinden dolayı bankanın müşteriye karşı sorumluluğu hesapta bulunan altın üzerinden olmaktadır. Bu tür hesapta altının gramında bir artma veya

eksilme olmamaktır. Alım-satım esnasında TL bazında değerinin yükselmesi ve düşmesi tamamen ekonomik koşullar sebebiyle meydana gelmektedir. Bu durum karz akdi açısından bir problem teşkil etmemektedir.

Altın hesaplarını, sarf akdinin önemli bir şartı olan kabz açısından da incelemek gerekmektedir. Banka işlemlerinde kabzın durumunu belirlemede bankacılık örfü esas alınarak hesaba kayıt, hükmî kabz kabul edilmektedir. İşlem sonrası banka ile müşteri arasındaki sözleşme ise fakihlerin çoğunluğuna vadesiz-câri hesaplarda *karz*, katılım hesaplarında ise *mudârebe akdi* kabul edilmiştir. Vadeli altın hesapları ise faiz unsurunu içerdiğinden caiz görülmemektedir.

Bazı bankalarca sunulan altın forward işlemlerinde vade unsurunun göz ardı edilmesi nedeniyle İslam hukukunun sarf teorileriyle çelişmektedir. Zira sarf işlemlerinde bedellerin peşin olarak kabz edilmesi hayati öneme sahiptir. Bakî hadisinde de belirtildiği üzere borçların ödenmesinde o günün kurunun esas alınması gerekmektedir. İslam Fıkıh Akademisi ve birçok çağdaş fakihlerce bu tür işlemler caiz görülmemiştir. Bu işlem, akit değil de bir tür vaatleşme olarak değerlendirilecekse de kur önceden değil paranın teslim edileceği günde günün kuru üzerinden belirlenmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDUL-RAHMAN**, Yahia, *İslam'da Bankacılık ve Finansman*, (trc. Salih Tuğ- M. Abdullah Tuğ), İstanbul Zaim Üniversitesi Yay. 1, İstanbul, 2015.
- AKTAN**, Hamza, "Emanet", *DİA*, İstanbul, 1995, XI/83-84.
- AKTEPE**, İshak Emin, *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, Bilge Yay. 1, İstanbul, 2010.
- AKYILDIZ**, Ali, "Para", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/163-166.
- ALTAN**, Mikail; Çürük, Suna Akten, "Modern İktisat Bilimi Açısından Para ve Faiz", *Fıkhi Açısından Finans ve Altın İşlemleri, İSAV*, S.XXXXXXXVIII, İstanbul, 2012, s.29-45.
- APAYDIN**, H. Yunus, "Kabz" *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV/45-49.
- ARTUK**, İbrahim, "Fels", *DİA*, İstanbul, 1995, XII/309-311.
- AŞIKOĞLU**, Rıza; Kayahan Cantürk, "Global Finansal Sistem Etkileşimiyle Türkiye'nin Türev Piyasa Görünümü" *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Der.*, C.X, S.II, Afyon, 2008, s.157-179.
- ATALAY**, Arif, *İslam Hukukunda Kabz*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2012.
- AYBAKAN**, Bilal, "Nakit", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/324-326.
-, "Sarf", *DİA*, c.XXXVI, İstanbul, 2009, s.137-140.
- AYDIN**, Nurhan vd., *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yay. 1, Eskişehir, 2012.
- AYTAÇ**, Zühtü, "Özel Finans Kurumlarının Hukuki Yapısı", *Ankara Üniversitesi, Sos. Bil. Fak. Der.*, C.XXXXI, S.I, Ankara, 1986, s.221-246.
- BAĞDÂDÎ**, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, (thk. Abdullah Nezîr Ahmed Müzî), Müessesetü Rayyân, Beyrut, 2008.
- BANKACILIK KANUNU**, 5411 Sayılı, 01. 11. 2005 tarihli kanun.
- BATTAL**, Ahmet, "Bankalarla Özel Finans Kurumlarının Mukayesesi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Der.*, c.VI, S.VI, Diyarbakır, 1993, s.363-384.
- BAYINDIR**, Abdülaziz, "Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kağıt Paralar", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der.*, S.II, İstanbul, 2000, s.15-36.

- BAYINDIR**, Servet, *Faizsiz Bankacılık İşlemlerinin İslâm Fıkıhı'ndaki Yeri*, (Marmara Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004.
-, “Banka Mevduatlarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Marife Dergisi*, S.II, İstanbul, 2005, s.7-20.
-, “Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fikhî Tahlilî”, *İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Der.*, S.XII, İstanbul, 2005, s.51-73.
-, “Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der.*, S.XVI, İstanbul, 2007, s.249-273.
- BERNSTEIN**, Peter L., *Altının Gücü (Bir Tutkunun Olağanüstü Tarihi)*, (trc. Levent Konyar), Scala Yay. 4, İstanbul, 2012.
- BİLMEN**, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Yay. 1, İstanbul, 1987.
-, *Büyük İslam İlmihali*, (thk. Ali Fikri Yavuz), Ravza Yay. 1, İstanbul, 2004.
- BORÇLAR KANUNU**, 818 Sayılı 29.04.1926 tarihli kanun.
- BUHÂRÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö.256/869), *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmiu's-Sahîh)*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1986.
- COŞKUN**, Mustafa, “Faiz- Banka ve İslam”, *İslam Medeniyeti Der.*, S.XXV, (Ekim 1972), İstanbul, 1972, 38-41.
- ÇEKER**, Mustafa, “Banka Hukuku Açısından Havale işlemleri ve Karşılaşılan Sorunlar” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Der.*, C.XII, Ankara, 2008, S 1-2, s.63-76.
- ÇELİKDEMİR**, Neşe Çoban; Çetin, Abdurrahman, “Altın Bankacılığı ve Altın İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Der.*, C.XVII, S.II, (Aralık 2015), Afyon, 2015, s.11-32.
- ÇETİN**, Mehmet, *İslam'da Kuyumculuk*, Hayat Yay. 1, İstanbul, 2014.
- ÇITAK**, Serdar, “Dünya Altın Piyasaları, İstanbul Altın Borsası ve Risk Yönetiminde Altın”, *İMKB Der.*, C.3, S.12, (Aralık 1999), İstanbul, 1999, s.51-89.
- DARÎR**, Muhammed el-Emîn, “Beyu'd-Deyn”, ”, *Mecelletü'l-Memai'l-Fıkhi'l-İslamî*, Mekke, 2000, XIII/13-70.
- DİNLER**, Zeynel, *İktisada Giriş*, Ekin Yay. 21, Bursa, 2015.
- DOĞAN**, Ayşe Özlem, *Altın Bankacılığı ve Türkiye Uygulaması*, (Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Ens. Basılmamış Y.Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

- DOĞAN**, Sertkaya Özlem, “Türkiye’de Altın Madenciliği”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü Coğrafya Der.*, S.XIII, (Eylül 2005), İstanbul, 2005, s.150-157.
- DÖNDÜREN**, Hamdi, “İslam’da Para-Kredi Faiz ve Enflasyon İlişkileri”, *İslami Araştırmalar Der.*, S.3, (Ocak 1987), Ankara, 1987, s.56-70.
-, “İslâm Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kullanılma Yöntemleri”, *İlam Araştırma Der.*, C.I, S.2, İstanbul, 1996, s.53-80.
-, *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi (100 Soru 100 Cevap)*, Erkam Yay. 1, İstanbul, 2006.
-, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yay. 1, İstanbul, 2008.
-, “Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der.*, C.XVII, S.I, Bursa, 2008, s.1-24.
- DUMLU**, Emrullah “Fıkhi Açıdan Altın Hesabı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, S.XX, Konya, 2012, s.237-266.
- DURMUŞ**, Abdullah, “Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukûk ve Fıkhî Açıdan Tahlîli”, *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, S.XVI, Konya, 2010, s.141-156.
-, *Fıkhî Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, İsam Yay. 2, İstanbul, 2014.
- EBÛ DAVUD**, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî (ö.275/888), *es-Sünen*, Beytü’l-Efkâr, Riyad, 1999.
- ERDOĞAN**, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay. 4, İstanbul, 2013.
- ERKAL**, Mehmet, “İslam’ın İlk Devirlerinde Para ve Zekat Nisabının Hesaplanması”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der.*, S.III, İstanbul, 1985, s.79-101.
-, “Beytü’l-mal”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI/90-94.
- ERKOÇOĞLU**, Fatih, “Abdülmelik b. Mervan’ın Para Reformu”, *İSTEM.*, S.VIII, Konya, 2004, s.171-186.
- ESKİCİOĞLU**, Osman, “Altın (Fıkıh)”, *DİA*, İstanbul, 1989, II/536-537.
- FİNANSAL KİRALAMA KANUNU**, 3226 Sayılı 10.06.1985 tarihli kanun.
- GELİBOLÎ**, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman -Damad Efendi- (ö.1078), *Mecmau’l-Enhur fî Şerhi Mülteka’l-Ebhur*, I-IV, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- GÜNAL**, Vural, *Bankacılık Hukukuna İlişkin Esaslar*, Beta Yay. 1, İstanbul, 2008.

- HADDÂDÎ**, Ebû Bekir b. Ali, *el-Cevheratü'n-Neyyira*, I-II, Arif Matbaası, İstanbul, 1319/ 1898.
- HALİDÎ**, İsmail, “el-Hidematü'lletî Tukaddimühe'l-Bünükü'l-İslâmiyye”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.XVI, Konya, 2010, s.375-402.
- HAMÛD**, Sami Hasan, *Tatvîru'l A'mâli'l-Masrifiyye bimâ Yettefiku ve's-Şerîa'ti'l-İslâmiyye*, Daru'l-Fikir, Ürdün, 1982.
- HASAN**, Ahmed, *el-Evraku'n-Nakdiyye fi'l-İktisadi'l-İslâmî Kıymetüha ve Ahkamüha*, Daru'l-Fikir el-Muâsır, Beyrut, 1999.
- HASENÎ**, Ahmed Hasan Ahmed, *Fikhî ve İktisadî Açından İslam'da Para*, (trc. Adem Esen), İz Yay. 1, İstanbul, 1996.
- HAYDAR**, Ali Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, I-IV, Dâru-Alemi'l-Kütüb, Riyad, 2003.
- HEYET**, Mecmau'l-Fikhi'l-İslâmî ed-Düvelî, “Karar bi şe'ni mevzui'l-icâr el-müntehî bi't-temlik ve sukûki'l-icâr”, Karar no: 110(4/12), <http://www.iifa-aifi.org/2061.html> / 15 Mart 2016.
-, “Karâr bişe'ni's-Sukûki'l-İslamiyye”, Karar no: 178, (4/19), <http://19sh.c-iifa.org/qart-twisyat/> 21 Mart 2016.
-, “Karar bişe'ni'l-vedâii'l-masrafiyye (Hisâbâtü'l-Mesârif)”, Karar no: 86 (3/9), <http://www.iifa-aifi.org/1992.html> 12 Nisan 2016.
-, “Karar bi-Şe'ni Teâmüli'l-Masrafiyyi bi'l-Fevâidi ve Hükmi't-Teâmüli bi'l-Mesari'l-İslâmiyye”, Karar no: 10 (2/10), <http://www.iifa-aifi.org/1598.html> 21 Nisan 2016.
-, “Karâru bi şe'ni ahkâmi'n-nukûdu'l-varakiyyeti ve tağyir-i kıymeti'l-umleti”, Karar no: 21 (3/9), <http://www.iifa-aifi.org/1679.html> /25 Mayıs 2016.
-, “Karar bi şe'ni'l-Kabz”, Karar no: 53(4/6), <http://www.iifa-aifi.org/1792.html> / 30 Mayıs 2016.
-, “Karar bi şe'ni'l-İtticâr fi'l-Umlât”, Karar no: 102(5/11), <http://www.iifa-aifi.org/2035.html> / 4 Haziran 2016.
- HEYET**, Vizaratü'l-Evkâf veş-Şuuni'l-İslamiyye, *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, “Bey'u'l-iyne” md., Kuveyt, 1992, IX/95-97.
-, *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, “Zeheb” md., XXI/279-289.
-, *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, “Sarf” md., XXVI/348-374.
-, *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, “Kabz” md., XXXII/257-300.

-, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, “Ribâ” md., XXII/49-76.
-, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, “Mudârabe” md., XXXVIII/35-99.
-, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, “Fülûs” md., XXXII/209-404.
- HİÇ**, Mükerrerem, *Para Teorisi*, Menteş Yay. 1, İstanbul, 1989.
- İBN ÂBİDÎN**, Muhammed Emîn (ö.1252/1836), *Reddû'l-Muhtâr ala Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz), I-XIV, Dâru Alemlî'l-Kütüb, Riyad, 2003.
- İBNÜ'L-CELLÂB**, Ebu'l-Kasım Abdullah b. Hüseyin b. Hasan (ö.378), *et-Tefrî' fî Fıkhi İmam Malik b. Enes*, I-II, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.
- İBN HÜMÂM**, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sirâsî (ö.681/1282), *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, I-X, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- İBN KESİR**, İmamuddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer (ö.774/1373), *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, I-XV, Mektebetü't-Türâs, Kahire, 2000.
- İBN KUDÂME**, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Kudâme el-Makdisî (ö.620/1223), *el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, (thk. Muhammed Faris, Mes'ad Abdulhamid es-Sa'denî), I-IV, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
-, *el-Muğnî*, I-XV, (tkh. Abdullah b. Abdulmuhsin, Abdulfettah Muhammed elhulv), Dâru Alemlî'l-Kütüb, Riyad, 1997.
- İBN MANZÛR**, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem el-İfrîkî el-Mısırî (ö.711/1311), *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dârusadır, Beyrut, 1990.
- İBN RÜŞD**, el-Hafîd Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (ö.595/1198), *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, (thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcûd) Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- İMRE**, Zahit, “Usulsüz Vedia Akdi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Der.*, C.X, S.I-II, İstanbul, 1944, s.188-228.
- İNAN**, Ali Naim, *Bankacılar İçin Borçlar Hukuku Bilgisi*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Ens. Yay. 4, Ankara, 1999.
- KAPLAN**, İbrahim, “Banka Hesabı Türleri, Hesap Sahibi ve Hesap Türünün Tayininde Uygulanacak Kurallar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fak. Der.*, C.XXXIX, S.I, Ankara, 1994, s.273-289.
- KAPLAN**, Kemal, *Türkiye’de Kuyumculuk ve Altın*, İTO Yay. 1, İstanbul, 2003.
- KALLEK**, Cengiz “Mudârebe”, *DİA*, c.XXX, İstanbul, 2005, s.359-363.

- KARÂFÎ**, Şihâbuddîn Ahmed b. İdris (684/1285), *ez-Zahîra*, I-XIV, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994.
- KARAMAN**, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-III, İz Yay. 8, İstanbul, 2013.
- KÂSÂNÎ**, Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ud (ö.587/1191), *Bedai'u's-Sanai' fî Tertibi's-Serai'*, I-X, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- KAYGUSUZOĞLU**, Mehmet, "Finansal Türev Ürünlerinden Forward Sözleşmeleri ve Muhasebe İşlemleri", *Atatürk Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Der.*, C.XXV, S.II, Erzurum, 2011, s.137-149.
- KEBİYY**, Sa'duddîn Muhammed, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muasiratü fî Davi'l-İslâm*, el-Mektebetü'l-İslâmî 1, Beyrut, 2002.
- KISBET**, Mustafa, "İslam Hukukuna Göre Satılan Malın Kabzı ve Hükümleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, S.XVI, (Ekim 2010), Konya, 2010, s.477-490.
- KONURALP**, Haluk, "Banka Tasarruf Mevduatının Hukuki Niteliği", *Ankara Barosu Der.*, S.I, Ankara, 1980, s.14-23.
- KURTUBÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273), *el-Câmiu'l-Ahkâmî'l-Kur'ân*, I-XX, Daru'l-Kütüb, Kahire, 1965.
- MAKRİZÎ**, Takiyuddin Ahmed b. Abdulkadir, *Kitabu'n-Nukûdi'l-Kadimeti'l-İslamiyye*, Matbaatü'l-Cevaib, İstanbul, 1298/1888.
- MALİK**, b. Enes (ö.179/795), *el-Muvatta'*, Daru'ihyai't-Turâs, Beyrut, 1985.
- MAZENDARÂNÎ**, Seyyid Musa el-Hüseynî, *Tarihu'n-Nukûdi'l-İslamiyye*, Daru'l-Ulûm, Beyrut, 1988.
- MERĞİNANÎ**, Burhaneddin Mahmud. b. Ahmed b. Abdülaziz el-Buhârî (ö.616/1219), *el-Muhitu'l-Burhânî fî Fıkhi'n-Nu'mânî*, (thk. Abdülkerim Sami el-Cündî) I-IX, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- METREK**, Ömer b. Abdülaziz, *er-Ribâ ve'l-Muamelati'l-Masrafiyye fî Nazari's-Seriatü'l-İslamiyye*, Darü'l-Âsime, Kahire, 1974.
- MEUNIER**, Dauphin, *Bankacılık Tarihi*, (trc, Aykut Akıncılar), Akmen Yay. 1, İstanbul, 1969.
- MEYRANDA**, Zağlol Rızk, *en-Nukûd ve'l-Bünûk*, Banha Üniversitesi, Mısır, 2003.
- MEYDÂNÎ**, Abdulğanî el-Ğanîmî ed-Dımeşkî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.
- MUSTAFA**, İbrahim vd., *el-Mu'cemü'l-Vesît*, Mektebetü'Şurûku'd-Düveliyye, Mısır, 2004.

- MÜNAVÎ**, Muhammed Abdu'r-raûf, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr*, I-VI, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1972.
- MÜSLİM**, Ebu'l- Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/874), *Sahîhu'l-Müslim*, Beytü'l-Efkâr, Riyad, 1998.
- NEVEVÎ**, Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref, *Ravzatü't-Talibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, I-XII, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1991.
- OĞUZ**, Orhan, *İktisada Giriş Temel Kavramlar ve Prensipler*, Marmara Üniversitesi Yay. 1, İstanbul, 1992.
- ORMAN**, Sabri “ Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz” *Para, Faiz ve İslam, İSAV*, S.XI, İstanbul, 1987.
- ÖNDER**, M. Fahrettin “Banka Hukukunda Tasarruf Mevduatı Sözleşmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Der.*, C.VIII, S.1, Isparta, 2003, s.91-102.
- ÖZ**, Ersan; Ayşin, Fidan, “Türkiye’de Altın Bankacılığı Faaliyetleri ve Vergilendirilmesi”, *Maliye Der.*, S.164, (Ocak-Haziran 2013), Ankara, 2013, s.120-130.
- ÖZGÜR**, Ersan, *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği*, (Kocatepe Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Afyon, 2007.
- ÖZSOY**, İsmail, “Faiz”, *DİA*, XII, İstanbul, 1995, s.110-126.
-, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yay. 1, İstanbul, 2012.
-, “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”, *Fıkhî Açıdan Finans ve Altın İşlemleri, İSAV*, S.XXXXXXXVIII, İstanbul, 2012, s.75-132.
- PAÇACI**, İbrahim, “Altın-Para- Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı”, *Fıkhî Açıdan Finans ve Altın İşlemleri, İSAV*, S.XXXXXXXVIII İstanbul, 2012, s.411-434.
- PARASIZ**, İlker, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Ezgi Yay. 4, Bursa, 1992.
- SAHİLLİOĞLU**, Halil, “Altın”, *DİA*, İstanbul, 1989, II/532-536.
-, “Dinar”, *DİA*, İstanbul, 1994, IX/352-355.
-, “Dirhem”, *DİA*, İstanbul, 1994, IX/368-371.
- SAHNÛN**, b. Saîd et-Tenuhî, *el-Müdevenetü'l-Kübrâ*, I-IV, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

- SALÛS**, Ali Ahmed, *el-İktisadü'l-İslâmî ve'l-Kazâya'l-Fıkhiyyetü'l-Muâsıra*, Dâru's-Sekâfe, Katar, 1998.
- SARI**, Mevlüt, *el-Mevârid Arapça- Türkçe Sözlük*, İpek Yay. 1, İstanbul, 1982.
- SEBÎR**, Muhammed Osman, *el-Muâmelâtü'l-Maliyyetü'l-Muasıra fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Daru'n-Nefais, Ürdün, 2007.
- SERAHSÎ**, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl (ö.483/1090), *el-Mebsût*, I-XXXI, Daru'l-Ma'rife, Lübnan, 1989.
- SERİN**, Vildan, *Para Politikası (Tarihi- Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulaması)*, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul, 1987.
- ŞA'BAN**, Zekiyyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 17, Ankara, 2012.
- ŞAFÎ**, Muhammed b. İdris (ö.204), *el-Ümm*, (thk. Rıfat Fevzi Abdulmuttalip), I-XI, Daru'l-Vefâ, Mısır, 2001.
- ŞEN**, Sedef, *Türk Bankacılık Sistemi İçerisinde Katılım Bankacılığı'nın Yapısal Analizi*, (İstanbul Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.
- ŞENSOY**, Necdet, "İslami Kurallara Uygun Finansal Sistem Bağlamında Bir Finansal Araç Olarak Sukuk Uygulamaları" *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri, İSAV*, S.XXXXXXXVIII, İstanbul, 2012, s.329-346.
- ŞEVKÂNÎ**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylû'l-Evtar min Ehadîs-i Seyyidü'l-Ahbar*, I-VIII, el-Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1997.
- ŞEYBÂNÎ**, Muhammed b. Hasan (ö.189/805), *el-Asl*, (thk. Dr. Muhammet Boynukalın), I-XII, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2012.
- ŞİRÂZÎ**, Ebû İshâk İbrahim (ö.476/1083), *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmami's-Şafî*, , (thk. Muhammed ez-Zahîlî) I-VI, Daru's-Şamiyye, Beyrut, 1996.
- ŞİRBASÎ**, Ahmed, *el-Mu'cemü'l-İktisadi'l-İslâmî*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1981.
- ŞİRBİNÎ**, Şemsüddin Muhammed b. Muhammed, *Muğni'l-Muhtâc ila Marifeti Meaniye'l-fazi'l-Minhâc*, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvez), I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2000.
- TAHÂVÎ**, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdu'l-melik b. Selme el-Ezdî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, I-V, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1994.
- TELMESÂNÎ**, Ebû İshak, *el-Lum'a* (thk. Şerif el-Mersî), Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, Kahire, 2011,

- TİFTİK**, Mustafa, *Türk Hukukunda Katılım Bankası Katılma Hesabı Sözleşmesi (İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri)*, Yetkin Yay. 1, Ankara, 2007.
- TURAN**, M. Fatih “İslam Hukuku Açısından Usulsüz Vedia akdi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, S.XV, Y.2010, s.401-430.
- TURANBOY**, Kürşat Nuri, “Tasarruf Mevduatı Sözleşmesinin Niteliği”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Der.*, c.I, S.I (Haziran, 1997), Ankara, 1997, s.313-324.
- UMRANÎ**, Abdullah b. Muhammed, “el-Hisabü'l-Câri vel-Alakatü'l-Masrafiyye ve'l-Âsari's-Şer'iyye”, *Mecelletü'l-Buhûs ve'd-Dirasatü's-Şer'iyye*, S.VIII, Riyad, 2013, s.10-56.
- ÜNALMIŞ**, Deren; Ünalmiş İbrahim, “Zorunlu Karşılıklara Faiz Ödenmesi”, *TCMB Ekonomi Notları*, S.I (Şubat 2015), Ankara, 2015, s.1-12.
- VURAL**, M. Göknıl, *Altın Piyasası ve Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörler*, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2003.
- VURUCU**, Mehmet; Arı, Mustafa Ufuk, *A'dan Z'ye Bankacılık, Yasal Mevzuat-Ürün ve Hizmetler- Uygulamalar*, Seçkin Yay. 1, Ankara, 2014.
- YENİÇERİ**, Celal, “Cehbez”, *DİA*, VII, İstanbul, 1993, s.222-223.
- YILDIRIM**, Mustafa, “Vedîa”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII/596-598.
- YÜKSEL**, Sait; Yüksel, Aslı; Yüksel, Ülkü, *Bankacılık Hukuku ve İşletmesi*, Beta Yay. 10, İstanbul, 2004.
- ZEYBEK**, Hasan, *Altın Yatırımı Bankacılığı ve Kredileri*, Veritas Yay. 1, İstanbul, 2014.
- ZEYTİNOĞLU**, Erol, *Ekonomik Sistemler*, Marmara Üniversitesi Yay.1, İstanbul, 1985.

DiĞER KAYNAKLAR

- 20 Eylül 2001 Tarihli 24529 Sayılı Resmi Gazete, “Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik”, md.21.
- <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Banknotlarla+ilgili+Genel+Bilgiler/> / 10 Şubat 2016.
- https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp / 20 Şubat 2016.
- <http://www.kalkinma.com.tr/kurulus-kanunu.aspx> / 20 Şubat 2016.
- <http://www.tmsf.org.tr/mevduat.sigortasi.tr> / 28 Şubat 2016.

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/yayinlar/arastir+ma+yayinlari/ekonomi+notlari/> 04 Mart 2016.

<http://www.kuveytturk.com.tr/tarihce.aspx> / 5 Mart 2016.

<http://www.albaraka.com.tr/dunden-bugune-albaraka.aspx> /5 Mart 2016.

<http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/tarihce.aspx> / 5 Mart 2016.

<http://www.ziraatkatilim.com.tr/bankamiz/Sayfalar/hakkimizda.aspx> / 5 Mart 2016.

<http://www.bankasya.com.tr/yatirimci-iliskileri-kisaca-bank-asya.aspx> / 5 Mart 2016.

<http://vakifkatilim.com.tr/hakkimizda/index.html> / 5 Mart 2016.

<http://tkbb.org.tr/haber-detay/kira-sertifikasiyla-korfezden-20-milyar-dolar-hedefleniyor--zaman> /20 Mart 2016.

<http://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/yatirim-hizmetleri/Sayfalar/kira-sertifikasi-sukuk.aspx> /20 Mart 2016.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Alt%C4%B1n> / 2 Mayıs 2016.

<http://www.isbank.com.tr/TR/bireysel/mevduat-urunleri/vadeli-mevduatlar/vadeli-altin/Sayfalar/vadeli-altin.aspx> /20 Mayıs 2016.

<http://www.ziraatbank.com.tr/tr/Bireysel/MevduatUrunleri/Pages/VadesizAltinMevduatHesabi.aspx> / 20 Mayıs 2016.

<http://www.ziraatbank.com.tr/tr/Bireysel/MevduatUrunleri/Pages/VadeliAltinMevduatHesabi.aspx> / 20 Mayıs 2016).

<http://www.finansbank.com.tr/yatirim/mevduat-urunleri/altin-hesap.aspx/> 20 Mayıs 2016.

<https://www.vakifbank.com.tr/altin-cagi-hesabi.aspx?pageID=674/> 20 Mayıs 2016.

<http://www.albaraka.com.tr/altin-depo-hesabi.aspx> /20 Mayıs 2016).

<http://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/altin-urunleri/Sayfalar/default.aspx/> 20 Mayıs 2016.

<http://www.kuveytturk.com.tr/altin-bankaciligi-urunlerimiz.aspx> /20 Mayıs 2016.

http://www.kuveytturk.com.tr/altina_altin_katilma_hesabi_size_ozel.aspx / 20 Mayıs 2016.

<http://www.albaraka.com.tr/altin-katilma-hesabi.aspx> / 20 Mayıs 2016.

<http://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/altin-urunleri/Sayfalar/altin-katilma-hesabi.aspx> /20 Mayıs 2016.

http://www.kuveytturk.com.tr/fiziki_altin_toplama.aspx /20 Mayıs 2016.

http://www.kuveytturk.com.tr/altin_havale_sizeozel.aspx /20 Mayıs 2016.

<http://www.akbank.com/tr-tr/urunler/Sayfalar/Altin-Mevduat-Hesabi.aspx> /20 Mayıs 2016.

http://www.kuveytturk.com.tr/altin_cek_sizeozel.aspx /20 Mayıs 2016.

<http://www.muhasibedersleri.com/finansal-yatirim/forward-sozlesmesi.html> /20 Mayıs 2016.

http://www.kuveytturk.com.tr/altin_forward.aspx /20 Mayıs 2016.

<http://www.isbank.com.tr/TR/bireysel/mevduat-urunleri/vadeli-mevduatlar/vadeli-altin/Sayfalar/vadeli-altin.aspx> /20 Mayıs 2016.

<http://www.denizbank.com/birikim-yonetimi/mevduat-urunleri/vadeli-altin-hesap.aspx> / 20 Mayıs 2016.

<http://www.ziraatbank.com.tr/tr/Bireysel/MevduatUrunleri/Pages/VadeliAltinMevduatHesabi.aspx>/20 Mayıs 2016.

<http://www.teb.com.tr/esnafim/altin-forward/>20 Mayıs 2016.

<http://www.denizbank.com/birikim-yonetimi/korunma-amacli-urunler/forward.aspx> / 20 Mayıs 2016.

http://www.kuveytturk.com.tr/altin_cek_sizeozel.aspx / 2 Haziran 2016.

http://www.kuveytturk.com.tr/altin_cek_sizeozel.aspx / 2 Haziran 2016.

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Mehmet GÜRBÜZ
Öğrenci Numarası	131212103
Enstitü Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	İslam Hukuku
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Yrd. Doç. Dr. Erdoğan SARITEPE
Tez Başlığı (Türkçe)	İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ALTIN BANKACILIĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 123 sayfalık kısmına ilişkin, 08/08/2016 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aştığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. Erdoğan SARITEPE

Danışmanın Adı-Soyadı

(Signature of Yrd. Doç. Dr. Erdoğan SARITEPE)

(Signature of Prof. Dr. Erkan YAR)
Prof. Dr. Erkan YAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını¹ sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

¹ Makale şartı doktora öğrencilerini kapsamaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

07.07.1987 tarihinde Adıyaman’da doğdu. İlkokul ve Ortaokulu Kâhta ilçesinde okudu. 2004 yılında Adıyaman Erdemir Lisesi’nden mezun oldu. Liseden sonra 4 yıl özel olarak Arapça ve dini ilimler eğitimi aldı. 7 yıldan beri özel olarak Arapça eğitimi vermektedir. 2013 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2015 yılında AÖF İlahiyat Önlisans programından mezun olup aynı yıl İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uzaktan Eğitim’e (İLİTAM) başladı. Evli olup iyi derecede Arapça bilmektedir.

